

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
ANAYASA HUKUKU BİLİM DALI**

**ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK TEORİSİ
ve
ULUS-DEVLET ANLAYIŞINA ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Taylan BARIN**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Bülent YAVUZ**

Ankara-2011

ONAY

Taylan BARIN tarafından hazırlanan “Çokkültürcülük Teorisi ve Ulus-Devlet Anlayışına Etkileri” başlıklı bu çalışma, 10/06/2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Hukuku Anabilim, Anayasa Hukuku Bilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak Kabul edilmiştir.

Prof. Dr.

E. Ethem ATAY

Yrd. Doç. Dr.

Bülent YAVUZ

Yrd. Doç. Dr.

A. Dilşad KESKİN

ÖNSÖZ

Çokkültürcülük 20 yılı aşkın süredir hem akademik alanda hem de siyaset alanında dünya gündemini meşgul eden bir kavram. Kavram dünyada bu kadar tartışılmasına rağmen çokkültürlü bir devlet olan Türkiye’de yeterince ilgi görmemiştir. Biz tezimizde yeterince ilgi görmemiş olan bu kavramın teorik altyapısını ve günümüz hakim devlet modeli olan ulus-devlet modeli ile ilişkisini inceledik.

Çokkültürcülüğe dair dünya literatürüne önemli eserler veren ve beni Kanada’da bulunan Queen’s Üniversitesine araştırma yapmam için davet eden Will Kymlicka’ya ve bu davete verdiği bursla icabetimi sağlayan TUBİTAK’a teşekkürü borç bilirim.

Bu tezi beraber çalıştığım ve beni her konuda destekleyerek akademik ilk çalışmamda her daim yanımda olan, benden hiçbir emeğini esirgemeyen danışmanım Yrd. Doç. Dr. Bülent YAVUZ’a teşekkür ederim.

Son olarak; beni her kararında destekleyen anneme, bu süreçte maddi manevi her daim yanımda olan eşime ve varlığıyla hayatıma apayrı anlamlar katan oğluma sonsuz minnettarım...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR DİZİNİ	vi
TABLolar	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR VE ÇOKKÜLTÜRLÜ TOPLUM	4
I. KÜLTÜR KAVRAMI	5
A. "Kültür" Kavramının Analizi	5
1. "Kültür" Kavramının Etimolojik İncelemesi	6
2. "Kültür" Kavramının Sözlük Anlamı	7
3. "Kültür"ün Benzer Kavramlarla Mukayesesi	9
B. Toplumsallık Kültürü ve Kültürel Aidiyet	12
1. Toplumsallık Kültürü	12
2. Kültürün ve Kültürel Aidiyetin Önemi	14
II. ÇOKKÜLTÜRLÜ TOPLUM	16
A. Kavramsal Çerçeve : "Çokkültürlülük" "Çokkültürcülük" Dikotomisi	16
B. Çokkültürlü Toplum Oluşum Şekilleri	20
1. Devlete Dair Değişiklikler	21

a. İmparatorlukların Dağılması	21
b. Devletlerin Gönüllü Ayrılması	22
c. Fetihler ve Sınırların Genişlemesi	24
2. Nüfus Hareketleri	25
III. ÇOKKÜLTÜRLÜ TOPLUMA YAKLAŞIM MODELLERİ	26
A. Farklılıkları Bertaraf Etmeye Yönelik Yaklaşımlar	28
1. Farklılıkları “Şiddet” Kullanarak Ortadan Kaldıran Yöntemler... 28	
a. Soykırım	28
b. Kitleleri Göçe Zorlamak (tehcir) ve Nüfus Mübadelesi 30	
2. Asimilasyon	32
3. Bölünme / Ayrılma ve Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı 36	
B. Farklılıkları Yönetmeye Yönelik Yaklaşımlar	41
1. Osmanlı <i>Millet Sistemi</i>	41
2. Entegrasyoncu Yöntem	45
3. “Farklılıklarla” Birlikte Yaşamak	47
İKİNCİ BÖLÜM	
ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK VE ÇOKKÜLTÜRLÜ ULUS-DEVLET	56
I. ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK	56
A. Çokkültürcülük Politikası	57
1. Tanım	57
2. Siyaset Felsefesi Açısından Kültürel Hakların Felsefi Temelleri... 62	
a. Cemaatçilik ve Liberalizm tartışması	63
b. Liberaller Arasındaki Tartışma	65

B. “Çokkültürcülük”e İtirazlar.....	69
1. Çokkültürcülük Uygulanması İmkânsızdır.....	70
2. Feminist Eleştiri	71
2. Marksist Karşı Çıkış.....	73
3. Egemenin Kültürüne Dair eleştiriler	75
II. DEVLET GÜCÜNÜN SINIRLANDIRILMASI VE ANAYASAL VATANDAŞLIK	79
A. Devlet Gücünün Sınırlandırılması.....	80
1. Anayasacılık Hareketleri	80
a. Anayasanın Üstünlüğü	82
b. Kuvvetler Ayrılığı	84
c. İnsan Hakları	85
2. Hukuk Devleti	88
B. Vatandaşlık.....	90
1. Vatandaşlık Kavramının Serüveni	91
2. Haklar Temelinde Vatandaşlık.....	94
3. Anayasal Vatandaşlık	96
III. ÇOKKÜLTÜRLÜ ULUS-DEVLETİN ANAYASAL SORUNLARI.....	100
A. Ulus-Devletin Genel Teorisi	100
B. Ulus-Devletin Farklılıklara Yaklaşımı.....	103
1. Ulus-Devletin Türdeşlik İdeali	104
2. Ulus İnşa Sürecinde Ulusal Kimlik Oluşturma Metotları.....	107
3. Çokkültürcülüğün Meydan Okuyuşu	110
C. Farklılıkların Hukuki Talepleri	113

1. Farklılıkların “Kültür” Eksenli Talepleri	115
2. Tanı(n)ma Talepleri	118
3. Özyönetim Talepleri.....	122
SONUÇ.....	127
KAYNAKÇA	130
ÖZET	147
ABSTRACT	148

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AĞHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AT	: Avrupa Topluluğu
AUHF	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakóltesi
BM	: Birleşmiş Milletler
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
Haz	: Hazırlayan
ICC	: International Criminal Court (Uluslararası Ceza Mahkemesi)
LDT	: Liberal Düşünce Topluluğu
NGO	: Non-Government Organisation (Hükümet Dışı Kuruluşlar)
s.	: Sayfa
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
y.h.	: Yayına Hazırlayan

TABLÖLAR

Tablo 1 : Entegrasyoncu Model, Accommodation Modeli Karşılaştırması s.49

GİRİŞ

Tarihten günümüze neredeyse bütün toplumlar bir şekilde çokkültürlü olmuşlardır. Devletlerin bu kültürel çeşitliliğe verdikleri reaksiyonlar da tarihten günümüze çok değişkenlik göstermişlerdir. Kimi zaman devletler bu çokkültürlü yapıyı korumak için çaba sarf etmişler, kimi zaman bu yapıyı görmezlikten gelmişler, kimi zaman da inkâr etmişlerdir.

Şunu kabul etmemiz gerekir ki çokkültürlü toplum hiçbir zaman ulus-devletler çağındaki kadar soruna yol açmamıştır. Ulus-devlet ideali ile kültürel çeşitlilik birbirine iki zıt kavram gibidirler. Ulus-devlet, kendisini ulusun türdeşlik ideali üzerine inşa ederken toplumdaki farklılıklara verdiği reaksiyon tarihteki en sert uygulamaları da beraberinde getirmiştir.

Çokkültürcülük burada ortaya çıkmakta ve ulus-devletin farklılıklara yaklaşımını değiştirmeye çalışmaktadır. Çokkültürcülük işe ilk olarak kültürün ve kültürel aidiyetin önemini tanımakla başlar. Daha sonra toplumda yaşayan tüm kültürlerin değerli olduğunu kabul eder ve kültürlerin, kültürel grupların ve kültürel gruba mensup bireylerin ahlaki bakımdan savunulabilir eşit bir şekilde toplumda yaşayabilmelerinin bir formülünü bulmaya çalışır.

Çokkültürcülük farklılıkların egemen kültürle eşit bir biçimde yaşamasını savunurken siyaset biliminde çok fazla eleştirilir. Çokkültürcülük uygulaması imkânsız, evrensel insan hakları kazanımlarını yıkmaya çalışan, kendi içinde tutarsız, küresel kapitalizmin yeni yüzü vb. gibi çok çeşitli yönlerden eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin bir kısmının haklılık payı da vardır.

Çokkültürcülüğü, çokkültürcülüğe yöneltilen eleştirileri, çokkültürcülüğün ulus-devletle olan ilişkisini ve imkan şartlarını araştırdığımız bu çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Tezimizin ilk bölümünde kültür ve çokkültürlü topluma dair incelemelerde bulunduk. İkinci bölümde ise çokkültürcülük teorisini ve çokkültürlü ulus-devleti inceledik.

Kültür ve Çokkültürlü Topum başlıklı birinci bölümün ilk alt bölümünde kültür kavramını ve çalışmamızın genelinde kullandığımız kültür kavramından ne anlaşılması gerektiğini belirttik. Çokkültürcülüğe dair dünya literatüründe çok fazla eser olmasına rağmen bu eserlerin neredeyse hiçbiri kültür kavramını tek başına incelememiştir. Kanaatimizce çokkültürcülük ancak kültürden ne anlaşılması gerektiğine dair geniş çaplı bir incelemenin ardından anlam ifade eder. Kültür kavramı başlıklı birinci alt bölümün ilk kısmında kavramın etimolojisini, sözlük anlamını ve Türkçede kullanılan benzer ifadeleri inceledikten hemen sonra ikinci kısımda çokkültürcülük için “kültür” kavramının hudutlarını çizen toplumsallık kültürü kavramına ve kültürel aidiyete dair tartışmalara yer verdik.

Çokkültürlü Toplum başlıklı ikinci alt bölümün ilk kısmında “multiculturalism” kavramının Türkçedeki karşılığı konusundaki tartışmalara yer verdikten sonra neden “çokkültürcülük”ü benimsediğimizi belirttik. İkinci kısımda ise çokkültürlü toplumdan ve çokkültürlü toplum oluşum şekillerinden bahsettik. Çokkültürlü toplum oluşum şekilleri özellikle azınlık kültürünün egemen kültürden taleplerinin sınırlarına dair farklılıkları ortaya koymaktadır.

Çokkültürlü Topluma Yaklaşım Şekilleri başlıklı üçüncü alt bölümde ise tarihten günümüze çokkültürlü toplumlara yaklaşım şekillerini inceledik. Farklılıkların birlikte yaşamasına yönelik temayül dünya siyasetinde giderek artmasına rağmen bunu sağlamaya yönelik nasıl bir politika izleneceği

konusunda halen bir belirsizlik hakimdir. Bu alt bölümün ikinci kısmında dünyada yaygın olarak kullanılan iki modelden bahsettikten sonra bu modelleri karşılaştırmalı olarak tartıştık.

İkinci bölümde ise çokkültürcülük siyaseti ve ulus-devlete dair çalışmalara yer verdik. Çokkültürcülük siyasetine dair felsefi tartışmalara bakarken aynı zamanda ulus-devlet modeli içerisinde çokkültürcülüğe yer olup olmadığını ve çokkültürcülüğün ulus-devlet modeline bir alternatif üretilip üretilmediğini araştırdık.

İkinci bölümün birinci alt bölümünde çokkültürcülüğün felsefi temelleri, farklı ideolojilerin çokkültürcülüğe yaklaşımları ve ne gibi eleştiriler getirdikleri tahlil edildi. Farklı ideolojilerin kültür kavramına yaklaşımları ile kültürün bireysel bir hak mı yoksa grup hakkı mı olduğu tartışmasına yer verildi. Hemen ardında çokkültürcülüğe yöneltilen teorik eleştirilere yer verdik.

Egemenin kültürü ancak sınırlı devlet ilkesinin cari olduğu yerde farklılıklara hoşgörüyle bakabilecektir. Bu sebeple ikinci bölümün ikinci kısmında anayasacılık hareketleriyle birlikte devlet gücünü sınırlandırılmasını inceledik. Ardından vatandaşlık kavramının serüvenini ve günümüzde anlaşıldığı şekliyle haklar temelinde vatandaşlığı inceledik. Habermas tarafından literatüre katılan ve çokkültürcülük tarafından da sıklıkla kullanılan anayasal vatandaşlığa yönelik tartışmalara da bu kısımda yer verildi.

Son ve üçüncü kısımda ise çokkültürlü ulus-devletlerin anayasal problemleri inceledik. Bu kısımda ilk olarak ulus-devletin genel teorisini ve bu teorinin kültürel farklılıklar açısından doğurduğu problemleri tartıştık. Akabinde farklılıkların hukuki taleplerini kültürel taleplerden, özyönetim taleplerine kadar geniş bir yelpazede tartıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR ve ÇOKKÜLTÜRLÜ TOPLUM

Çokkültürcülük belirli bir toplumda birden fazla kültürün yaşaması halinde egemen kültür ile diğer kültürler (alt-kültürler) arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Çokkültürcülüğe dair bilhassa İngilizce literatürde çok fazla eser olmasına rağmen çoğu kültür kavramına dair geniş açıklamalardan veya kültür kavramının derinlemesine bir analizinden kaçınmaktadır. Bu konu daha ziyade kültürel çalışmalar alanını ilgilendirmekteyse de kanaatimizce çokkültürcülüğü enine boyuna tartışmadan evvel kültüre dair açıklama yapmak zaruridir. Bu zaruriyetten ötürü biz çalışmamıza kültür kavramına ilişkin açıklamalarla başlayacağız.

Daha sonra yine çokkültürcülük için vazgeçilmez olan çokkültürlü toplum kavramını inceleyeceğiz. Bu aşamada bilhassa kültürel grupların egemen kültürden taleplerini şekillendirdiği için, çokkültürlü toplum oluşum şekilleri üzerinde durulacaktır. Ayrıca tarihten günümüze çokkültürlü topluma yaklaşım şekilleri de, bu günkü çokkültürcülüğü etkilediği ve hatta ortaya çıkmasını sağladığı için tartışılacaktır.

I. KÜLTÜR KAVRAMI

Sosyal bilimlerde "kültür"e ilgi gün geçtikçe artmakta ve neredeyse her sosyal bilim dalı kültür kavramıyla şu veya bu şekilde ilgilenmektedir. Bu yoğun ilgiye rağmen kültürün tanımını yapmak, hudutlarını çizmek, bir meselenin kültür kavramının neresinde kaldığını tespit etmek de bir o kadar zordur. Çağdaş kültürel çalışmalar ve kültür sosyolojisi alanına engin katkılarda bulunmuş olan ve bu alanlarda en iyi bilinen isimlerden biri de Raymond Williams kültürü tanımlarken "İngiliz dilindeki en komplike iki üç kelimeden biridir." demektedir.¹

"Kültür" kavramı farklı manaları ihtiva etmekte ve çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. Siyaset felsefesi ve biliminde kültür en sık grupların ayırt edici özelliklerini belirtmek suretiyle birbirinden tefrik etme aracı olarak kullanılmaktadır. Bir ayırt etme aracı olarak kültür; bir devlet içinde yaşayan en küçük gruplardan, küresel boyutlardaki farklılıklara kadar aynı şekilde kullanılagelmektedir.²

A. "Kültür" Kavramının Analizi

Bu başlık altında kültürün etimolojisi, sözlük anlamı, benzer kelimelerle ilişkisi ve siyaset bilimindeki kullanım şekline değinilecektir. Kültüre dair açıklamalarda antropoloji veya uygarlık tarihi gibi bilim dallarıyla kültürün derinlemesine bir analizini yapmaktan ziyade siyaset bilimi açısından konuyla alakalı kısımlara değinmekle yetinilecektir.

¹ Raymond Williams; **Keywords : a vocabulary of culture and society**, London, Fontana, rev edition 1988, s.96

² Will Kymlicka; **Çokkültürlü Yurttaşlık**, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998, s.130

1. “Kültür” Kavramının Etimolojik İncelemesi

Latince kökenli olan kültür kelimesi *Cole - ere* kökünden türemiştir. İngilizce ve Fransızca karşılığı "culture", Almanca karşılığı ise "kultur"dür. Cult kök olmak üzere "cultivable, cultivate, cultivation, cultivator; culture, cultural, culturist, coloni" kelimelerinin tamamı aynı kökten türemişlerdir.³

"Cultivate" kelimesi belirli bir toprağı ekip-biçmek manasına gelmektedir. Kelime kökeni itibarıyla uygarlık tarihindeki yerleşik hayata geçmeye gönderme yapmaktadır. Nitekim uygarlık tarihi kaynaklarına göre kültürlerin oluşum süreci insanoğlunun yerleşik hayata geçmesiyle başlamaktadır. Tarımsal faaliyetlere başlayan insanoğlu artık belirli bir toprağı ekmekte ve o topraktan gelecek olan mahsulü beklemektedir. Bu bekleyiş de yerleşik hayata geçiş zemin oluşturmuştur.

Burada toprak ile insan arasında diyalektik bir etkileşimden bahsetmek mümkündür. İnsan toprağı ekip-biçmekte ondan gelecek mahsulü beklemektedir. Aynı zamanda toprak da insanı ve insanoğlunun aklını ekip-biçmektedir.⁴ İnsanoğlunun yerleşik hayata geçmesi ile birlikte toplum oluşmakta, dil, edebiyat, sanat, örf-adet vb. gibi pek çok müessese de eşzamanlı oluşarak kültürü meydana getirmektedir. Bu müesseseler vasıtasıyla da kültür insanoğlu üzerinde etkisini göstermekte başka bir deyişle insanoğlunu ekip-biçmektedir. Terry Eagleton şu şekilde ifade etmektedir;

³ Eric Partridge; **Origins, A Short Etymological Dictionary of Modern English**, London, Routledge, 2006, s. 726 “cult” maddesi

⁴ Süheyb Ögüt ve Hilal Kaplan, “An Authentic Critique of the Issue of Multiculturalism from the Islamic Perspective”, Eylül 2006, **Citizenship, Security and Democracy International Conference**, İstanbul, Organized by AMSS UK, SETA, OIC Youth Forum

“... kelime, kendi anlam haritasını çıkarırken insanlığın kır yaşamından kent yaşamına, domuz beisciliğinden Picasso’ya, toprağı işlemeden atomu parçalamaya uzanan tarihsel değişimi de gözler önüne serer.”⁵

Avrupa’da genel olarak kültür (culture) medeniyet (civilization) ile aynı manada kullanılmaktadır. Ancak Almancada kültür (kultur), Türkçedeki “kültürlü” sıfatının kullanım şekline benzer bir şekilde kişinin kendisini sanat, edebiyat, müzik ve bireysel alanlarda geliştirmesine gönderme yapmaktadır. İngiliz - Amerikan sosyal teorisinde ise kültür hayat tarzı olarak kullanılmaktadır.⁶

2. “Kültür” Kavramının Sözlük Anlamı

Kültür dilimiz açısından kökleri çok derinlere uzanan bir kavram değildir. Aksine yeni bir kavramdır. Osmanlıcada “kültür” yerine 20. yüzyıla kadar “irfan” kullanılmıştır. Cumhuriyetle beraber kavram arayışına girilmiş ve çeşitli kelimeler kullanılmıştır. Ziya Gökalp kültür kelimesi yerine “hars” kelimesini kullanmayı tercih ettiyse de toplum tarafından pek fazla benimsenmemiştir. Daha sonra kültür yerine “ekin” kelimesi üretilmişse de o da “hars” gibi kabul görememiştir. Hâlihazırda kültür kullanılmaktaysa da “irfan”ı tam olarak karşıladığı söylenemez.

Türk Dil Kurumu güncel sözlükte kültür maddesi şöyledir;

⁵ Terry Eagleton, **Kültür Yorumları**, çev. Özge Çelik, İstanbul, Ayrıntı yay., 2005, s. 10

⁶ Chris Jenks; **Culture**, New York, Routledge, Second Edition, 2005, s. 9

"1. Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin: "Harf inkılabı, Türk kültür inkılabının temelidir." -E. İ. Benice.

2. Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü: "Doğrusu, teknik ve kültür her gün biraz daha ilerlemektedir." -S. Birsell.

3. Muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimi: "Bir memlekette kitap kültürü ne kadar zenginse günlük konuşma da o kadar zengin olur." -M. Kaplan.

4. Bireyin kazandığı bilgi: Tarih kültürü kuvvetli bir kişi.

5. Tarım.

6. biy.Uygun biyolojik şartlarda bir mikrop türünü üretme: "Mikrop cinsinden canlı bir varlığın muayyen bir ortam içinde çoğalmasına da kültür den"ilir." -M. Kaplan. "⁷

Kelimenin etimolojik kökeni ve sözlük anlamı bize açıkça göstermektedir ki "kültür" insan ürünüdür. Kültürün insan ürünü olduğunu tespiti kavramın din ile olan ilişkisini görmemiz açısından önemlidir. Dünya'da yaşayan insanların büyük

⁷ TDK Güncel Türkçe Sözlük, "kültür" maddesi <http://www.tdkterim.gov.tr/bts/> erişim tarihi 27.10.2010

bir çoğunluğu bir dine mensuptur ve taptıkları Tanrı veya Tanrılar insan ürünü değildirler. Tapılan bu Tanrılar hayal mahsulü veya insan ürünü olsalar dahi ilgili dinin mensupları tarafından insan ürünü olarak görülmemekte; Tanrılara bir kutsiyet atfedilmektedir.

Din, kültürün önemli, hatta kimilerine göre en önemli ögesi olmasına rağmen kültür ile aynı kökten beslenmemektedir. Din kültürün içinde yer alır fakat kültürü aşkın bir ögedir. Din kültürü etkiler ve kültürden de etkilenir. Aynı din farklı kültürler, farklı medeniyetler tarafından çeşitli yorumlara da tabii tutulabilir. Din ile kültür arasındaki etkileşim birbirlerini şekillendirmeleri sonucunu da doğurmuştur.

Din; kültürleri, medeniyetleri, toplumları, kişileri vs. insana dair her şeyi derinden etkileyen bir ögedir ve neticede insan ürünü değildir. İnsan tarafından yetiştirilmemiştir (İngilizcedeki manasıyla cultivate edilmemiştir). Böyle olunca dine dair uyumsuzluklarda - her ne kadar seküler devlet düzenleri içerisinde tartışsak da - çokkültürcülük siyaseti fazla yol kat edemeden çıkmaza girebilmektedir. Başka bir ifadeyle seküler çokkültürcülük, insanlardan, değiştiremeyecekleri bir kutsala müdahale etmelerini isteyebilmektedir.

3. “Kültür”ün Benzer Kavramlarla Mukayesesi

Kültür (culture) ile medeniyet (civilisation) arasındaki farkları sistematik bir şekilde belirlemeye çalışan Türkçedeki en önemli eserlerden biri hiç şüphesiz Ziya Gökalp’in Türkçülüğün Esasları adlı eseridir. Gökalp burada kültür yerine “hars” kavramını kullanmayı tercih etmiştir.

Arapçada “hars”ın anlamı ile yukarıda açıkladığımız İngilizcedeki “cultivate”in anlamı aynıdır, yani ekip-biçmeye karşılık gelmektedir. “Hars”

Gökalp tarafından kültürü karşılayan bir kelime olarak, Fransızcadan Osmanlıcaya birebir tercüme ile kullanılmıştır. Osmanlıcada kültürü karşılayan kavram olarak yine Arapça kökenli bir kelime olan “irfan”⁸ kullanılmasına rağmen Gökalp “hars”ı kullanmayı tercih etmiştir.

Aslında Gökalp’in özellikle ayırımı yapmaya çalıştığı iki kavram başta belirttiğimiz gibi hars ile medeniyettir. Nitekim “Türkçülüğün Esasları” adlı eserinin birinci kısmının dördüncü bölümü “Hars ve Medeniyet” başlığını taşımaktadır. Eserin sonraki yıllarda basılmış sadeleştirilmiş ve günümüz Türkçesine uyarlanmış kimi baskılarında bu bölümün başlığında “hars” yerine “kültür” veya “milli kültür” kullanıldığını görmekteyiz.⁹

Kültür ile medeniyet birbirinden beslenen kavramlardır. Ancak medeniyet kültürden daha fazlasını ihtiva etmektedir. Bu haliyle medeniyet için kültürü hatta kullanımına göre birbirine benzeyen birden fazla kültürü kapsayan bir kavramdır diyebiliriz. Ancak medeniyet ile harsın yani kültür ile uygarlığın birbirinden ayrıldığı sınırı çizmek hiç de kolay değildir.

Gökalp hars ve medeniyet başlıklı bölüme “*hars ile medeniyet arasında hem iştirak hem de ayrılık noktaları vardır*” diyerek başlamış ve iştirak noktasını, her ikisinin de içtimai hayatları cami olmaları olarak koymuştur.¹⁰ Sonra harsı ayıran noktaları saymıştır. Gökalp’in üzerinde durduğu birkaç nokta şöyledir;

⁸ İrfan Arapça “arefe” masterından türemiş Arapça bir kelimedir. Halen Türkçede kullandığımız “arif, tarif, marifet” aynı kökten türediği gibi kültür ile çok yakından alakalı olan “örf” de yine bu kökten türetilmiştir.

⁹ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, sadeleştiren Cengiz Han, İstanbul, Kamer Yayınları, 1996, s.34

¹⁰ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Ankara, Serdengeçti Neşriyat, 1961, s.21

“Hars milli olduğu halde, medeniyet beynelmileldir”¹¹

“Hars ... taklitle başka milletlerden alınamayan duygulardır”¹²

“Görölüyor ki hars ile medeniyeti birbirinden ayıran, harsın bilhassa duygulardan, medeniyetin bilhassa bilgilerden mürekkeb olmasıdır”¹³

Gökalp’te verilen örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak görüldüğü gibi Gökalp’in belirttiğı noktalarda bir netlikten bahsedilemez. Nitekim Gökalp’in bu ayrımı sun’i ve kolaylıkla uygulanabilecek bir ayrım olmadığından bahisle kendi devrinde ve sonrasında eleştirilmiştir.¹⁴ Kanaatimizce Gökalp’in “Türkçülüğün Esasları” adlı eserindeki Kültür ve Uygarlığı birbirinden ayırmaya yönelik satırları bilimsel olmaktan ziyade ideolojiktir. Bu satırlar Türklük ile Osmanlıyı birbirinden tefrik ve milletin aynı zamanda milliyetçiliğın önemini tespit etmek olarak okunursa daha rahat anlaşılabilir. Gökalp milli harsı arayıp bularak, meydana çıkarmanın gerekliliğinden bahsederken bir taraftan da günümüzde kültürlerin bir şekilde bağılı oldukları medeniyetlerle birleşeceklerini iddia etmiştir.

Medeniyet her zaman sosyal bilimlerde önemini korumuş bir kavramdır. Ancak geçtiğimiz 20 yılda özellikle Amerikalı yazar Samuel P. Huntington’un 1993 yılında Foreign Affairs’de yayınladığı “Medeniyetler Çatışması mı?” adlı makalesinin de katkılarıyla popülaritesi çok artmış bir kavramdır. Huntington medeniyeti insanların sahip olduğı en yüksek kültürel gruplaşma ve en geniş kültürel kimlik seviyesi olarak tanımladıktan sonra gelecekte dünyanın yedi veya

¹¹ Gökalp, **a.g.e.**, s.21

¹² Gökalp, **a.g.e.**, s.23

¹³ Gökalp, **a.g.e.**, s.26

¹⁴ İlber Ortaylı, **Avrupa ve Biz**, İstanbul, 2008, Türkiye İş Bankası yayınları, 2008, 5. Baskı, s.3

sekiz medeniyete ayrılacağını iddia etmiştir.¹⁵ Huntington Gökalp'in aksine tezinde kültürlerin birbirinden ayrılan noktalarından ziyade müşterek noktalarına değinmiş ve ileride medeniyetler bazında bir kutuplaşma olacağını iddia etmiştir. Kanaatimizce Huntington'ın bu tezi Amerika Birleşik Devletlerinin dış politikasının teorik zemini olarak okunursa daha rahat anlaşılacaktır.¹⁶

Medeniyet ile kültür şüphesiz Gökalp'in belirttiği gibi benzerlikleri ve farklılıkları barındırmaktadır. Ancak Gökalp'in yaptığı gibi farklılıkları ön plana çıkarmak da, Huntington'ın yaptığı gibi benzerliklere vurgu yapmak da bizi yanlış mecralara sürükleyebilir. Birbirinden bu kadar beslenen bu iki kavramın farklılıklarını ortaya koymak çok zordur. İdeolojik amaçlar bir tarafa bırakırsak medeniyetleri kültürle ayırmanın veya kültürleri medeniyetlerde birleştirmenin gerekliliği de tartışılabilir.

B. Toplumsallık Kültürü ve Kültürel Aidiyet

1. Toplumsallık Kültürü

Kültürün hangi ölçekte anlaşılması gerektiğini belirlemek amacıyla "toplumsallık kültürü" (societal culture) Will Kymlicka tarafından ortaya atılmış bir kavramdır. Toplumsallık kültüründen "hem kamusal hem de özel alanları kucaklayarak, üyelerine sosyal, eğitsel, dinsel, eğlenceye ilişkin ve ekonomik hayat dâhil olmak üzere tüm insan etkinliklerinde anlamlı hayat tarzı sağlayan bir

¹⁵ Samuel P. Huntington, "Medeniyetler Çatışması Mı?" **Medeniyetler Çatışması**, Ed. Murat Yılmaz, Ankara, Vadi Yayınları, s.23-51

¹⁶ Ahmet Davudoğlu, "Fukuyama'dan Huntington'a Bir bunalımı Örtme Çabası ve Siyasi Teorinin Pragmatik Kullanımı" **Medeniyetler Çatışması**, Ed. Murat Yılmaz, Ankara, Vadi Yayınları, s.443-449

kültür" kastedilmektedir. Aynı zamanda bu kültürler belli bir toprak parçasında yaşar ve ortak bir dile sahiptirler.¹⁷

Toplumsallık kültürü bireyin tüm hayatına nüfuz ederken bir taraftan da türdeş bireyler meydana getirip grupsal bir homojenliği doğurur. Bu homojenlik milliyetçiliğin beslendiği kaynaklardan biri olan kültürel türdeşlik fikrine de hizmet etmektedir.¹⁸ Başka bir ifadeyle, toplumsallık kültürleri, belirli bir halk veya ulus tarafından kabul edildiği için ve o topluluğun ayırt edici özelliğini içerdiği için aynı zamanda "ulusal kültür" olmaya da adaylardır.¹⁹ Nitekim bireylerin kendilerini bir millete ait hissetmeleri de, o milletle olan kültürel müştereklik hissine dayanmaktadır.²⁰ Milli kimliği oluşturan unsurlardan birisi de müşterek kamusal kültürdür.²¹

Yani toplumsallık kültürü yalnızca bireylerin kültürel farklılıklarını tanımlamakla kalmaz aynı zamanda toplumsallık kültüründen milliyetçiliğe, ulusal kimliğe giden de bir yol vardır. Kymlicka'nın bu kavramı ortaya atmasının nedeni ise azınlık haklarının liberal teorisine dair yaptığı çalışmada kültür kavramından ne anlaşılması gerektiğini anlatabilmektir. Diğer bir ifadeyle çok farklı anlamları ve boyutları ihtiva eden kültürün hudutlarını tayin etmektir.

Biz de çalışmamızda aksini belirtmediğimiz sürece kültürü burada tartışılan toplumsallık kültürü ile aynı anlamda kullanacağız. Kültür, çalışmamız açısından yalnızca dar anlamda kültürel gelenek ve göreneklere gönderme

¹⁷ Kymlicka, **a.g.e.**, s. 130

¹⁸ Vahap Coşkun; **Ulus-Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu**, Ankara, Liberte Yayınları, 2009, s. 22

¹⁹ Kymlicka, **a.g.e.**, s. 135

²⁰ Paul Gilbert; **Philosophy of Nationalism**, Colorado, Westview Press, 1998, s. 132.

²¹ David Miller; **On Nationality**, New York, Oxford University Press, 1995, s. 25

yapmamakta aynı zamanda pek çok siyasi talebin çıkış noktası olan grup kültürü veya daha büyük ölçekte ulusal kültüre karşılık gelmektedir.

2. Kültürün ve Kültürel Aidiyetin Önemi

Kültür kavramından ne anlaşılması gerektiğine ve kültürün sınırlarına dair açıklama yaptıktan sonra şimdi de kültürün önemine ve kültürel aidiyete dair teorilere bakalım. Modood kültürler ve kimlikler önemlidir çünkü taşıyıcıları onlara önem atfetmişlerdir diyerek sade bir formülasyonla bunu veri olarak kabul etmemiz gerektiğini ifade etmiştir.²² Aslında bu formül, kültürün önemini anlamamız için bize yeterli bilgiyi sunuyor. Ancak kültür ve kültürel aidiyete dair sorunları daha rahat anlayabilmek açısından bu konudaki bazı tartışmalara yer vereceğiz.

Biz burada kültürün önemini açıklarken, yine azınlık haklarının liberal teorisini geliştirmeye çalışan Kanadalı düşünür Kymlicka tarafından yapılan ayrımları takip edeceğiz. Kymlicka teorisini açıkça "liberal teori" olarak adlandırarak, teorisi içerisindeki kültürün yerinin, cemaatçiler²³ veya Marksistler açısından kültürün yerinden ayrı olduğuna en başta dikkat çekmek istemektedir. Kymlicka teorisini liberal bir kavram olan bireycilik (individualism) üzerine inşa etmeye çalışmaktadır.²⁴

²² Tariq Modood, **Multiculturalism**, Cambridge, Polity Press, 2008, s.66

²³ İngilizce karşılığı "communitarianism" olan kavram Türkçede "cemaatçilik", "toplulukçuluk" veya İngilizce kavramın Türkçe okunuşu şeklindeki "komüniteryanizm" olarak kullanılmaktadır. Biz kavramı karşılayan kelime olarak Türkçe siyaset bilimi ve siyaset felsefesi kaynaklarında en sık kullanılan ve kavramı da iyi karşıladığına inandığımız cemaatçiliği kullanmayı tercih ettik. Her ne kadar cemaat kavramı Türkçede bir takım dini grupları tarif etmek için kullanılsa da cemaat aslında Arapça topluluk kavramının karşılığıdır ve dini gruplara referans vermeksizin gruba veya topluluğa da işaret etmektedir.

²⁴ Kymlick Will; **Politics in the Vernacular**, New York, Oxford University Press, 2001, s. 18

Azınlık haklarının liberal teorisini yapma gayreti gösteren bir teorisyenin ilk başta kültürün önemine vurgu yaparak başlaması beklenir.²⁵ Nitekim Kymlicka da bu şekilde başlar ancak önce kısaca liberal bireysel özgürlük anlayışını tarif eder. John Rawls ve Ronald Dworkin gibi çağdaş siyaset felsefesinin önde gelen liberal teorisyenlerinin fikirlerine bağlı kalarak bireysel özgürlüğün iki önkoşulundan bahseder. Buna göre liberal bireysel özgürlüğün ve dolayısıyla iyi bir hayat sürmenin önkoşullarından ilki bireylerin hayatlarını kendi değer yargılarına göre içten yönlendirmesidir. İkincisi ise seçilen bu değer yargılarının sorguya açık olmasıdır.²⁶

Liberal bireysel özgürlüğün tarifinden sonra sıra bireylerin bu seçimleri nasıl yapacaklarına gelir. Bireyler bu seçimi hangi seçenekler arasından yapacaklardır? Bu seçenekleri anlamlı kılan nedir? Kymlicka bu soruların tamamına kültür yanıtını vererek kültürün bu işlevini kısaca şöyle tarif eder; Bireyler hayatlarına nasıl yön vereceğine dair kararı verirken kendi kültürlerinin onlara sunmuş olduğu uygun ihtimaller arasından bir seçim yaparlar.²⁷ Ancak kültürün işlevi yalnızca seçenekleri sunmak değildir. Kültür aynı zamanda bu seçenekleri bireyler için anlamlı da kılar.

Kültür her ideoloji tarafından şu veya bu şekilde önemli görülmüş ve sosyal bilimlerde hiçbir zaman göz ardı edilmemiştir. Ancak Kymlicka'ya kadar liberal teoride kültür üzerine özellikle de azınlık kültürleri üzerine çok fazla çalışın olmamıştır. Kymlicka kendisinden önceki düşünürlerden farklı olarak kültürün sadece Marksist veya Cemaatçiler için değil bireyi merkeze alan liberalizm için de önemli bir değer olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Yukarıda

²⁵ Nafiz Tok; **Kültür, Kimlik ve Siyaset**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2003, s. 38

²⁶ Kymlicka, **Çokkültürlü Yurttaşlık**, s. 137

²⁷ Will Kymlicka; "The Rights of Minority Cultures : Reply to Kukathas", **Political Theory**, Cilt 20, Sayı 1, Şubat, 1992, s.140

açıkladığım Kymlicka tarafından ortaya konulmuş olan kültürün önemine ve liberalizmle ilişkisine dair teoriye pek fazla itiraz gelmediğini söyleyebiliriz.

Problem aslında hem liberalizm hem de diğer ideolojiler için buradan sonra başlamaktadır. Burada ortaya çıkan problemleri siyaset felsefesi açısından iki şekilde tasnif edebiliriz. Bunlardan ilki kültürün / kültürel grubun üyeleri ile olan ilişkisi. Kültürün üyeleri üzerindeki tasarruf hakları, üyelerin kültürlerini sorgulama ve kültürlerinden çıkma hakları, kültürün egemeni ile üyeleri arasındaki ilişki vs. Diğer problemli alan ise bir toplumda birden fazla kültürün yaşaması halinde ortaya çıkması kuvvetle muhtemel olan kültürler arası çatışmalar ve devletin bu çatışmalardaki rolü. Vurguladığımız bu problemli alanları esas olarak çalışmamızın ikinci bölümünde tartışacağız.

II. ÇOKKÜLTÜRLÜ TOPLUM

Bu başlık altında yukarıda ayrıntısıyla irdedeğim “kültür”lerin bir arada yaşaması hali incelenecektir. Kavramsal çerçevede ilk olarak İngilizce bir terim olan "multiculturalism"’in Türkçedeki karşılığını tartışacak, daha sonra çokkültürlü toplum oluşum şekilleri başlığı altında bir toplumun birden fazla kültürü barındırmasının nedenlerini araştırılacaktır.

A. Kavramsal Çerçeve : “Çokkültürlülük” “Çokkültürcülük” Dikotomisi

Çokkültürcülüğe dair bir çalışma İngilizce "Multiculturalism" kavramının Türkçedeki karşılığını bulmakla işe başlamalıdır. Genelde yazarlarımız başlıkta

belirtilen “çokkültürlülük” ve “çokkültürcülük” seçeneklerinden birini seçtikten sonra neden böyle bir seçim yaptıkları veya diğerini neden eledikleri hakkında da açıklama yapmaktan kaçınmışlardır. Mevzu genel itibariyle bu kavramlar üzerinden tartışılmasına rağmen Türkçede halen üzerine ittifak edilmiş bir kullanımı mevcut değildir.

Hatta öyle ki dünyada "multiculturalism" in fikir babalarından sayılan Will Kymlicka'nın Türkçeye çevrilmiş eserlerinde bile bir ittifaktan bahsetmek mümkün değildir. Şöyle ki; Kymlicka'nın 1995'te basılan "Multicultural Citizenship"²⁸ kitabı 1998 yılında Abdullah Yılmaz tarafından "Çokkültürlü Yurttaşlık" olarak çevrilmiş Ayrıntı yayınlarından çıkmıştır. Çevirmen "The Politics of Multiculturalism" başlıklı ikinci bölümü "çokkültürcülük politikası" olarak çevirmiş ve kitaptaki bir istisna²⁹ haricinde hep çokkültürcülük olarak kullanmıştır.

Yine Will Kymlicka tarafından 2002 yılında yazılan "Contemporary Political Philosophy: An Introduction"³⁰ adlı eser 2003 yılında Ebru Kılıç tarafından "Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş"³¹ olarak çevrilmiş ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınlarından çıkmıştır. Burada çevirmen kitabın "Multiculturalism" başlıklı 8. bölümünü "Çokkültürlülük" olarak çevirmiş ve kavramı kitap içerisinde de “çokkültürlülük” kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Konu üzerine Türkçe yazılan eserlerden biri olan “Kültür, Kimlik ve Siyaset”te Tok da kavramı “çokkültürlülük” olarak kullanmayı tercih etmiştir. Melih Yürüşen, kavramın doğru

²⁸ Will Kymlicka, **Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights**, New York, Oxford Publications, 1995

²⁹ İstisna için bkz. Orjinal eser, s. 18, çeviri s.49 burada “çokkültürlülük” kullanıldıysa da bu kullanım yazarın kullanımına uygundur.

³⁰ Will Kymlicka, **Contemporary Political Philosophy: An Introduction**, Oxford Publications, New York, 2. Baskı, 2002

³¹ Will Kymlicka, **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 2006

kullanımının çokkültürcülük olduğunu belirtmiş ve makalesinin bir bölümünde “çokkültürcülük, çokkültürlülüğe karşı” şeklinde başlık vermiş, kavramın her iki kullanımını aynı anda kullanmıştır.³²

Bu konuda Türkçeye çevrilen önemli eserlerden birisi de hiç şüphesiz Charles Taylor’ın meşhur makalesinin de içinde yer aldığı “Multiculturalism - Examining the politics of recognition” başlıklı derlemedir.³³ Amy Gutmann tarafından derlenen kitap Türkçeye birden fazla yazar tarafından bölüm bölüm çevrilmiş ve bu kitapta da kavram için “çokkültürcülük” tercih edilmiştir. Kitap önsözlerden bile önce Terimler Hakkında başlıklı bir sayfalık açıklama ile başlamaktadır. Yazarlar orada neden çokkültürcülüğü tercih ettiklerini şöyle aktarmışlardır;

“... “multiculturalism”, Türkçeye bire bir çevrildiğinde çokkültürlüçülük’ü yaratıyor. Söyleyiş zorluğu doğuran bu sözcük yerine, çokkültürcülük’ü kullanmayı uygun bulduk, böylece belirleyici olan –ism takısını –cülük’le karşıladık. Multiculturalism, bir toplumda farklı kültürlerin bir arada yaşamasını onaylayan bir “tanınma politikası”nı yansıtıyor, bir tavır barındırıyor, dolayısıyla “gerçekçilik” (realism) ya da “öznelcilik” (subjectivism) gibi sözcüklerle aynı aileden. “çokkültürlülük” gibi bir seçeneği, böyle bir tavrı değil, çokkültürlü olma durumunu vurguladığı (ve “multiculturalness” gibi bir sözcüğe karşılık geleceği) için yeğlemedik”³⁴

³² Yürüşen, **a.g.e.**, s.101

³³ Charles Taylor, der. Amy Gutman, **Çokkültürcülük; tanınma politikası** içinde “Terimler Hakkında”, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2005, s.9

³⁴ Charles Taylor vd., **a.g.e.**, s.9

Ben de “multiculturalism”i yukarıdaki gerekçeyle örtüşen sebeplerden ötürü “çokkültürcülük” olarak kullanmaktayım. Bir toplum şayet birden fazla kültürü içinde barındırıyorsa o toplumu “çok-kültürlü toplum” olarak tanımlayabiliriz. Oradaki halin adı ise “Çokkültürlülük”tür yani İngilizcede “multiculturality”ye veya yukarıdaki paragrafta belirtildiği üzere “multiculturalness”a karşılık gelmektedir. Bu haliyle “Çokkültürlülük” bir ideolojiden ziyade bir duruma bir hale işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle “çokkültürlülük, bir toplumda kültürel bakımdan anlamlı farklılıklar gösteren sosyolojik kategorilerin bulunması durumudur”.³⁵ “Çokkültürcülük” ise içinde bir ideali barındıran normatif bir kavrama gönderme yapmaktadır. “Çokkültürcülük toplumsal çeşitliliğin belli biçimlerinin (kolektif kimliklerin) kamu alanına siyasi araçlar kullanılarak yansıtılmasını esas alan bir değerler ve uygulamalar bütünüdür.”³⁶ Nitekim sonu “-izm” ile biten kavramlar genelde Türkçeye ya oldukları gibi alınmış ya da “-cülük, -cilik ...” gibi belli bir ideali, ideolojiyi içinde barındıracak şekilde tercüme edilegelmiştir. Çokkültürcülük şeklinde tercümenin hem ideolojiyi iyi yansıttığı hem de Türk çeviri geleneğine daha bağlı kaldığı kanaatindeyiz.

Türkçe literatüre önemli katkıları bulunan ve çalışmamızda da eserlerinden yararlandığım pek çok yazar da “çokkültürcülük”ü tercih etmektedir.³⁷

³⁵ Melih Yürüşen; **Çeşitlilikten Özgürlüğe Çokkültürlülük ve Liberalizm**, Ankara, LDT Yayınları, 1998, s. 107.

³⁶ Yürüşen; “a.g.e.”, s. 107

³⁷ Melih Yürüşen, Ayhan Kaya, Hüseyin Kalaycı bunlardan bazılarıdır.

B. Çokkültürlü Toplum Oluşum Şekilleri

Bir toplum için çokkültürcülüğün tartışılabilmesi, o toplumun çokkültürlü olması şartına bağlıdır. Aşağıda bir toplumun neden, nasıl, hangi süreçlerden geçerek çokkültürlü olduğunu ayrıntılarıyla incelenecektir.

Peki, bir toplumun çokkültürlü olmasını neden veri olarak almıyoruz da bunun nedenlerine bakıyoruz? Başka bir ifadeyle toplum her nasılsa çokkültürlü olmuştur. Bu yapının nedenleri yerine, sadece çokkültürlü toplumu tüm bireyler için benzer seviyede yaşanılabilir hale getirecek önerileri tartışmamız lazım gelmez mi? Aslında kulağa hoş gelen ve adaletin gerektirdiği bu gibi görünse de çokkültürlü yapının oluşum şekli ciddi önem arz etmektedir.

Bir devletin egemenlik sahası içinde yaşayan ve farklı bir kültürü haiz olan toplulukla, o devlete keyfi olarak göç etmiş topluluğa tanınan haklar tabiatları gereği birbirinden farklıdırlar. Teoride bir farktan söz edilmese de, kültürlerin çatışması halinde bu farkın ortaya çıkacağı aşikârdır. Bu sebeple egemen ile haklar pazarlığına oturmuş azınlık kültürünün oluşum şekli isteyeceği hakların sınırını belirlemede bir ölçüt olarak kabul edilmektedir.

Çokkültürlü toplum oluşum şekillerini temel olarak iki alt başlıkta toplayabiliriz. Bunlardan ilki devletlere ilişkin değişiklikler, ikincisi ise nüfus hareketleri.

1. Devlete Dair Değişiklikler

20. yüzyılın ilk yıllarında bağımsız devlet sayısı 50 civarında iken bu sayı 1989'da 160'a çıkmış şimdilerde ise 200'e yaklaşmıştır.³⁸ Bugün Birleşmiş Milletlere üye 192 devlet bulunmaktadır.³⁹

Dünya eskiye nazaran daha fazla devlete bölündüyse de yeni devletler de tıpkı eskileri gibi çokkültürlü yapıdadırlar. Yani devlet sayısındaki bu artış sanılanın aksine homojen toplum beklentilerine yeterince cevap verebilmiş değildir.

Şimdi devletlere ilişkin değişiklikler neticesinde ortaya çıkan çokkültürlü toplum örneklerini üç başlık halinde inceleyelim.

a. İmparatorlukların Dağılması

19. yy'ın sonları ile 20. yy'ın başları imparatorlukların tasfiyesine ve yeni ulus-devletlerin ortaya çıkmasına sahne olmuştur. Yeni ulus-devletler imparatorlukların bakiyesini devralmışlardır. İmparatorluklar ise zaten çokkültürlü yapıyı haizdiler.

Bağımsız devlet kurabilecek güçte olan azınlıklar bu güçlerini kullanarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Her bağımsız devlet kuran azınlık grubu aslında bu kurmuş olduğu yeni devletle birlikte kendi azınlıklarını da kaçınılmaz

³⁸ Milena Doytcheva, **Çokkültürlülük**, çev. Tuba Akıncılar Onmuş, İstanbul, İletişim yayınları, 2009, s.10.

³⁹ <http://www.un.org/en/members/index.shtml#text> erişim tarihi 21.12.2010

olarak yaratmıştır.⁴⁰ Yeni kurulup kurulmadığına bakılmaksızın ulus-devletlerin azınlıklara yaklaşımı ise imparatorluklariinden oldukça farklı olmuştur. Ulus-devletler soykırımdan nüfus mübadelesine kadar pek çok acı olayların yaşanmasına sebebiyet vermişlerdir.

Örneğin, Yunanistan Osmanlıda baş gösteren Yunan ayaklanmalarının ardından 1832 yılında Osmanlı İmparatorluğundan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bir azınlık bağımsızlığını ilan ederek kendi bölgesinde çoğunluk haline geldiyse de bu sorunları çözmeye yetmemiş, yeni çoğunluk yeni azınlığını üretmiştir. Bağımsızlıktan sonra Osmanlı İmparatorluğunda da artık bağımsız bir devlete sahip olan Rumlar eskisinden farklı bir anlama ifade etmeye başlamışlardır. Nitekim bu durum nüfus mübadelesi gibi pek çokları açısından kötü sayılabilecek bir sonu hazırlamıştır.⁴¹

b. Devletlerin Gönüllü Ayrılması

Devletlerin gönüllü ayrılması tarihte de günümüzde de pek sık rastlanılan bir durum değildir. En sık verilen örnek ise 1905 yılında Norveç'in İsveç'ten ayrılmasıdır. Bir devletten iki tane sağlıklı demokrasi doğmuştur. Bazı teorisyenler günümüzde bu iki ülkenin tekrar birleşme ihtimaline sıcak bakmaktadırlar.

Yakın tarihte devletlerin gönüllü ayrılması yolu ile yeni devlet oluşturmalarına bir yenisi daha eklenmiştir. Güney Sudan Ocak 2011'de yapılan

⁴⁰ Michael Hardt, Antonio Negri, **İmparatorluk**, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı yayınları, 5. Basım, 2003, s. 122-126

⁴¹ Renée Hirschon, “ ‘Unmixing Peoples’ in the Aegean Region” içinde, **Crossing the Aegean, An Appraisal of the 1923 Compulsory Population Exchange Between Greece and Turkey**, der. Renée Hirschon, New York, Oxford, Berghahn Books, 2004, s. 3-13

referandum sonucunda kuzeyden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Sudan'ı ayrılık referandumuna götüren tarihi gelişmeler kısaca şöyledir; 20 yıllık bir iç savaşın ardından 2005 yılında ülkenin Kuzey kısmı ile Güney kısmı ateşkes imzalamış ve ayrılık için referandum yapılacağına dair karar alınmıştır.⁴² Aslında Güney Sudan defacto olarak bu ateşkes anlaşmasıyla 2005 yılında kurulmuştur.

Sudan'ın kuzeyinde nüfusun çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmaktayken güneyinde ağırlıklı olarak Hristiyanlar yaşamaktadır. Ülkenin Güney kısmında yaklaşık 9 milyon kişi yaşamaktadır ve bunlardan yalnızca % 10 'u Müslümandır.⁴³ Güney Sudan yer altı kaynaklarının da etkisiyle Kuzey Sudan'a göre daha zengindir. Ancak bu zenginlik Afrika'nın diğer bölgelerindeki gibi bir zümrenin elindedir.

Güney Sudan'da 9-15 Ocak 2011 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olan referanduma katılım %90'ların üzerinde olmuştur ve 7 Şubat 2011'de açıklanan resmi rakamlara göre katılanların %98,83'ü ayrılıktan yana oy kullanmıştır.⁴⁴ Bu sonuç Sudan devlet başkanı Ömer Hasan el-Beşir tarafından ilan edilmiş ve kurulan yeni Güney Sudan devleti Kuzey Sudan tarafından da bu sayede tanınmıştır. Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri de kurulan bu yeni devleti tanıyacaklarını vaat etmişlerdir.

Sudan'ın bölünmesinde Norveç ve İsveç'in gönüllü ayrılmasından farklı olarak dış güçlerin inanılmaz etkisi olduğunu söylememiz mümkündür. Nitekim iç savaş yıllarında da başta ABD olmak üzere pek çok devletin tarafsız kalmak bir

⁴² http://en.wikipedia.org/wiki/Southern_Sudan erişim tarihi: 03.03.2011

⁴³ Serhat Orakçı, "Güney Sudan'da İslam DünyasıToptan Kaybetti", **Dünya Bülteni**, 22.01.2011, <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=144135> erişim tarihi: 03.03.2011

⁴⁴ Elizabeth Dickinson, "Sudan's Bashir Vows to Accept an Independent South", 7 Şubat 2011, **Foreign Policy** http://blog.foreignpolicy.com/posts/2011/02/07/sudans_bashir_vows_to_accept_an_independent_south erişim tarihi: 03.03.2011

yana tarafgir bir şekilde bu karışıklığı desteklediği bilinmektedir. Ancak %99'a yakın bir ayrılma isteği bize göstermektedir ki Güney kısımda yaşayan azınlık Müslümanlar da ayrılık lehine oy kullanmışlardır. Bu da bizi ister istemez ülkenin farklı iç dinamikleri olduğu sonucuna götürmektedir.

Sonuç olarak şunu belirtmemiz mümkündür ki; bir üst başlıkta da incelediğimiz gibi azınlık Hristiyanlar Güney kısımda çoğunluğu oluşturmalarına rağmen, yeni devletlerini kurdukları gün bu sefer de Müslümanlar Güney Sudan'da azınlık konumuna düşmüşlerdir. Yani eski azınlık çoğunluk olmuş ve yeni azınlığını yeni devletle eş zamanlı olarak yaratmıştır. Habermas'ın ifadesiyle;

“Ulus-Devletlerin oluşum tarihinin de gösterdiği gibi, yeni ulusal sınırlar, yeni ulusal azınlıklar ortaya çıkarır.”⁴⁵

c. Fetihler ve Sınırların Genişlemesi

20. yüzyıl ve içinde bulunduğumuz yüzyıl için çok şey ifade etmese de birden fazla kültürün ve ulusun aynı egemenlik sahasında azınlık olarak yaşamasına verilebilecek en güzel örnek belki de budur. Çünkü belirli bir toprak parçasını üzerinde yaşayan insanları çoğu zaman savaş neticesinde egemenlik sahası içine dâhil etmek ve yeni egemenin belirlenmesi siyaset felsefesi açısından pek çok krizi içinde barındırabilecek bir ihtimaldir.

Fetih ve fetihler neticesinde oluşan kültürel çeşitliğe dair Osmanlı'da çok fazla örnek vardır. Ancak burada belirtmemiz gerekir ki; Osmanlı'nın azınlıklara

⁴⁵ Jürgen Habermas, “Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı”, çev. Mehmet H. Doğan içinde, Charles Taylor, der. Amy Gutmann **Çokkültürcülük Tanınma Politikası**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005, s.128

yaklaşımı gerçekten kendi çağdaşı imparatorluklar açısından bile incelendiğinde ciddi farklılıklar arz etmektedir. Hele ki günümüz ulus-devletleriyle karşılaştırılması bile mümkün değildir. Farklılıkları Yönetmeye yönelik yaklaşımlar kısmında inceleyeceğimiz Osmanlı'da kullanılan *millet sistemi* başlığı altında bahsettiğimiz çoğulcu sistemi daha da açacağız.

2. Nüfus Hareketleri

Devletlerin çokkültürlü olmasının ikinci büyük sebebi de dünyadaki nüfus hareketleridir. Uluslararası göçmenlerin sayısı bugün dünya nüfusunun %3'üne (175 milyon) yakındır.⁴⁶ Göçmenlerin sayısındaki bu artışın çeşitli sebepleri vardır. Sanayi devrimi sonrası kalkınmış devletlerin yeni iş olanaklarıyla beraber işçileri kabul etmesi, fakir ülkelerden zengin olanlara doğru göç hareketleri belki de en önemlileridir.⁴⁷

Göç çokkültürcülük çalışan siyaset bilimcileri meşgul eden konuların başında gelmektedir ve bu konuda literatürde bir hayli çalışmaya rastlamak mümkündür. Göçün çokkültürcülük açısından bu kadar önemli olmasının sebepleri arasında, göçün gönüllü olup olmamasına göre göçmenlere sağlanması gereken haklar bakımından teoride yapılması gereken ayırım gelmektedir.

Kendi yaşamış olduğu kültürü hiçbir zorlayıcı sebep olmaksızın. gönüllü olarak terk ederek yeni bir ülkeye yerleşmiş olan göçmene sağlanması gereken haklarla sözgelimi bir sömürgeci çıkararak sömüren ülkenin sınırları içinde yaşamaya karar veren göçmene sağlanması gereken haklar arasında farklılıklar

⁴⁶ Doytcheva, **a.g.e.**, s. 11.

⁴⁷ Ali Şafak Balı, **Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet**, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2001, s.195

olması gayet doğaldır. Ancak burada gönüllü göçün de ne kadar gönüllü olduğunu tespit etmek oldukça güçtür. Zira göç başlı başına çok zor bir karardır ve göçmenler bir taraftan içinde kendileri için anlamlı seçenekleri ihtiva eden kültürlerini terk etmeye karar vermektedirler. Bu haliyle bu karar Kymlicka'nın da belirttiği gibi gerçekten felaket bir karardır.⁴⁸ Kültür ve kültürel aidiyet bireyin vereceği kararları anlamlı hale getirirken, birey tüm bu bağlamlardan uzaklaşmak zorunda kalmakta ve kendini bu manasıyla bir felakete atmaktadır.

III. ÇOKKÜLTÜRLÜ TOPLUMA YAKLAŞIM MODELLERİ

Toplumlar bugün olduğu gibi geçmişte de kültürel farklılıkları barındırıyorlardı. Devletlerin bu farklılıklara verdiği reaksiyonlar tarihin seyri içinde çok çeşitli olmuştur. Özellikle ulus-devlet öncesi devletlerin farklılıklara verdiği reaksiyonlarda çeşitliliğin varlığı çok belirgindir. Bugün dünya genelinde egemen devlet modeli olan ulus-devletin farklılıklara yaklaşımını esas olarak ikinci bölümde tartışacağız ancak burada kısa bir giriş yapmak faydalı olacaktır. Ulus-devletin tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte farklılıklara yönelik politikalar dünya genelinde neredeyse yeknesaklık içinde uygulanmıştır. Bu da ulus-devletin, kendisini temelde tanımladığı bir kültür üzerine inşa etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu inşa neticesinde toplumdaki farklılıklar diğer bir deyişle alt-kültürler ulus-devlet öncesine göre ayrı bir önem arz etmeye başlamış, çoğu örnekte bu alt-kültürler kültürel birlik idealini tehdit eden unsurlar olarak yorumlanmıştır.⁴⁹

Farklılıklara yönelik bu yaklaşım neticesinde ulus-devletlerde farklılıkları yok etmeye yönelik bir temayül ortaya çıkmıştır. Özellikle 19. ve 20. Yüzyılda

⁴⁸ Kymlicka, *Çokkültürlü Yurttaşlık*, s.111-112

⁴⁹ Esin Örücü, "Diverse Cultures and Official Laws: Multiculturalism and Euroscepticism?", içinde **Law & Justice Review**, Justice Academy of Turkey Publications, Cilt 1, sayı 2, Nisan 2011, s.63-84. 64

farklılıkları bertaraf etmeye yönelik hiçbir kural tanımayan politikalar uygulanmıştır. Ancak kişi hak ve hürriyetlerinin eskiye nazaran devletler nezdinde daha fazla güç kazanması zaman içinde devletlerin azınlık kültürlerine yaklaşımlarını da ciddi biçimde etkilemiştir. Bu da farklılıklara karşı devletlerin uygulayacağı politikaları ciddi biçimde sınırlamıştır. Bugün azınlıklara karşı iki tane kamu politikasının yaygın olduğunu söyleyebiliriz; bunlardan ilki ulusal, etnik ve toplumsal çeşitliliği yönetmek isteyenler, ikincisi ise buna zorunlu olanlar.⁵⁰

Parekh bugün ile geçmişi ayırırken dört önemli noktadan bahseder.⁵¹ Bunlardan ilki azınlıkların taleplerine ilişkindir. Azınlıklar geçmişte baskın grupların kendilerine vermiş olduğu haklara razı olurken bugün eşitliğe dair politik haklar başta olmak üzere daha fazlasını talep etmektedirler. İkincisi, geçmişin acı tecrübelerinden de ders çıkararak sosyal bilimlerdeki değişimle birlikte kültürün politik açıdan öneminin anlaşılmasıdır. Üçüncüsü, küreselleşmenin toplumları ve kültürleri birbirine bağlayan etkisi sayesinde kültürel çeşitliliğin kaçınılmaz bir evrensel gerçek olmasıdır. Sonuncusu ise çağdaş çokkültürlü toplumların homojenleştirici ulus-devlet fikrinden sonra ortaya çıkmasıdır. Bu etki azınlık taleplerine çoğunluğun vermiş olduğu yanıtları hangi ilkelere göre vereceği konusunda ulus-devletlerde şaşkınlığa sebebiyet vermektedir.

Devletlerin farklılıklara verdiği reaksiyonları temelde ikiye ayırabiliriz. Bunlardan ilki ve bilhassa ulus-devletlerin tarihinde de sıklıkla başvurdukları yöntemleri içine alan farklılıkları bertaraf etmeye yönelik yaklaşımlardır. İkincisi

⁵⁰ John McGarry, Brendan O’Leary, Richard Simeon; “Integration or accomodation? The enduring debate in conflict regulation” Sujit Choudhry editörlüğünde, **Constitutional Design for Divided Societies** New York, Oxford University Press, 2008,s. 41 – 91

⁵¹ Bhikhu Parekh, **Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek**, çev. Bilge Tanrıseven, Ankara, Phoenix Yayınevi,2002, s.9 vd.

ise ilk adım olarak farklılıkların varlığını kabul eden sonra da farklılıkları yönetmeye çalışan yaklaşımlardır.⁵²

A. Farklılıkları Bertaraf Etmeye Yönelik Yaklaşımlar

1. Farklılıkları “Şiddet” Kullanarak Ortadan Kaldıran Yöntemler

Farklılıkları yönetmenin en kolay yolu şüphesiz yönetmemektir. Yani farklılıkları ortadan kaldırmaktır. Tarih maalesef bu gibi denemelerle doludur. Farklılıkları bertaraf etmeye yönelik girişimler kimi zaman çok kesin ve sert insan hakları ihlallerine sebebiyet verirken kimi zaman hiç farkında olmadan yıllara yayılmış bir politika olarak sürdürülmüştür. Bu başlık altında farklılıkları ortadan kaldırmada şiddeti bir araç olarak kullanan yöntemler incelenecektir.

a. Soykırım

Soykırım suçuna ve unsurlarına dair doktrinde farklı görüşler mevcuttur. Aslında soy, ırk, etnisite kavramları da nesnel değildirler. Soykırımın da bir çeşidi olduğu etnik temizlik kavramını kabaca şöyle tarif etmek mümkündür: “Herhangi bir grubun belirli bir bölgenin kendilerine ait olduğu iddiasıyla, orada yaşayan başka bir grubun üyelerini ortadan kaldırmasıdır”.⁵³

Burada soykırıma dair doktrindeki tartışmalara daha fazla girmeden Birleşmiş Milletlerin ve aynı doğrultuda Türk Ceza Kanunun⁵⁴ yapmış olduğu

⁵² McGarry, O’Leary, Simeon, **a.g.m.**, s. 46

⁵³ Michael Mann, **The Dark Side of Democracy, Explaining Ethnic Cleansing**, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, s. 11

⁵⁴ 5271 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 76. Maddesi de aynı şekilde tanımlamaktadır.

tanım vermekle yetinilecektir. Birleşmiş Milletlerin 1948 tarihinde kabul ettiği “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi”nin 2. Maddesine soykırım oluşturan eylemleri şu şekilde tanımlanmıştır;

“Bu Sözleşme bakımından, ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden her hangi biri, soykırım suçunu oluşturur.

a) Gruba mensup olanların öldürülmesi;

b) Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi;

c) Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak, yaşam şartlarını kasten değiştirmek;

d) Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak;

e) Gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek;”⁵⁵

Tanımdan da anlaşıldığı gibi soykırım suçunun oluşabilmesi şiddet eylemlerinin belirli bir grubun mensuplarına o grubu ortadan kaldırmak maksadıyla yapılması gerekmektedir. Sayıca fazla insanın şiddete maruz kaldığı durumlarda akıllara soykırım ihtimali gelse de, şiddetin bu saikle yapılıp yapılmadığı soykırım suçu açısından ciddi önem arz etmektedir. Tam da bu nedenle farklılıkları bertaraf etmeye yönelik en sert uygulama soykırım olmakla

⁵⁵ Soykırım Suçunun Önlenmesi Ve Cezalandırılması Sözleşmesi, Genel Kurulunun 9 Aralık 1948 tarihli ve 260 A (III) sayılı Kararıyla kabul edilmiş ve imzaya ve onaya veya katılmaya sunulmuştur. Yürürlüğe giriş: 12 Ocak 1951

beraber bu uygulamanın bu saikle yapılması şarttır. Aksi halde ne belli bir gruba yönelik şiddetten bahsedebiliriz ne de farklılıkları bertaraf etmeye yönelik bir uygulamadan.

b. Kitleleri Göçe Zorlamak (tehcir) ve Nüfus Mübadelesi

Tehcir, göç ettirme anlamına gelen Osmanlıca bir kelimedir. Nüfus mübadelesi ise karşılıklı iki veya daha fazla devletin egemenlik sahaları içerisindeki azınlıkları karşılıklı mübadele etmesi suretiyle homojenliğe ulaşma amaçlarına hizmet eden zorunlu göçü ifade etmektedir. Her iki durumda da gruplar ve bireylerin yaşamaları veya yaşamamaları gereken coğrafi alana egemenler tarafından karar verilmektedir.

Türkiye'nin son yüz yılında her iki duruma da örnek bulmak mümkündür. Bunlardan ilki halen dünya ve Türkiye gündemini yoğun bir biçimde meşgul eden Ermenilerin tehciri mevzuudur. Dünya devletleri, Ermeni diasporasının da baskılarıyla bu olayı bir önceki başlıkta incelemiş olduğumuz “soykırım” suçu olarak nitelendirme eğilimindedirler. Bu durum yalnızca devletler bazında değil, pek çok batılı akademisyen tarafından da “soykırım” olarak kabul edilmektedir. Örneğin Michael Mann “etnik temizlik”i, uygarlık, çağdaşlık, demokrasi gibi ilerici kavramların bir sorunu olarak gördüğü “The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing” adlı kitabında geçmiş yüzyılın tüm büyük soykırımlarını incelerken Ermeni tehcirini soykırım addetmekten geri durmamıştır.⁵⁶

Nüfus mübadelesine örnek ise 1923-1924 yıllarındaki Türkiye ile Yunanistan arasında yapılmış olan mübadeledir. 30 Ocak 1923 tarihinde Lozan Antlaşmasının bir parçası olarak imzalanan sözleşmenin ilk maddesine göre “1

⁵⁶ Michael Mann, *a.g.e.*, s.111-179, Bölüm 5 ve Bölüm 6 (özellikle bölüm 6)

Mayıs 1923'ten itibaren Türkiye'de yerleşik Rum Ortodoks dinine mensup Türk vatandaşları ile Yunanistan'da yerleşik İslam dinine mensup Yunan vatandaşları zorunlu mübadeleye tabi tutulacaktır.”⁵⁷ 19 maddeden oluşan sözleşme aynı zamanda mübadeleyi denetlemek, mübadeleye maruz kalanların mallarını yine mübadeleye maruz kalanların arasında adil bir biçimde paylaşmak ve olası uyuşmazlıkları çözmek için de karma bir komisyon kurulmasını da öngörüyordu. Sözleşme Trakya Türkleri ile İstanbul'da yaşayan Rumlara istisna getirmiş ve onları mübadelenin dışında tutmuştur.

Sözleşme mübadeleye tabi tutulacakları belirlemek için ırk veya dil gibi kriterleri değil fakat dini referans almıştır. Pek çok kişi kendi kültürlerinden koparılıp dilini hiç bilmedikleri fakat dindaş oldukları ülkelere göç ettirmek zorunda bırakılmışlardır. Öyle ki Grek alfabesiyle Türkçe yazan ve ibadetlerini Türkçe yapan kimi Rumlar protestolarına rağmen mübadeleye tabi tutulmuşlardır.⁵⁸

Sonuç olarak her iki durumda da devletler başka bir ifadeyle egemenler, grupların ve o gruba mensup addettikleri bireylerin nerede yaşamaları veya yaşamamaları gerektiği hakkında nihai sözü söylemiş oluyorlar. Bu şekilde devletler kendi egemenlik sahaları içerisindeki farklılığı da ortadan kaldırmış oluyorlar. Soykırım kadar olmasa da, göçe zorlama da olumsuz sonuçlar doğurmuş sert bir homojenleştirme uygulamasıdır.

⁵⁷ Ahmet Yıldız, “Ne Mutlu Türküm Diyebilene” Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938), İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.132

⁵⁸ Yıldız, a.g.e., s.133

2. Asimilasyon

“Assimilation” Latince kökenli bir kelimedir. “Assimilation” “assimilare” kökünden türemiş “benzer hale getirmek” manasına gelen fiilin isim çekimidir. “Assimilation”ın etimolojisine baktığımızda, “same” maddesinde düzenlendiğini görmekteyiz.⁵⁹ “Same” Türkçede “aynı, tıpkı, özdeş, eşit” anlamlarına gelmektedir. Kelimenin bu etimolojisi, asimilasyonun bugünkü kullanılan anlamını yeterince aydınlatmaktadır. Türkçede asimilasyon kavramının özümlemek, özümlemek, benzeşmek gibi kullanımları da mevcuttur.⁶⁰ Ancak kavramın “asimilasyon” olarak Türkçede kullanımı yaygın olduğu için biz çalışmamızda asimilasyonu kullanmayı tercih edeceğiz.

Siyaset felsefesi ve siyaset biliminde kullanılan manasına gelince asimilasyon, asimile etmek; bir devletin egemenlik sahası içerisinde yer alan azınlık kültürlerinin, çoğunluk kültürü (egemen kültür) tarafından genellikle devlet eliyle ortadan kaldırılmak suretiyle azınlık kültürlerinin üyelerinin çoğunluğunkine dâhil ettirilmeleridir. Asimilasyon genelde ulus-devlet sonrasında ortak bir ulusal (milli) kimliğe ihtiyaç duyulduğu gerekçesiyle yapılmaktadır.⁶¹ Bilhassa ulus-inşa sürecinde kullanılan asimilasyona siyaset felsefesinde son yıllarda artan bir karşı çıkış söz konusudur Asimilasyon konusunda liberal teori ve sosyalist teorinin dahi azınlıklar hakkında yer yer aynı gerekçeyle itiraz ettikleri görülebilir.⁶²

⁵⁹ Partridge; **a.g.e.**, 6, s. 2869 “same” maddesi 6. paragraf

⁶⁰ TDK Güncel Türkçe Sözlük, asimilasyon maddesi,

<http://tdk.org.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=asimilasyon> erişim tarihi: 22.02.2011

⁶¹ Kymlicka, **Çokkültürlü Yurttaşlık**, s 92-128

⁶² Kymlicka, **a.g.e.**, s.121

Tok, azınlık kùltürlerinin asimilasyon yolu ile ana topluma dâhil edilmesinin “eğer kimliğini çıkartıp, söker atar ve *bizimkisini* benimsersen, *bizden biri* olursan o zaman refahımızdan, zenginlik ve imkânlarımızdan faydalanabilirsin” imasını taşıdığını iddia etmektedir.⁶³ Parekh de asimilasyonu devletin vazifesi varsayan asimilasyoncu görüşü şöyle özetlemektedir;

*“Toplunun yaşam biçiminin koruyucusu olarak devletin, kültürel azınlıkların baskın ulusal kültür içerisinde asimile olmalarını ve farklı kùltürlerinin tüm izlerinden kurtulmalarını sağlama hakkı ve görevine sahip olduğu varsayılmaktadır”.*⁶⁴

Parekh asimilasyonun kötü bir şey olmadığını, azınlık kùltürlerinin kendi istekleriyle bu asimile olmayı tercih etmeleri halinde buna saygı duyulması gerektiğini ve hatta desteklenmesi gerektiğini söyler. Ancak çoğunluk kùltürünün homojen olmadığını, sınıflara, dinlere ve bölgelere göre değişiklik arz edebileceğini belirtir ve azınlık kùltürünün aslında hangi kùltüre asimile olacağına nasıl karar vereceğini problem olarak görür.⁶⁵ Parekh’in asimilasyonun gönüllü olabilme ihtimaline ve çoğunluk kùltürünün farklılık arz edebilme ihtimaline dair söyledikleri doğrudur fakat eksiktir. Azınlık kùltürleri de tıpkı baskın kùltür gibi homojen değildir. Pek tabii çoğunluk kùltürüne nazaran homojenlik gösterebilme imkânı daha fazladır. Ancak en azından şunu belirtmek gerekir ki; yalnızca asimile olmaya dair verilen kararın kendisi bile herhangi bir azınlık kùltürünün tüm mensupları tarafından tamamıyla kabul edilmeyebilir. Yani bireylerin bu karara yaklaşımları farklılık arz edebilir.

⁶³ Tok, **a.g.e.**, s. 178

⁶⁴ Parekh, **a.g.e.**, s.252

⁶⁵ Parekh, **a.g.e.**, s.251-253

Kanaatimizce azınlık tarafından alınan bu tür “gönüllü” kararların tamamına şüpheyile yaklaşılması gerekir. Çokkültürlü toplumların oluşum şekillerinde tartışmış olduğumuz göç olgusunun “gönüllülüğüne” dair yapmış olduğumuz açıklamaların tamamı burada da geçerlidir. Mikro veya makro ölçekte “mazlum” olarak adlandırabileceğimiz her grubun veya bireyin kararında bazı baskıların olduğu varsayılabilir. Bundan da öte devletler bunu bilerek veya isteyerek tercih etmeseler dahi küreselleşme sonrası hayatın akışı azınlıkları asimile olmaya yönlendirebilmektedir. Tüm bu sebepler asimilasyonun gönüllülüğüne şüphe düşürür.

Örneğin Frankafon Kanadalıların Kanada’da her türlü hakları olmasına ve resmi politikanın ikidillilik (bilingualism) olmasına rağmen Fransızca konuşanların sayısı gün geçtikçe azalmaktadır. İngilizce konuşanların yalnızca dörtte biri Fransızca bilirken Fransızca konuşanların dörtte üçü İngilizce bilmektedir.⁶⁶ Bu tablonun ne kadar gönüllü olduğu ise tartışmalıdır. Fransızca Quebec eyaleti tarafından kanunlarla İngilizceye nazaran çok daha fazla korunmasına rağmen tablonun bu şekilde çıkması “gönüllülüğten” ziyade küreselleşme ve İngilizcenin dünyadaki yaygınlığından kaynaklanmaktadır. Fransız Kanada’sı ile İngiliz Kanada’sını ayıran en önemli fark şüphesiz dildir. Her iki kesim de aynı dini ve benzer mezhepleri paylaşan toplumlardan ve seküler kanunlardan müteşekkildir. Azınlıkta olmanın getirisiyle Fransızlar ayırıcı özellikleri olan dillerine çok önem vermekte neredeyse onu kutsal ilan etmektedirler. Ancak bu önemine ve ellerindeki pek çok özerkliğe rağmen yukarıdaki tablo bize açıkça göstermektedir ki Fransızca, Fransız Kanada’sında dahi giderek kan kaybetmektedir.

⁶⁶ Hüseyin Kalaycı, **Ulus Devletin Başağrısı : Ayrılıkçılık , KanadaQuebec Örneği**, Ankara, Liberte Yayınları, 2010, s.80

Fransız Kanada'sında yaşananlar kısmen küresel etkiyle açıklansa da son birkaç on yıla kadar ulus-devletlerin ekserisinin kendi azınlık kültürlerine tutumu asimile etmek yönünde olduğunu söyleyebiliriz. Bunun nedeni ise basittir. Ulus-devletin tekçi bakış açısına uygun ve maddi anlamda direk şiddete başvurmayan akla en uygun çözüm yolu asimilasyondur. Bugün çokkültürcülüğü resmi politika olarak uygulayan Kanada'nın bile tarihi karanlıktır. Laponce Kanada'da 66'dan fazla yerel dilin öldüğünü veya ölmek üzere olduğunu söyler ve İngilizce ve Fransızcanın yerel diller üzerinde öldürücü bir etkisi olduğunu iddia eder.⁶⁷

Amerika Birleşik Devletleri'nde azınlıklara uygulanan resmi politika ise 20. Yüzyılın başından bu yana "melting pot" yani "eritme pota"sıdır. Bu politika adından da anlaşılacağı üzere kabaca şu şekilde işlemektedir; yeni bir kültür oluşmaktadır ve bu kültür oluşurken onu oluşturan her bir alt-kültürden belli ölçekte katkıda bulunmaktadır. Burada belirtmek gerekir ki "eritme potası" ile "asimilasyon" arasındaki farkın yalnızca kelime oyunundan ibaret kalma olasılığı yüksektir.⁶⁸

Ancak 1970'lere gelindiğinde bazı kültürlerin erime taraftarı olmadığı daha net bir şekilde anlaşılmış ve eritme potası yerine salata kâsesi (salad bowl) şeklinde bir toplum inşasının mümkün olduğu sonucuna varılmıştır.⁶⁹ Salata kâsesi modeli, kültürlerin yine bir arada yaşamasını öngörür fakat erime potasının aksine bu modelde kültürler ayırt edici özelliklerini muhafaza etmeye devam ederler. Bu modelin de inandırıcılığı "eritme potası" modelininki gibi ciddi kuşklar barındırmaktadır. Alt-kültürlerin egemen kültürün baskılarına maruz

⁶⁷ Laponce'dan aktaran Hüseyin Kalaycı, *a.g.e.*, s 79, dipnot 86.

⁶⁸ Gerd Baumann, **Çokkültürlülük Bilmecesi : Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek**, çev. Işıl Demirakın, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2006, s.83-84

⁶⁹ Craig Calhoun, "Social Solidarity as a Problem for Cosmopolitan Democracy, Ed; Seyla Benhabib, Ian Shapiro ve Danilo Petranovic, **Identities, Affiliations and Allegiances** içinde s. 285-302

kalmaları halinde ne gibi savunma mekanizmaları ile donatılacağı, asimile edilmekten nasıl kurtulabilecekleri gibi sorular bu modelde yanıt arayan sorulardır. Başka bir deyişle hem “eritme potası” modeli hem de “salata kasesi” modeli ile asimilasyon arasında ince bir sınır vardır ve her iki model de bu sınırı korumak için doyurucu önlemler ihtiva etmemektedir.

Netice itibariyle asimilasyon özellikle 20. yüzyılda ulus-devletlerin üzerinde ittifakla benimsedikleri bir proje olarak çok uygulanmıştır. Daha sonra kültürün ve kültürel aidiyetin değeri ve önemine dair teoriler farklı çözüm yolları üretme mecburiyetinde bıraktıysa da ortaya atılan teorilerin de asimilasyondan çok uzaklaşmadıkları görülmektedir. Şimdilerde entegrasyon gibi yeni “birlikte yaşama modelleri” asimilasyonun yerine geçmiş olsalar da onların da asimilasyon ile mesafeleri tartışmalıdır.⁷⁰

3. Bölünme / Ayrılma ve Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Bir egemenlik sahası içerisinde yaşayan farklı uluslar özellikle de belli bölgelerde yoğunlaşmış ise zaman içinde ayrılma talep edebilmektedirler. Ayrılma talebini genellikle temsilde yaşanan sorunlar tetiklemektedir. Zira çoğulcu da olsa demokrasinin çoğunluk lehine, azınlık aleyhine kararlar alabilme olasılığı yüksektir. Azınlık ulusları yeterince temsil edilemediklerini düşünürler ve özyönetim başta olmak üzere bu durumun düzeltilmesi için siyasal haklar talep ederler. Bu siyasal taleplere olumlu cevaplar verilmiş ve istenilen tüm haklar elde edilmiş olsa dahi azınlık uluslarının ayrılma isteklerinin dizginlenememe ihtimali devam edebilmektedir.

⁷⁰ McGarry, O'Leary, Simeon, *a.g.m.* s.41

Temsilden de öte ulusal azınlıklar, ayrılma taleplerini “halkların kendi kaderini tayin hakkı” (self-determination) olarak yani bir “hak” olarak görmektedirler ve bu talebi bu şekilde meşrulaştırmaktadırlar. 1945’e kadar 300’den fazla grup “kendi kaderini tayin hakkı” olduğunu iddia ediyordu.⁷¹ Bu hak Birleşmiş Milletler tarafından da 1966 tarihli Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesince korunmaktadır. Sözleşmenin birinci bölümünde “kendi kaderini tayin hakkı” düzenlenmiştir. Halkların kendi kaderini tayin hakkı başlıklı birinci maddeye göre;

1. Bütün halklar kendi kaderlerini tayin hakkına sahiptir. Bu hak vasıtasıyla halklar kendi siyasal statülerini serbestçe tayin edebilir ve ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerini serbestçe sürdürebilirler.

2. Bütün halklar uluslararası hukuka ve karşılıklı menfaat ilkesine dayanan uluslararası ekonomik işbirliği yükümlülüklerine zarar vermemek koşuluyla, doğal kaynakları ve zenginlikleri üzerinde kendi yararına serbestçe tasarrufta bulunabilir. Bir halk sahip olduğu maddi kaynaklardan hiç bir koşulda yoksun bırakılamaz.

3. Kendini Yönetemeyen ve Vesayet altındaki Ülkelerden sorumlu olan Devletler de dâhil bu Sözleşmeye Taraf bütün Devletler, kendi kaderini tayin hakkının gerçekleştirilmesi için

⁷¹ Nicholas Sambanis, “Globalization, Decentralization and Secession ; A review of the literature and some conjectures” içinde, David R. Cameron, Gustav Ranis ve Annalisa Zinn editörlüğünde **Globalization and Self-Determination, Is the nation-state under siege?** New York, Routledge, 2006, s. 199

*çaba gösterir ve, Birleşmiş Milletler şartının hükümlerine uygun olarak bu hakka saygı gösterir.*⁷²

Maddenin ilk cümlesi “halklar” a “kendi kaderini tayin hakkı” nı vermektedir. Ancak halktan ne anlaşılması gerektiğine dair bir açıklama yapmamıştır. Başka bir ifadeyle madde metnine göre kendi kaderini tayin hakkının sujesi net değildir. Nitekim kendi kaderini tayin denildiği zaman dünyada akla ilk gelen Bask, Quebec gibi azınlık ulusları bile BM ve uluslararası hukuk tarafından belirtilen hakkın sujesi olarak tanınmamaktadırlar. Kanaatimizce sözleşmede kullanılan “halk” kavramı ancak tarihsel bir okuma yapılarak ve elde edilen sonuç günümüze teşmil edilmeyerek anlaşılabilir. Yani “halk” kavramıyla kastedilen imparatorlukların dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan devletler ile sömürgeci kurtulmuş devletlerdir.⁷³

Sözleşme bağlamında “halk” kavramının neye tekabül ettiğine net bir şekilde karar verebilsek dahi “kendi kaderini tayin hakkı” na dair sorun bitmemektedir. Bu sefer “kendi kaderini tayin hakkı” nın sınırlarını belirlememiz gerekmektedir. Sözleşmenin ilk maddesinin birinci fıkrası “...*halklar kendi siyasal statülerini serbestçe tayin edebilir ve, ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerini serbestçe sürdürebilirler.*” şeklinde devam etmektedir. Kendi kaderini tayin hakkı; bağımsız bir devlet kurarak, bağımsız bir birlik oluşturarak veya bir devlete entegre olarak veyahut da ilgili halk tarafından özgürce karar verilecek başka bir siyasi durum oluşturmak suretiyle kullanılabilir.⁷⁴ Yani nasıl kullanılacağına ve bu hakkın sınırlarına dair bir sınır yoktur. Kendi kaderini tayin

⁷² Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Genel Kurulunun 16 Aralık 1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı Kararıyla kabul edilmiş ve imzaya, onaya ve katılmaya açılmıştır. Yürürlüğü giriş: 23 Mart 1976. http://www.unickara.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf erişim tarihi : 08.01.2011

⁷³ Karen Knop, **Diversity and Self-Determination in International Law**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, s. 53

⁷⁴ Knop, **a.g.e.**, s.66

hakkı bağımsız devleti şart koşmamakta, zımni olarak özyönetimi de tek başına yeterli görmemektedir. Kanaatimizce tıpkı halk kavramını yorumladığımız gibi buradaki kendi kaderini tayin hakkı kavramını da tarihsel bir yoruma tabi tutarak açıklayabiliriz. “Kendi kaderini tayin hakkı” sınırları belirlenmiş ve o sınırlar içinde yaşayan halkın kendi kendini yönetmesine işaret etmektedir. Bu haliyle kendi kaderini tayin hakkı açıkça “egemenliğe” tekabül etmektedir.⁷⁵

“Kendi kaderini tayin hakkı”nı bu şekilde özetledikten sonra bu hakka dayanarak veya dayanmadan gelen bölünme ve ayrılma taleplerini inceleyelim. Ayrılma veya bölünmenin teorik zemini John Stuart Mill’e kadar gitmektedir. Mill, istikrarlı bir liberal demokrasinin tek bir ulusal kültüre bağılı olması gerektiğini savunmuş ve farklılıkları bertaraf etmek için de asimilasyonu önermiştir. Mill, farklılıklara karşı asimilasyonu reçete olarak sunarken de insanoğlunun alışılmamış bir şekilde farklılıkların olmadığı bir ortamda yaşaması halinde kısa sürede farklılıkları anlayamayacak hale geleceğı argümanını ortaya atmıştır.⁷⁶

Azınlık gruplarını “tek”leştirmeye yönelik politikalar onların kimlik olgularına saldırdığı müddetçe de muvaffak olacak gibi görünmemektedir. Zira azınlıklar bu tür girişimleri kendilerini bir arada tutan kimlik olgularına direk tehdit olarak yorumlamakta ve toplumsal açıdan daha kötü sonuçlar doğurabilecek şekilde mukabelede bulunmaktadır.⁷⁷ Böyle olumsuz bir ihtimalin ortaya çıkmasındansa gönüllü ayrılma yani; asimile olmayı reddeden ulusal azınlıkların ayrılıp yeni bir devlet kurmaları savunulmuştur.⁷⁸

⁷⁵ Sambani, **a.g.m.**, s.199

⁷⁶ John Stuart Mill, **On Liberty**, David Bromwich ve George Kateb editörlüğünde, New York ve New Haven, Yale University Press, 2003, s.138

⁷⁷ Charles Taylor, der. Amy Gutman, **Multiculturalism: Examining The Politics of Recognition**, New Jersey, Princeton University Press, 1994 s. 64

⁷⁸ Kymlicka, **a.g.e.**, s.281

Gönüllü ayrılmaya tarihte pek fazla örnek bulmak mümkün değildir. Hele ki ayrıldıktan sonra insan haklarına saygılı demokratik devlet kurabilmiş örnek çok daha azdır. Bunu başarabilmiş akla ilk gelen örnek önceki kısımda da zikrettiğimiz gibi Norveç ile İsveç'tir.

İsveç uzun yıllar plan yaptıktan sonra 1814'te uluslararası konjonktüre de uygun olarak Fransa'nın da yardımıyla Norveç'e bir harekât düzenleyerek Norveç'i kendisine bağlamayı başarmıştır. Ancak bu birlik çok sürmemiş ve Norveç tarafında ayaklanmalar baş göstermiştir. Bunun üzerine İsveç ile Norveç'in egemenliğini tanımıştır. Görüldüğü üzere İsveç ile Norveç'in ayrılması da aslında nispeten gönüllülük arz etmektedir.

Bu örnek ayrılmanın gönüllülüğünden öte devletlerin egemenliklerini aldıktan sonra iyi ilişkilerini devam ettirebilmeleri ve kendi içlerinde sağlam demokrasi kurabilmiş olmaları açısından anlamlıdır. Ancak gönüllü ayrılma bir örnekten hareketle genel bir çözüm olarak savunulamaz. Her ülkenin kendine özgü şartları vardır ve bu şartlar göz ardı edilerek örnekler üzerinden gitmek yanıltıcı olabilir. Gönüllü ayrılma bazı liberal teorisyenlere ilham kaynağı olmuştur. Liberalizmin devletlerin kaderiyle değil bireylerin özgürlükleri ve refahlarıyla ilgili olduğundan bahisle bu tür liberal ayrılmalara tepkisel olmamak gerektiği önerilmiş ancak ardından ayrılmanın da bir sonunun olmadığına dikkat çekilmiştir.⁷⁹

Kanaatimizce devlete bir kutsiyet atfedilmemelidir fakat ayrılma da sorunların çözümü olarak görülmemelidir. Zira giriş kısmında da belirttiğimiz gibi dünya her biri birbirinden ayrılamayacak kadar zengin din, dil, ırk ve kültürü barındırmaktadır. Ayrıca her azınlık ayrıldığı zaman çok büyük ihtimalle kendi

⁷⁹ Kymlicka, a.g.e., s.281-282

azınlığını doğuracak ve ayrılmanın da sorunları çözme açısından çok da iyi bir reçete olmayacağı kısa sürede anlaşılacaktır.

B. Farklılıkları Yönetmeye Yönelik Yaklaşımlar

Aslında yukarıda zikrettiğimiz asimilasyoncu yöntem de farklılıkları yönetmekte bir yöntem olarak kullanılmaktadır fakat sonuçta farklılıkları ortadan kaldırma amacı gütmektedir. Her ne kadar diğer şiddete başvuran yöntemler kadar kısa sürede sonuç almaya çalışmasa da asimilasyoncu yöntem de kendi içerisinde derecelendirilebilir. Çoğunluğun tam anlamıyla asimile etmeye yönelik hedefe ulaşmak için öngördüğü süre ve siyasetin şekli farklılık gösterebilir.

Biz burada yukarıdaki başlıktan farklı olarak farklılıklarla bir arada yaşamaya yönelik politikaları inceleyeceğiz. Bu politikalar ilk olarak farklının adını “farklı” koyarak işe başlar ve bu farklılığı bir değer olarak kabul ederek bu durumu olabildiğince muhafaza etmeye çalışır. Yine asimilasyonu incelerken gördüğümüz “eritme potası” (melting pot) veya salata kâsesi (salad bowl) modelleri ilk bakışta sanki farklılıkları yönetmeye veya farklılıkların gönüllü bir şekilde kendi değerlerini de bir “ortak” kültüre katarak bazı değerlerinden vazgeçmelerine dayanıyor gibi görünmektedir. Ancak netice itibarıyla açık bir şekilde farklılıklar çoğunluk lehine azınlık aleyhine ortadan kalmaktadır.

1. Osmanlı Millet Sistemi

“Millet” Arapça bir kelime olup din veya dine mensup cemaat anlamına gelmektedir. Bugün Türkçede millet kavramı İngilizce “nation”ın karşılığı olarak

yani ulusla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ancak kavram hem Kur'an'da hem de Osmanlı'da Arapçadaki manasıyla kullanılmaktadır.⁸⁰

“Din ve mezhep kıstası, Osmanlı Devleti’nde kişileri gruplandırmakta esas olarak alınmış ve çeşitli ırk, din ve mezheplere mensup kişiler, etnik kökenlerine bakılmaksızın Türk, Rum, Bulgar, Arap olarak değil, Müslüman, Hristiyan ve Yahudi olarak dikkate alınmışlar ve sınıflandırılmışlardır.”⁸¹

Millet sistemi içerisinde ortaya çıkan ilk millet Ortodoks Rum milleti olmuştur. millet ibaresi içinde mezhebin yanında Rum lafzı geçmekteyse de Sırp, Bulgar, Romen ve hatta Arap Ortodokslar bile bu millet içinde yer almışlardır.⁸²

Millet sistemine geçmeden önce Osmanlı Devletinde yaşayan farklı milletleri yani Gayrimüslimlerin hukuk’ stat[s] tespit edilmelidir. Gayrimüslimler Osmanlı devletinde iki ana gruba ayrılırlar. Bunlardan ilki zimmîlerdir. Bir ülke İslam devleti hâkimiyetine geçtiği zaman burada bulunan gayrimüslimler ya İslam ülkesini terk edip diledikleri bir yere giderler veya İslam devletiyle bir antlaşma yaparak bu antlaşma esaslarına göre eski yurtlarında yaşamaya devam ederler. İşte bu antlaşmaya zimmet antlaşması denir ve bu anlaşmayla taraf olan gayrimüslimler zimmî sıfatı kazanır. Bu anlaşmayla beraber zimmîler İslam Hukuku hükümlerine uymayı taahhüt ederler. Ancak İslam dini zimmîlere can ve mal güvenliği taahhüt etmekle beraber kendi dinleri üzerine yaşamalarına da izin verdiği için kendi dinlerini yaşamaktadırlar. Osmanlı devletindeki ikinci

⁸⁰ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi**, İstanbul, Ağaç Yayıncılık, 1992, s. 11

⁸¹ Halil Cin, Gül Akyılmaz, **Türk Hukuk Tarihi**, Konya, Sayram Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, 2008, s. 163

⁸² Cin, Akyılmaz, **a.g.e.**, s.164

gayrimüslim grubu ise müste'menlerdir. Müste'menler aslında İslam ülkesi tebası değildirler, yalnızca geçici bir süre için izinli olarak İslam ülkesinde bulunana yabancılardır. Osmanlı millet sistemi açısından müste'menler ile zimmîlere yönelik uygulamalar arasında ciddi bir farklılık yoktur.⁸³

Osmanlı Devleti, İslam dininin gayrimüslimlere yönelik hoşgörü anlayışını çok güzel temsil etmiştir. Hatta din ve vicdan hürriyeti konusunda gayrimüslimlere o kadar hoşgörü gösterilmiştir ki azınlık zimmîlerin egemen Müslümanlardan daha fazla hakkı olduğundan bahisle Müslümanlardan şikayet gelmiştir.⁸⁴ Bu yönüyle Osmanlı devletinde uygulanan *millet sistemi* tarihte farklılıkları yönetmeye yönelik yaklaşımlara ilişkin en çarpıcı örnektir. Çok fazla farklılığı barındıran Osmanlı devleti yaklaşık beş asır farklılıkları bu sistemle yönetmiştir. Hristiyanlar ve Yahudiler bu sistem sayesinde ibadet ve çalışma hayatları başta olmak üzere kendi kültürlerini zenginleştirerek egemen kültür olan Müslümanlarla birlikte yaşama fırsatı bulmuşlardır.⁸⁵

Kültürel hakların tartışıldığı akademik metinlerde halen *millet sisteminden* önemli bir öncül ve azınlık hakları için model olarak bahsedilmektedir. Millet sistemi kısaca şöyledir: Müslüman olmayan üç azınlık cemaati – Yunanlı Ortodokslar (Rum), Ermeni Ortodokslar ve Yahudiler – Osmanlı Devletinde özyönetimli cemaatler olarak resmen tanınmıştı ve her biri, özellikle etnik köken ve dil temelinde, çeşitli daha küçük yerel idari alt birimlere bölünmüştü.⁸⁶ Gayrimüslimler imparatorluğun neresinde yaşarlarsa yaşasınlar, hangi dili konuşurlarsa konuşsunlar yönetim merkezi İstanbul'da olan bir milletin

⁸³ M. Akif Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, İstanbul, Hars Yayıncılık, 6. Baskı, 2007, s. 153-166

⁸⁴ Cin, Akyılmaz, **a.g.e.**, s.173

⁸⁵ Benjamin Braude, Bernard Lewis, **Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society**, New York, Holmes & Meier Publishers, 1982, s.1-3

⁸⁶ Kymlicka, **Çokkültürlü Yurttaşlık**, s. 240

üyeydiler. Devletle olan ilişkilerini de millet yönetimleri aracılığıyla yürütmektedirler.⁸⁷

Her milletin başında o milletin seçtiği ve Osmanlı Devleti tarafından bir beratla onaylanan dini şef bulunmaktadır. Dini şefin topluluğun mallarını idare etmekte ve belli miktarlarda üyelerinden vergi toplayabilmekteydi. Şef aynı zamanda grubu temsil etmekteydi. Bunlara ek olarak şefin bazı konularda yargılama yapma ve cezalandırma hakkı da mevcuttu. Cezalandırma yetkisi esas itibarıyla devlette olmakla beraber şef bu sınırlı yetkisini dini kurallara aykırı davranan üyelere yönelik kullanabiliyordu.⁸⁸ Bu geniş yetkilerden dolayı millet sistemi teokrasilerin federasyonu olarak da adlandırılmaktadır.⁸⁹

Gayrimüslimler tüm bu özelliklerine ek olarak bir de kendi aralarındaki ihtilaflarında kendi cemaat mahkemelerinde ve konsolosluk mahkemelerinde kendi kurallarına göre yargılanma imkânlarına sahiptiler. Kendi aralarındaki ihtilaflarda aynı zamanda İslam fıkının da uygulanmasına ve İslam mahkemelerinde yargılanmaya karar verebilmekteydiler. Ancak Müslümanlarla olan uyuşmazlıklarında İslam fıkının uygulanması ve yargılamanın İslam mahkemelerinde yapılması zorunluydu. Bu zorunluluk da Müslümanların egemen olması direk kendini göstermektedir.

Osmanlı millet sisteminde bireylerin dinsel inançlarını özgürce ifade etme, sorgulama ve gözden geçirme özgürlükleri yeterince yoktur. Hatta İslamdaki mürtetlik kavramından ötürü bir Müslümanın başka bir dine geçmesi de mümkün değildir zira idamı gerekir. Tüm bu sebeplerden ötürü Osmanlı millet sistemi

⁸⁷ Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 13

⁸⁸ Cin, Akyılmaz, **a.g.e.**, s.165

⁸⁹ Kymlicka, **a.g.e.**, s.241

liberal olmayan dinsel hoşgörünün en gelişmiş modeli olarak tarif edilmesine rağmen liberaller tarafından bireyi önemsemediği gerekçesiyle eleştirilmiştir.⁹⁰

Osmanlı egemenin adını açıkça zikrederek toplumdaki tüm kuralların İslam'a göre olması gerektiğini hüküm altına almıştır ve İslam'ın nötrlüğünden bahsetmemiştir. Liberal çokkültürcülükle kanaatimizce arasındaki en büyük fark da budur. Liberal çokkültürcülük tamamen seküler değerler üzerinden tartışılırken kendisinin nötrlüğünden bahsedebilmekte ve fakat kanaatimizce teorik olarak millet sisteminin bir adım ötesine geçememektedir. Liberalizm adaletin çitasını kendi evrensel değerleri olarak koyarken aslında Osmanlı'nın İslamı koymasıyla aynı şeyi yapmaktadır ancak kendini nötr olarak lanse etmektedir.

2. Entegrasyoncu Yöntem

Her kavram gibi bu kavramın da türetildiği kök, kavramdan ne anlaşılması gerektiği hakkında ciddi ipuçları barındırmaktadır. "Integration" Latince kökenli bir kelime olup etimoloji sözlüğünde pek çok kelimenin türediği "tact" maddesinde düzenlenmiştir. "Tact" dokunmaya, dokunma duyusuna işaret etmektedir. Aynı kökten türemiş "integer" ise dokunulmamış manasını vermektedir. Kelime sonra "integrate" Türkçede entegre etmek olarak kullandığımız "tamamlamak, bütünlük" manasındaki fiil haline dönüşür sonra da fiilden kelimenin isim hali olan "integration" türetilir.⁹¹ Başka bir ifadeyle söyleyecek olursak entegrasyon "birkaç şeyi katarak birleştirmek veya bütünlük" anlamına gelmektedir.⁹²

⁹⁰ Kymlicka, **a.g.e.**, s. 242

⁹¹ Partridge; **a.g.e.**, s. 3385 "tact" maddesi 16. paragraf

⁹² McGarry, O'Leary, Simeon, **a.g.m.** s.41

Entegrasyonun Türk Dil Kurumunun güncel Türkçe sözlüğündeki karşılığı da “bütünleşme, uyum”dur. Bütünleşme, kelimenin etimolojik serüveniyle de karşılaştırıldığında neredeyse tam olarak kavramı karşılamasına rağmen “uyum” kelimeyi karşılamakta yetersiz kalmakta, kavramı yanlış yere yönlendirebilmektedir. Kanaatimizce “uyum” entegrasyondan ziyade “adaptation”un veya “harmony”nin karşılığı olarak kullanılabilir. Ancak konumuz açısından “uyum” da “uyan, uymak zorunda kalan/bırakılan” ve “uyulan, kuralları kabul edilen” dikatomisi gözetilerek kabul edilebilir.

Entegrasyonun etimolojik kökenine dair uzunca bir girişten sonra kavramın konumuz açısından nerede durduğuna yakından bakalım. Aslında entegrasyon da eritme potası ve salata kasesi gibi arada kalmış bir kavramdır. Bu kavram kimi zaman çokkültürlü toplumlarda gönüllülüğe önem veren ve azınlık kültürlerini önemseyen politikaları barındıran bir yöntem olarak görülmekte kimi zamansa bu yapıyı tehdit eden asimilasyonla bir tutulmaktadır. Her iki görüşte de haklılık payı vardır. Kanaatimizce azınlık kültürlerine özel düzenlemeler getirmeyen ve azınlık kültürlerini çoğunluk toplumla bütünleştirmeye çabalayan her teoriden asimilasyona giden bir yol bulmak mümkündür.

Kelimenin anlamını ister bütünleşme ister uyum olarak alalım her ikisinde de uzun vadede azınlık kültürleri için tehdit oluşturabilecek unsurları görebiliriz. Azınlık kültürlerini korumaya ihtimam göstermeyen her politika sonuçta azınlık kültürlerinin kaybolması/kaybedilmesi sonucuna varma riskini taşımaktadır.

McGarry, O’Leary ve Simeon’u izleyerek entegresyoncu yöntemi biraz daha somutlaştırabiliriz. Genel kaide olarak entegrasyonu savunanların grup

haklarının kamu kurumlarınca tanınmasına karşı olduklarını söyleyebiliriz. Entegrasyonu savunanlar grup haklarına bu şekilde karşı çıkarken bireylerin kanun önünde eşitliğini savunurlar. Aynı zamanda kamu kurumlarının da bireylere eşit muamele yapmasını savunurlar. Sonuç olarak homojenleştirmeden yana tavır sergilediklerini söylemek de mümkündür.⁹³

Entegrasyoncu yöntemin üç farklı şekilde savunusu bulunmaktadır. İlk olarak Cumhuriyetçiler, ulus-devletten yana tavır sergilerler ve kamu yararını ön plana çıkarırlar. Diğer bir savunuyu da liberallerden gelmektedir. Liberaller de ulus-devleti savunurlar fakat liberalizmin değerlerini de savunmaya devam ederler. Bireyciliği ön plana çıkarırlar. Son olarak entegrasyonun sosyalist savunusundan bahsedebiliriz. Sosyalistlerin ulus-devlete bakışı iki türdür. Bir kısmı ulus-devletin tüm dünyayı sarmış olan global kapitalizmden ulusu olsun koruduğunu düşünürken diğer bir kısmı ise ulus-devletin sosyalizmin globalleşerek dünyaya yayılmasının önünde bir engel teşkil ettiğini savunurlar. Sosyalistler yönetim aşamasında ise sınıf bilincini ön planda tutmaktadırlar.⁹⁴

3. “Farklılıklarla” Birlikte Yaşamak

Aslında bu bölümde tartışacağımız kavram İngilizcedeki “accommodation” veya “accommodating differences” şeklinde belirtilen kavramlardır. Ancak kavramların Türkçede karşılığı olmadığı için konumuz bakımından uygun manasıyla başlığa taşıdık. “Accommodation”ın ilk çıkış noktası “modal”dır.⁹⁵ Kelime birleşik kelime olarak “commodare” olarak türetilir. “Commodare” uygun, münasip olarak çevrilebilir. Kelime Latince “toward” “to” yani bir amaca/yöne doğru eki olan “ad” ekini başa alarak “accommodation”

⁹³ McGarry, O’Leary, Simeon, **a.g.m.** s.42

⁹⁴ McGarry, O’Leary, Simeon, **a.g.m.** s.46

⁹⁵ Partridge, **a.g.e.**, s. 3022 “modal” maddesi 14. Paragraf

olmuştur. Son halini “uygun hale getirmek” (to make fit) olarak çevirmemiz mümkündür.⁹⁶ Bu haliyle fiil kökü olan “accomodate”i de birden fazla şeyi birbirine uydurmak olarak da çevirmek mümkündür.

Aslında bu kelimenin de kökünde entegrasyonun kökeninde olduğu gibi uydurma, uygun hale getirme mevcuttur ancak buradaki uydurmak ne entegrasyona ne de diğer teorilere benzemektedir. Bu şekil uydurma politikası toplumun beraber ama farklılıkları muhafaza ederek yaşamasını öngörmektedir.

“Accommodation”ı savunan görüş işe ilk olarak toplumdaki farklılıkları kabul etmekle başlar. Yani toplumu çokkültürlü olarak kabul eder. Toplumdaki bu “hal”i kabul etmek ve daha da önemlisi kabul ettiğini beyan etmek belki de en büyük adımdır. Nitekim Dünyada halen pek çok ülke çok fazla konuda farklılıklar barındırmasına rağmen bunu kabul etmeye yanaşmamakta “tek”lik ve bu “tek”lik etrafında “birlik”te ısrar etmektedir. “Accommodation”ı savunanlar toplumun farklılıklarla ve bundan kaynaklanan çeşitlilikle yaşamasında ısrar ettikten sonra bunun mümkün olmaması halinde ise bölünmeyi veya ayrılmayı desteklemektedirler.⁹⁷

Entegrasyon benzeri politikalarda da farklılıkları muhafaza etmeye veya en azından yok etmemeye yönelik düzenlemeler olduğu söylenebilir. Ancak “accommodation” modelinde farklılıklar kamu politikalarıyla da güvence altına alınmaya çalışılmaktadır. Bir sonraki bölümde inceleyeceğimiz “çokkültürcülük politikası” ile örtüşen yaklaşım tarzının bu model olduğunu söyleyebiliriz.

Bu modelin de taahhütleri incelendiğinde çok da berrak olmadığı anlaşılabacaktır. Zaten çokkültürcülüğün teorik kısmını aştıktan sonra yani bir

⁹⁶ McGarry, O’Leary, Simeon, **a.g.m.**, s. 47

⁹⁷ McGarry, O’Leary, Simeon, **a.g.m.**, s. 52

toplumda yaşayan tüm kültürlere değer verilmesi ve onların da tıpkı egemen kültür gibi yaşaması gerektiğine dair teorik tartışma aşıldıktan sonra uygulanabilirlik tartışması genelde bu model etrafında cereyan etmektedir.

Şimdi yine McGarry, O’Leary ve Simeon’u takip ederek entegrasyonu savunan görüş ile “accommodation”u savunan görüş arasındaki bazı farklılıkları tablo şeklinde gösterelim⁹⁸;

Tablo 1 : Entegrasyoncu Model, Accommodation Modeli Karşılaştırması

Müessese / Kurum (Institution)	Entegrasyoncu Model	Accommodation Modeli
Anayasal Dibace	• Ulus-Devlet • Tek halk	• Çokuluslu Devlet, • Çeşitli halklar, çeşitli uluslar, çeşitli inançlar
Resmi Dil (Devletin Dili)	• Tek Resmi (Kamu) Dil	• Birden Fazla Resmi Dil

⁹⁸ McGarry, O’Leary, Simeon, **a.g.m.**, s. 67

Temel Haklar	• Devletin tüm egemenlik sahasında geçerli olan haklar aynıdır, • Ayrıca bireysel haklara vurgu yapılmaktadır	• Devletin ve ayrıca Bölgesel yönetimlerin tanımladıkları temel haklar vardır, • Bireysel haklara vurgu olduğu kadar grup haklarına da vurgu yapılmaktadır
Yönetim Şekli	• Merkezi	• Adem-i Merkeziyetçi
İç Siyasi Sınırlar	• Belirli iç sınırları olmayan üniter devlet ya da dilsel, etnik, dini veya ulusal bir çoğunluğun oluşmasını sağlamak amacını gütmeyen bölgesel sınırların ayırdığı federasyon	• Azınlıklara kendilerini yönetme imkânı sağlayan bölgesel sınırlar; çoğulcu federalizm, çoğulcu birlik, federasyon • Büyük azınlıklar için bölünme kabul edilebilir

Yasama Organı	• Bireyler ve Etnik kökene dayalı olmadan ayrılmış bölgeler	• Belirli sayıda eş toplumsalcı (Consociationalist)⁹⁹ tüzel kişiler; • Orantılı temsil-seçim sistemi ile bir araya gelmiş, orantılılık yanlısı liberal eş toplumsalcılar (Consociationalists)
Yargı ve Bürokrasi	• Farklılıkları görmezden gelen kurallar; tarafsızlık; profesyonellik; meritokrasi • (Bazı durumlarda geçici hükümlerle pozitif ayrımcılık uygulanabilir)	• Önemli noktalarda, cemaatlerin betimleyici bir şekilde tanınmasına vurgu yapar

⁹⁹ Eş Toplumsalcılık (Consociationalism) bir yönetim şekli olup; amacı devlet içinde yaşayan farklı grupların eşitliğini mümkün olduğu mertebede sağlamaktır. Teori bu amacını gerçekleştirmek için gruplara kendilerini temsil hakkı tanıyarak yönetimde güç paylaşımını da öngörür.

Yürütme	• Başkanlık sistemi; • Çoğunluğun ilkelerine uygun (tarafsız) parlamenter sistem	• Kuvvet paylaşımı (etnik kökenler arası) koalisyon kolektif veya değişmeli başkanlık; • Eş toplumsalcılık (Consociationalism) taraftarı kuvvet paylaşımlı koalisyon; • Merkezîyetçilik taraftarı çoğunlukçu (ve bazen asgari kazanım) etnik kökenler arasına dayalı yönetim
Seçim Sistemi	• Adaylar arasında en fazla oy alan üye, • Seçenekli oy; • Çoğunluk kazanır	• Eş Toplumsalcılık için oranlı temsil (parti listeleri ve tek nakledilebilir oy); • Merkezîyetçilik için seçenekli oy ve başkanlık seçimi için

		bölgesel dağılım kuralları (örneğin Amerikan seçim heyeti, 1979 sonrası Nijerya);
Siyasi Partiler	Parti programına sahip devlet çapındaki siyasi partileri destekler; bazen de partilerin devletin tamamında organizasyona sahip olmaları gereklidir.	Alt ulusal, etnik ve dinsel devletlerin parti sistemleri kabul edilir
Sivil Toplum	“Köprü” vazifesi gören Sivil Toplum Kuruluşları Örneğin ulus-üstü, etnik dinsel ve dini grupları destekler	“bağlama - bütünleştirme” vazifesi gören örneğin grup temelli Sivil Toplum Kuruluşları
Kilise – Devlet İlişkisi	Devlet ile kilisenin ayrılığı benimsenmiştir,	Kamu farklı dinleri destekler,

	• Seküler karma okullarda eğitim kamu tarafından finanse edilir	• Kamu dini okulları da finanse eder
Azınlık cemaatlerle komşu devletlerdeki soydaşları arasındaki ilişki	• Sınırlar arası kurumsal bağlantılara hoş bakmaz	• Sınırlar arası bağlantılar kamu kurumlarınca desteklenir

Tabloda her iki yaklaşım da kurumsal bakış açılarıyla birlikte ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Bunlar direk böyle uygulanması zorunlu olan politikalar olmamakla beraber kamu politikalarına bakıldığında devletlerin hangi tarzı benimsedikleri rahatlıkla görülebilir.

Dünyada farklılıkları yönetmeye yönelik yaklaşımlardan her ikisinin de genelde bir arada kullanıldığını söyleyebiliriz. Çokkültürcülük Politikasını en fazla benimsemiş ülkelere bakıldığında dahi bu karma yapı göze çarpmaktadır.

Örneğin Kanada'nın hem hukuksal olarak hem de fiiliyatta karma bir politika göttüğünü söyleyebiliriz.¹⁰⁰

¹⁰⁰Sujit Choudhry, "Does the World Need More Canada? The politics of the Canadian Model in constitutional politics and political theory " Ed. Sujit Choudhry, **Constitutional Design for Divided Societies** New York, Oxford University Press, 2008,s. 141 – 173

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK ve ÇOKKÜLTÜRLÜ ULUS-DEVLET

I. ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK

Genelde siyaset felsefesindeki teorilerin, felsefenin diğer alanlarından farklı olarak çok fazla soyut olmamaları beklenir. Çünkü siyaset felsefesi teorisi gerçek dünyada karşılığını bulabildiği ölçüde savunulabilecek ve yaşayabilecektir. Bunu sağlamak için de teorilerin en az iki özelliği barındırmaları gerekir. Bunlardan ilki teori ütöpik olmamalıdır. Yani teori henüz düşünülürken bile genel menfaatleri ve güç ilişkilerini hesaba katmalıdır. İkincisi ise siyaset felsefesi teorileri, kesinlikle pratikte karşılığını bulabilir nitelikte olmalıdır.¹⁰¹

Siyaset felsefesi ve siyaset biliminde egemen olan bu ilkelerden dolayı çokkültürcülük bu başlık altında yalnızca teorik olarak ele alınmayacaktır. Teorisi tartışılırken bir taraftan da imkan şartları araştırılacak ve buna yönelik eleştirilere yer verilecektir.

¹⁰¹ Paul Gilbert, **Peoples, Cultures, and Nations in Political Philosophy**, Edinburgh University Press, Cambridge, 2000, s.168

A. Çokkültürcülük Politikası

1. Tanım

Çokkültürcülük tanımlanması zor olan kavramlardan biridir. Tony Blair çokkültürcülük kavramından için *“bazen kendim de kullanmama rağmen, insanlar çokkültürcülük hakkında konuşurken ne kastettiklerini asla tam manasıyla anlayamayacağımı düşünüyorum”*¹⁰² demiştir.

Birinci bölümde de gördüğümüz gibi çokkültürlü toplum çok farklı şekillerde oluşabilmektedir. Bu farklılık devletin alt-kültürlere yaklaşımını etkileyebileceği gibi alt-kültürlerin de devletten taleplerini etkileyebilmektedir. Bu farklılık bizi aynı zamanda çokkültürcülüğün her devlet açısından farklı anlamlar ifade edebileceği sonucuna da götürmektedir. İşte bu sebeptendir ki; çokkültürcülüğün hedefleri ve sonuçları hakkında yapılacak genellemeler yanıltıcı olabilmektedir.¹⁰³ Buna rağmen fazla detaya girmeyen ve daha soyut olan çokkültürcülük tanımları, tüm çokkültürcülük örnekleri açısından betimleyici olabilir. Çokkültürcülük kısaca; birden fazla kültürün, çoğunluk kültürünün veya egemen kültürün baskısı olmaksızın, tıpkı çoğunluk kültürü veya egemenin kültürü gibi benzer şartlar altında ve devletle eşit mesafede yaşayabilmesini hedefleyen görüştür.¹⁰⁴

Literatürdeki çokkültürcülük tanımları şöyle sıralanabilir;

¹⁰² T. Blair, ‘**They Will Never Succeed in Destroying What We Hold Dear**’, Gleneagles zirvesindeki konuşma, 7 Temmuz 2005, aktaran, Ben Pitcher, “The Politics of Multiculturalism”, New York, Palgrave Macmillan, 2009, s.19

¹⁰³ Kymlicka, **Çokkültürlü Yurttaşlık**, s. 37-38

¹⁰⁴ Çokkültürcülük Türkçe bazı kaynaklarda birinci bölümün ikinci kısımda da incelediğimiz gibi “çokkültürlülük” veya “çokkültürlülüğün normatif yönü” başlığı altında tartışılmaktadır.

Will Kymlicka'nın, çokkültürcülüğün bir tarifi olamayacağına dair fikrine yukarıda yer verildi. Ancak Kymlicka kavramın genel çerçevesini şöyle çizmektedir; Çokkültürcülük, liberal değerlerce desteklenen, azınlık gruplarının liberal haklarını kullanmalarını ya da kaynaklardan adil pay almalarını engelleyen dışlanma ve damgalanma pratikleriyle savaşılan bir politikadır.¹⁰⁵

Chandran Kukathas, çokkültürcülük taraftarı değildir ve kültürel haklar diye bir şey olmadığını iddia eder¹⁰⁶. Çokkültürcülük yerine ise radikal hoşgörü (radical tolerance) önerir.¹⁰⁷ Kukathas çokkültürcülüğü şöyle tanımlar;

“Çokkültürcülük terimi etnik çeşitliliğe yanıt veren belirli bir yolu ifade eder. Çokkültürcülük, eritme potası (melting pot) ve asimilasyonu baskın kültürün azınlıkların yerini alma ihtimalinden dolayı reddeder, yerine “salata kâsesi” (salad bowl) veya “harikulade mozaik” (glorious mosaic) metaforlarında kendini gösteren toplumun her bir etnik ve ırksal unsurunun ayırt edici özellikleriyle var olabileceği düzeni öngörür”¹⁰⁸

Ayalet Shachar çokkültürcülüğün hedefini, kültürel farklılıkların birlikte yaşayabildiği çokkültürlü bir devlet dizaynı olarak göstermekte ve bunu

¹⁰⁵ Will Kymlicka, **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, s.515

¹⁰⁶ Kukathas'ın çokkültürcülük ile ilgili görüşlerine ve Kymlicka ile tartışmalarına bir alt başlıkta yer verilecektir.

¹⁰⁷ Chandran Kukathas, “Ahlaki Evrenselcilik ve Kültürel Farklılık”, çev. Mustafa Erdoğan, içinde; **Liberal Düşünce**, Din Özgürlüğü, Ankara, yıl:14, sayı:55, Yaz 2009,s.7-22

¹⁰⁸ Chandran Kukathas, “Nationalism and Multiculturalism”, içinde, **Handbook of Political Theory**, derleyenler, Gerald F. Gaus ve Vhandran Kukathas, London, Sage Publications, 2004, 19. Bölüm, s. 251

gerçekleştirirken eş zamanlı olarak bilhassa kendi kültürleri tarafından tehdit edilen bireylerin de haklarının korunabileceği bir sistem olarak özetlemektedir.¹⁰⁹

Amy Gutmann, çokkültürcülüğü; farklılıkları istikrarlı ve ahlaki bakımdan savunulabilir bir düzene sokmak olarak özetlemektedir.¹¹⁰ Gutmann kültürel haklara dair tezini de şöyle temellendirmektedir;

“Bazı grupların üyelerini tanımak ve onlara eşit davranmak, artık kamu kurumlarının kültürel özellikleri görmezden gelmesi yerine bunları kabul etmesi gerektiği anlamına geliyor; en azından, kendilerini anlayabilmeleri kültürlerinin yaşama gücüne bağlı olan insanlar için. Kültürel özgüllüğün –her bireyi içine alacak biçimde– siyasal açıdan tanınması yolundaki bu gereklilik, bireyler tarafından değerli bulunan kültürleri ve kültürel bağlamları bu bireylerin temel hakları arasında sayan evrenselcilikle de uyumludur.”¹¹¹

Bhikhu Parekh, çokkültürcülüğü; politik bir öğretiy ya da felsefi bir kuram değil insan yaşamına bir bakış olarak görmekte ve kısaca şöyle özetlemektedir;

“Çokkültürlü bakış açısı diyebileceğim şey, birbirini tamamlayan bu üç görüşün - yani insanların kültürle iç içe olduğu, kültürel çeşitlilik ve kültürlerarası diyalogların kaçınılmaz

¹⁰⁹ Ayelet Schachar, **Multicultural Jurisdictions – Cultural Differences and Women’s Rights**, Cambridge, Cambridge University Press, 2001, s.5

¹¹⁰ Gutmann’dan aktaran, Kymlicka, Çokkültürlü Yurttaşlık, s.60.

¹¹¹ Amy Gutmann, “Çokkültürcülük”, içinde Charles Taylor, der. Amy Gutman, **Çokkültürcülük; Tanınma Politikası**, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2005, s.25

ve arzu edilir olduğu ve tüm kültürlerin iç çoğulculuğa sahip olduğu etkileşim – yaratıcı etkileşiminden oluşur.”¹¹²

Milena Doytcheva, çokkültürcülüğün pek çok boyutuna işaret ederek şöyle bir tanım denemesinde bulunuyor;

“Çokkültürlülüğü geçici olarak, modern demokrasilerin, kurumlarını yeniden biçimlendirerek ve kişilere farklılıklarını geliştirmek ve aktarma imkanını vererek farklı kültürlerin tanınması gerektiği düşüncesini temel alan tarihsel bir siyasi programı entelektüel tartışma ve pratik deneyim bütünü olarak tanımlayabiliriz”¹¹³

Charles Taylor, çokkültürcülüğü cemaatçi bir bakış açısıyla tanı(n)ma siyaseti olarak yorumlar ve şöyle tarif eder;

“çokkültürcülük; farklı kültürlerin eşit değerde olduğunu hepimizin kabul etmesidir; bu kültürlerin yalnızca hayatlarına sürdürmelerine izin vermekle kalmayıp onların değerli olduklarını kabul etmemizdir.”¹¹⁴

¹¹² Bhikhu Parekh, **a.g.e.**, s.427-439

¹¹³ Milena Doytcheva, **Çokkültürlülük**, s.24

¹¹⁴ Charles Taylor, “Tanınma Politikası”, içinde Charles Taylor, der. Amy Gutman, **Çokkültürcülük; tanınma politikası**, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2005, s.72

Ben Pitcher çokkültürcülük kavramının çağdaş siyaset açısından ırk ve ırkçılıkla açıklanabileceğini ve bu bağlamda okunularak kavramsal çerçeve çizilebileceğini söyler.¹¹⁵

John Horton da pek çok yazar gibi çokkültürlü toplumun varlığı ile çokkültürcülüğün bir ideali yansıttığı noktasının ayrımını çizmiş ve bazı yazarların çokkültürcülüğün zor bir kavram olduğundan bahisle daha eski bir kavram olan çoğulculuğu (pluralism) tercih ettiklerinden bahsetmiştir. Ardından çokkültürcülüğü, liberalizm ve yine liberal bir değer olan hoşgörü (toleration) ile birlikte açıklanabileceğini belirtmiştir.¹¹⁶

Andrew Heywood çokkültürcülüğü şöyle tanımlar;

*“çokkültürcülük farklı kültürel grupların saygı ve kabul görme hakkı veya ahlaki ve kültürel çeşitliliğin daha geniş topluma yönelik sözde faydaları temelinde toplumsal çeşitliliğin bir pozitif onayını ima etmektedir. Bu anlamda çokkültürcülük; inançların, değerlerin ve yaşam biçimlerinin hem bireyler hem de gruplar için kendini tanıma ve öz-değer tesis etmedeki önemini teslim eder.”*¹¹⁷

¹¹⁵ Ben Pitcher, **The Politics of Multiculturalism**, New York, Palgrave Macmillan, 2009, s.11-39

¹¹⁶ John Horton, “Liberalism, Multiculturalism and Toleration”, içinde **Liberalism, Multiculturalism and Toleration**, derleyen John Horton, New York, Palgrave Macmillan, 1993, s. 1-18

¹¹⁷ Andrew Heywood, **Siyaset**, çev.Bican Şahin vd., Ankara, Liberte Yayınları, 2006, s.173

2. Siyaset Felsefesi Açısından Kültürel Hakların Felsefi Temelleri

1980'lerin sonuna kadar, kültürel gruplar ve grup hakları siyaset felsefesi açısından merkezi bir yerde durmuyordu. Berlin duvarının yıkılması ve Doğu Avrupa'daki milliyetçiliğin artması, cemaatçiliğin (communitarianism) teorisyenlere eskiye nazaran daha çekici gelmesi, Amerika birleşik Devletlerinde dini muhafazakârlığın yaygınlaşması, Müslüman göçmenlerin Batı Avrupa'ya göçü ve benzer gelişmeler grupların teori ve uygulamada daha fazla rol almasına neden oldu.¹¹⁸

1980'li yılların sonu ile 1990'ların başındaki bu gelişmelerle birlikte grup hakları tartışılırken aynı zamanda “kültür” ve “kültürel haklar” da siyaset felsefesinde daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. Grup ile kültürün kaçınılmaz ilişkisi cemaatçi düşünürlerin konuya ilgisini arttırmış ve “çokkültürcülük” daha ziyade cemaatçi eksende işlenmiştir. Kültüre liberal perspektiften yaklaşan teorilerin de ortaya çıkışı cemaatçiliğin bu yoğun ilgisiyle yakın zamanlara rastlar. Liberaller cemaatçilere kültürün yalnızca gruplara yönelik bir şey olmadığından kasıtlı itirazda bulunmuşlardır. Ancak kültüre dair bu tartışma yalnızca cemaatçilerle liberaller arasında kalmamış, aksine liberaller arasında daha hararetli bir şekilde tartışılmaya devam etmiştir.

Bu aşamada önce liberal yaklaşım ile cemaatçi yaklaşımın farkına değinilecek sonra da liberaller arasındaki görüş farklılıklarına yer verilecektir.

¹¹⁸ Jeff Spinner-Halev, “Multiculturalism and Its Critics”, içinde, **The Oxford Handbook of Political Theory**, derleyenler; John S. Dryzek, Bonnie Honig ve Anne Phillips, Oxford, 2006, 30. Bölüm, s. 546

a. Cemaatçilik ve Liberalizm tartışması

Cemaatçilik (communitarianism) ile Liberalizmin ayrıldıkları nokta; bireysel haklar ile grup hakları çekişmesine dayanmaktadır. 70'li yıllarda yıldızı parlayan liberal bireycilik fikri, grupların üyeleri üzerindeki iktidarını sarsmaktaydı. 80'lere gelindiğinde ise liberal eşitlikçilik fikrine cemaatçi eleştiriler gelmeye başlamıştır. Milena Doytcheva cemaatçiler ile liberaller arasındaki bu felsefi ihtilafın¹¹⁹ tarihçesini ve taraflarını şöyle sunmaktadır;

*“İhtilaf, 1971’de John Rawls’un Adalet Teorisi (A Theory of Justice) kitabının yayımlanmasıyla başladı. Charles Taylor’un da deyimiyle iki rakip takım oluştu. Bir yanda aralarında Ronald Dworkin ve Thomas Nagel gibi yazarların da bulunduğu, Rawls’a az ya da çok yakın liberaller; diğer yanda Michael Sandel, Alasdair MacIntyre ve Charles Taylor’un kendisinin temsil ettiği liberaller. Buradan çıkan canlı polemik ve geniş yazın 1990’lı yılların ortalarına kadar devam etti.”*¹²⁰

Rawls ve Dworkin’i eleştiren bu yazarların¹²¹ temelde karşı çıkışları, liberallerin bireyi “atomlaştırmaları” olmuştur. Bireyi atomlaştıran liberaller, bireyin belirli bir topluma ve gerçekliğe doğduğu gerçeğini es geçerek “toplumsal tez”i reddetmemektedirler. “Toplumsal tez”i görmezlikten gelen bu yaklaşım da cemaatçiler tarafından çok fazla eleştirilmiştir. Bireye vurgu yapan bu tezler eleştirilirken, çokkültürcülük; cevheri olan kültürün, topluluğa ait bir olgu olmasından ötürü cemaatçilikle çabucak özdeşleştirilmiştir. Kymlicka

¹¹⁹ Bu ihtilaf bireyciler ile kolektifçiler arasındaki ihtilaf olarak da adlandırılabilir.

¹²⁰ Milena Doytcheva, **a.g.e.**, s.44

¹²¹ Aynı dönemlerde eser vermiş olan cemaatçi yazar Michael Walzer’ı da buraya eklememiz mümkündür.

çokkültürcülük tartışmalarının cemaatçilik ekseninde yürütülmesini şöyle açıklamaktadır;

“Sonuçta çokkültürcülük, kültürel cemaatlerin üyeleri olarak harekete geçen; cemaatlerin “grup hakları”yla tanınmasını ve korunmasını isteyen insanları kapsıyormuş gibi görünüyordu. Bütün bunlarda “cemaatçi” bir ton vardı.”¹²²

Cemaatçiler grup haklarını ön planda tutmuşlar ve çokkültürcülüğü liberal bireyciliğin cemaati ortadan kaldırma ihtimaline karşı kalkan olarak görmüşlerdir. Cemaatçiler tarafından bu amaca özgülünen çokkültürcülüğün ise gerçekten cemaati koruma kalkanı olarak hizmet etme ihtimali bulunmaktadır. Neticede çokkültürcülük siyaseti, azınlık gruplarının korunması ve hayatlarını sürdürmesine hizmet eden politikalar üretmektedir. Ancak üretilen bu politikalar bireyleri tehdit eden unsurları da barındırabilmektedir.

Melih Yürüşen “Çokkültürcülük, Çokkültürlülüğe karşı” başlığı altında Charles Taylor tarafından geliştirilen tanı(n)ma politikası tezine, bireyin özerkliğini yok saydığı gerekçesiyle şöyle karşı çıkmaktadır;

“... çokkültürcülüğün, nihai analizde, çeşitliliğin- çokkültürlülüğün- asıl bileşenini ve dinamiğini, bireyi, gözden kaçırarak bir kusurla malûl olduğunu söylemek pek de hatalı sayılmaz. Bireyler elbette belirli bir çevrenin içinde doğarlar;

¹²² Kymlicka, Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş, s. 467

ama bu, onların içinde doğdukları çevreyle mutlaka belli biçimde ilişki kuracakları anlamına gelmez.”¹²³

Şüphesiz Yürüşen’in haklı olduğu yerler mevcuttur. Azınlıkları korumaya yönelik tedbirler yer yer bireysel özerklikle çatışabilmektedir. Ancak azınlık kültürlerini koruyan düzenlemeler olmadığı takdirde, azınlık kültürlerinin nasıl korunacağı da yanıt bekleyen bir sorudur. Yine liberal bireycilikle bağlantılı olarak; azınlık kültürlerinin yok olması halinde zararlı çıkacak olanın yine bireyler olma ihtimali vardır. kültürle korunmaya muhtaç veya korunması gereken şeyler olarak bakmak doğru değildir fakat yok olmalarını engellemek için de çaba göstermek gerekmektedir.

b. Liberaller Arasındaki Tartışma

Liberaller de çokkültürcülüğün liberal bir değer olarak Liberalizmin neresinde yer alması gerektiğine dair kendi içlerinde tartışmışlardır. Bu tartışmalardan belki de en dikkat çeken ve ufuk açanı 1992 yılında “Political Theory” dergisinde Kanadalı liberal siyaset bilimci Will Kymlicka ile Avusturalyalı liberal siyaset bilimci Chandran Kukathas arasında geçendir.

Her iki yazar da kültürün önemini kabul etmekte ve ona liberal siyaset içerisinde yer aramaktadırlar. Tartışmanın nedeni ise liberalizmdeki özerklik / hoşgörü karşıtlığına dayanmaktadır.¹²⁴ Kukathas liberal bir değer olarak “hoşgörü”nün daha önemli olduğunu savunurken Kymlicka yine liberal bir değer olarak “özerklik”e daha fazla önem verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Türkçe

¹²³ Melih Yürüşen, *Çeşitlilikten Özgürlüğe Çokkültürlülük ve Liberalizm*, Ankara, LDT Yayınları, 1998, s.107

¹²⁴ Mustafa Erdoğan; *Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm*, Ankara, Orion Yayınları, 2006, s. 53 - 65

akademik çalışmalarda da bu tartışmaya hem direk yer verilmiştir hem de konu içerisinde incelenirken atıfta bulunulmuştur.¹²⁵

Tartışmanın ayrıntılarına girmeden evvel şunu bilmeliyiz ki; liberal çokkültürcülük teorisini çıkmaza sokan illiberal azınlıklara liberal devletin nasıl yaklaşması gerektiği noktasında olmaktadır. Liberal devlet, liberal olan diğer azınlıkların (genelde ulusal azınlıklar) taleplerine teoride iyi yanıtlar verebilmektedir. Ancak illiberal yani liberal olmayan azınlıkların talepleri söz konusu olduğunda teori yukarıda bahsettiğimiz hoşgörü ve özerklik tabanlı tartışmaya sürüklenmektedir.¹²⁶

Kuyurtar illiberal taleplere, liberal yanıtları bahsettiğimiz tartışmaya atıf yaparak şöyle sınıflandırmaktadır;

“... liberal toplumun temel değerleriyle uyuşmayan bazı azınlık pratiklerine karşı liberal toplumun tavrının ne olması gerektiği sorusudur. Bu soruya verilen liberal yanıtlardan ikisi öne çıkmaktadır: Aydınlanma Liberalizmi ve Reformasyon Liberalizmi. Bireysel otonomi merkezli bir hoşgörü anlayışına dayanan Aydınlanma Liberalizmi, söz konusu azınlık gruplarının kültürel ve dinsel pratikleri üzerinde, bireysel otonominin korunması adına, birtakım sınırlandırmaların olması gerektiğini ileri sürer. Hoşgörü merkezli bir çeşitlilik anlayışına dayanan Reformasyon Liberalizm ise, bireylerin kendi dinsel ve kültürel gruplarından çıkma hakkı güvence altına alındığı sürece, liberal

¹²⁵ Bkz. Erol Kuyurtar, “İki Liberal Görüş ve Kültürel Çeşitliliğin Sınırları”, içinde **Liberal Düşünce**, yıl:7, sayı 29, Kış 2003, s.97-118, s. 99

¹²⁶ Benzer tartışma için bkz. Nafiz Tok; “İki Liberal Kültürel Çoğulculuk Modeli: Müdahale Etmeme ve Ayrımcılık Yapmama”, **Liberal Düşünce**, No: 38-39, Cilt: 10, Bahar-Yaz 2005, s. 29-44.

*devletin söz konusu gruplara müdahale etmemesi gerektiğini savunur.*¹²⁷

Bu tartışmada Kymlicka Aydınlanma Liberalizmi tarafındadır. Kymlicka kültürel taleplere ilişkin iç kısıtlamalar ve dış korumalardan bahseder. İç kısıtlamalar; bir grubun kendi üyeleri karşısında talep ettiği haklara ilişkindir. Dış korumalar ise grubun toplumun geneli karşısında talep ettiği haklara ilişkindir. İç kısıtlamalarla gruplar, grup kararlarına muhalif olan üyelere ilişkin kararlar alınabilecekken, dış korumalarla toplumun genelinin almış olduğu ve grubu etkileyen kararların etkilerinde korunmaya yönelik önlemler alınabilecektir.¹²⁸ Kymlicka iç kısıtlamalara karşı çıkarken dış korumaları desteklemektedir. İç kısıtlamalar ile dış korumaları ayırmak her zaman kolay olmaz. Bu nedenle talebin nerede yer aldığının tespiti zordur ve talebe dair de hemen karar verilemez.

Kymlicka iç kısıtlamalara karşı çıkarken aynı zamanda gruplara müdahaleyi savunmaktadır. Peki bu müdahale hangi değere, hangi adalet ilkesine göre yapılacaktır? Kymlicka bu sorunun cevabını çok net bir şekilde “liberalizm” olarak vermektedir.

*“Liberal reform görevi her toplumda tamamlanmayı beklemektedir.”*¹²⁹

*“... genel bir kural olarak liberaller liberalizm karşıtı toplumsallık kültürlerinin varlıklarını sürdürmelerine engel olmayacak; ancak bu kültürlerin liberalleşmelerine destek olacaklardır.”*¹³⁰

¹²⁷ Kuyurtar, **a.g.m.**, s.98

¹²⁸ Kymlicka, **Çokkültürlü Yurttaşlık**, s. 73.

¹²⁹ Kymlicka, **a.g.e.**, s. 155

“Liberallerin amacı liberal olmayan toplumları çözmekten çok, onları liberalleştirmektir.”¹³¹

Kymlicka liberalizmi ve liberal toplumun değerlerini nötr kabul ediyor ve tüm toplumun liberal ilkelere göre vaziyet alması gerektiğini savunuyor. Her kültürün eşit değere sahip olduğunu savunurken, liberalizmin müdahale etmeme (non-interference) ilkesini de bir tarafa bırakarak liberal ilkeleri diğer kültürlerle yaklaşımda adaletin dayanağı oluveriyor.

Reformasyon Liberalizmi tarafında olan diğer liberal düşünür Chandran Kukathas ise özerklik yerine hoşgörü’yü seçiyor ve devletin gruplara hiçbir şekilde müdahale etmemesini savunuyor. Devletin burada tek yapması gereken ise grubun üyelerine dilediklerinde gruptan çıkma hakkı vermesi veya bu hakkı güvence altına alması. Tabi gruptan ayrılmaya karar verenleri dışarıda bekleyen bir liberal toplum olmalıdır.¹³² Gruptan ayrılma hakkı ve bu hakkın imkan şartları teorisyenlerce çok tartışılmış ve ayrılma (çıkma) hakkının tam anlamıyla tanınamaması ihtimali çerçevesinde Kukathas’ın teorisi eleştirilmiştir. Kukathas da bu hakkın tanınmasının zor olduğunu ve maliyetinin yüksek olduğunu kabul etmektedir. Ancak Kukathas toplumu, grupları ve bireyleri özgürleştirmenin tek yolunu bu çıkış hakkı olarak görmektedir.¹³³

Kukathas devletin müdahale etmesi halinde bu müdahalenin istismar edilme ihtimalinin yüksekliğine vurgu yapar ve Lord Acton’a ait olan “güç

¹³⁰ Kymlicka, **a.g.e.**, s. 155

¹³¹ Kymlicka, **a.g.e.**, s. 154

¹³² Kukathas, **Nationalism and Multiculturalism**, s. 256

¹³³ Chandran Kukathas, **The Liberal Archipelago: A Theory of Diversity and Freedom**, New York, Oxford university Press, 2003, s. 110

(power)” doğası gereği çürümeye açıktır ve “mutlak güç mutlak çürümedir”.¹³⁴ sözünü tekrarlar.

Bu tartışmada liberal görüş içerisindeki iki uç noktayı ortaya koyduk. Kymlicka yukarıda da belirttiğimiz gibi asimilasyona yakın bir tavır sergilerken Kukathas bireylerin gruplarını terk edebilmesine dair net bir çözüm sunamıyor. Kukathas’ın görüşü kanaatimizce daha liberal bir görüştür. Fakat Kymlicka’nın önerisine göre daha kötü sonuç doğurma ihtimali yüksektir. Kymlicka’nın görüşü liberal ilklere bağlı adalet anlayışını savunuyor olsa da kurduğu sistem bireyler açısından daha iyi sonuç doğurabilecek niteliktedir. Her iki yazarda birbirlerini tenkit ettikleri noktalarda haklılık payları mevcuttur.

Tüm toplumlara teşmil edilebilecek ve uygulandığı her yerde bireylerin ve grupların refahı sonucunu doğuracak bir teori üretmek imkânsızdır. Ancak imkânsızın, imkân şartlarını araştırmak da siyaset felsefesinin alnına girmektedir.

B. “Çokkültürcülük”e İtirazlar

Çokkültürcülüğe yöneltilen eleştirilerden bir kısmı çokkültürcülüğü gerçekleşmesi imkânsız olan temennilerden ibaret olarak görmekte, bir kısmı ise çokkültürcülüğün teorik olarak pek çok problemi barındırdığını, çokkültürcülüğün gerçekleştiği takdirde ise çok fazla soruna ve farklı gruplar için hak kaybına yol açacağını iddia etmektedir.

¹³⁴ Aktaran Kuyurtar, **a.g.m.**, s. 105

1. Çokkültürcülük Uygulanması İmkânsızdır

Çokkültürcülük kültürleri eşit düzeyde ele almaya çalışmaktadır. Ancak egemen kültür alt-kültürlere ne kadar müsaade ederse etsin egemen konumunu korumaktadır. Bu sebeple çokkültürcülük ancak ve ancak her kültürün egemen olduğu bir dünyada tam manasıyla işlevsellik kazanacak gibi görünmektedir. Bu da çokkültürcülüğün imkansızlığına ve ütopyikliğine işaret etmektedir.

Benzer biçimde çokkültürcü demokrasinin önündeki engelleri Kalaycı şöyle ifade etmektedir;

“çokkültürcü demokrasinin önünde biri pragmatik diğeri ideolojik olmak üzere iki engelin bulunduğu belirtir. İdeolojik olarak çokkültürcü demokrasiler, liberal demokrasilerin ayrılmaz bir parçası olan ulus-devlet fikriyle çatışır ve bu çelişki sadece ve sadece devleti milliyetsizleştirmekle çözülebilir. Pragmatik açıdan ise, çokkültürcü demokrasiler, özel hak taleplerinin artışıını teşvik eder ve böylece toplumsal parçalanmanın tohumlarını barındırır.”¹³⁵

Çokkültürcülüğün imkansızlığını belirten bir başka düşünür de Brian Barry'dir. Barry'ye göre çokkültürcülük, bir toplumda eşit haklara sahip olarak yaşayan bireylerin gereksiz olarak kültürel aidiyetlerin sınırına sokmaktadır. Bu sınırlar belirsiz olmakla beraber azınlık kültürlerine mensup bireyler de uzun vadede bu sınırlardan ve çokkültürcülük adına kültürel gruplara verilen yetkilerden rahatsız olacaklardır. Toplumdaki kültürel eşitsizlikleri giderme idealindeki çokkültürcülük ise daha derin eşitsizliklerin ortaya çıkmasına

¹³⁵ Kalaycı, a.g.e., s. 84

sebebiyet verecektir. Çokkültürcülük çözdüğünden daha fazla problemin doğmasına neden olacaktır. Tüm bunlar da çokkültürcülüğün ütopyikliği ve uygulanamazlığı sonucuna bizi götürmektedir.¹³⁶

2. Feminist Eleştiri

Çokkültürcülüğü savunanlar da, feminizm taraftarları da çokkültürcülük ile kadın hakları arasında sert bir gerilim olduğunu kabul etmektedirler. Çokkültürcülük bir taraftan kültürler ve kültürel gruplar arasındaki eşitsizlikleri gidermeye çalışırken ve kültürel ırkçılıkla savaşırken diğer taraftan bambaşka eşitsizlikler doğurabilmektedir.¹³⁷ Çokkültürcülüğe yöneltilen en ciddi eleştirilerden birisi de bu anlamıyla çokkültürcülük içerisindeki en büyük azınlık olan kadınların haklarına dair sorunlardan ötürü feminist teorisyenlerden gelmektedir.

Feminist teoride vücut bulan cinsiyetlerin eşitliğine dair hedef ile çokkültürcülük taraftarlarınca savunulan dezavantajlı veya yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan kültürlerin ve kültürel grupların desteklenmesi fikri açıkça çatışmaktadır. Nitekim kültürel grupların korunması amacıyla gruplara verilen özerklik neticesinde; grubun, üyeleri üzerindeki muhtariyeti arttıkça kadınların zarar görme ihtimali de paralel olarak artmaktadır. Kültürlere ait geleneksel normlar pek çok örnekte bu sonucu doğurabilmektedir.¹³⁸

¹³⁶ Brian Barry, **Culture and Equality : An Egalitarian Critique of Multiculturalism**, Cambridge, Polity Press , 2001, s.312-329

¹³⁷ Anne Phillips, **Multiculturalism without Culture**, Princeton ve Oxford, Princeton University Press, 2007, s.5

¹³⁸ Jeff Spinner-Halev “Autonomy, association and pluralism” içinde, **Minorities Within Minorities**, Avigail Eisenberg ve Jeff Spinner-Halev editörlüğünde, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s. 158

Kültürlerin yaşatılması ve kültürel hakların korunması amacını güden hukuki düzenlemelerin de kadınların çıkarlarını etkili bir biçimde koruyamadığını söylenebilir.¹³⁹ Bu etkiyi bertaraf edebilmek için kadınların haklarını evrenselleştirmeye çalışan teoriler de kültürel karşı çıkışa maruz kalmaktadırlar.

Örneğin, kişiler ve aile hukukunda; bilhassa evlenme ve boşanmaya dair kadın ve erkeğe eşit haklar tanınmasını öngören düzenlemelere ciddi bir kültürel karşı çıkış vardır.¹⁴⁰ Pek çok kültür evlilik ve boşanmada kadın ve erkeği eşit kabul etmezken, boşanma konusunda erkekler lehine düzenlemeler içermekte; evlenmede ise özellikle kadınlar için ebeveyne veya gruba söz hakkı tanımaktadır. John Stuart Mill, evlilikteki bu eşitsizliğin, kadının iş fırsatları ve siyasetteki yeri de dâhil olmak üzere tüm hayata rahatlıkla teşmil edilebileceğini iddia etmiş ve hatta evlilik/boşanma haricinde kalan tüm haklarda eşitlik verilmesinin dahi yalnızca bu alana eşitlik verilmediği için anlamsız olacağını savunmuştur.¹⁴¹ Ayalet Shachar da aile hukukunu; devlet, grup ve birey için çokkültürcülük açısından ortak çatışma alanı olarak işaret etmiş ve çokkültürcülüğün çelişkili sonuçlarından kurtulabilmek için bu üç rekabet unsurunun hukuk kuralları ile dengelenmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır.¹⁴² Okin, pek çok dini ve kültürel grup için zor olsa da kültürel tanı(n)ma için en azından evlenme/boşanma ve temel haklarda kadın ve erkeğin eşitliğini aramanın taahhüt edilmesi gerektiği sonucuna varmaktadır.¹⁴³

Kültürlerin kadınlara yönelik evlenme ve boşanmadaki eşitsizliklerin haricinde de pek çok anti-demokratik olarak adlandırılan uygulaması

¹³⁹ Jacob T. Levy, **The Multiculturalism of Fear**, New York, Oxford University Press, 2000, s.52

¹⁴⁰ Susan Moller Okin, **Justice, Gender and the Family**, New York, Basic Books Inc., 1989, s. 135-142

¹⁴¹ John Stuart Mill'den aktaran, Okin, **a.g.e.**, s.158

¹⁴² Ayalet Shachar, **a.g.e.**, s. 61-62

¹⁴³ Susan Moller Okin, "Is Multiculturalism Bad for Women?" içinde **Boston Review**, sayı.22, Ekim-Kasım 1997, s. 25-28.

bulunmaktadır. Hindistan’da uygulanan Sati geleneği¹⁴⁴, kız çocuklarının sünnet edilmesi, görücü usulü evlilik (eşlerin rızası olmaksızın), cinsiyetler arası eşitsizlik, çok eşlilik, fiziksel cezalandırmalar batıda da çok tartışılan uygulamalar arasında yer almaktadır.¹⁴⁵

2. Marksist Karşı Çıkış

Marksist kanat çokkültürcülüğün kapitalizme hizmet ettiğini savunmaktadır. Zizek, çokkültürcülüğü çokuluslu kapitalizmin kültürel mantığı olarak tarif etmektedir.¹⁴⁶ Zizek, kapitalizmin işleyişini ve küresel kapitalizm ile çokkültürcülüğün ilişkisini şöyle ifade etmektedir;

“Başlangıçta (ideal durumdan bahsediyoruz tabii ki), bir Ulus-Devletin sınırları içindeki kapitalizm söz konusuydu, uluslar arası ticaret (Ulus-Devletler arasındaki ticaret) de ona eşlik ediyordu; ondan sonra sömürgeci ülkenin sömürge ülkeyi kendine tabi kıldığı ve (ekonomik olarak, siyasi olarak, kültürel olarak) sömürdüğü sömürgeleştirme sistemi geldi; bu sürecin son durağı da sadece sömürgelerin olduğu, sömürgeci ülkelerin olmadığı sömürgeleştirme paradoksudur – sömürgeci güç artık Ulus-Devlet değil doğrudan doğruya küresel şirkettir.... Ve bu küresel kapitalizmin ideal ideoloji formu tabii ki

¹⁴⁴ Hindu ritüellerinden biri olan sati, kocası vefat eden kadının, kocasının ölüm töreninde kendisini de ateşe atmasıdır. 19. Yüzyılın başlarında İngilizler tarafından yasaklanmış olsa da günümüzde halen Hindistan’ın bazı bölgelerinde uygulandığını iddia edilmektedir.

Michael Walzer, **On Toleration**, New Haven ve London, Yale University Press, 1997, s. 60-64

¹⁴⁵ Doytcheva, **Çokkültürlülük**, s.84

¹⁴⁶ Slavoj Zizek, “Çokkültürlülük, ya da Çokuluslu Kapitalizmin Kültüre Mantığı”, içinde **Kırılğan Temas / Slavoj Zizek’ten Seçme Yazılar**, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2006, 2.basım, s.259 - 293

çokkültürcülüktür; bir tür boş küresel konumdan her yerel kültüre, sömürgecinin sömürge halkına baktığı gibi – adetlerini dikkatle araştırıp bunlara saygı göstermek gereken “yerliler” olarak- bakar.”¹⁴⁷

Başka bir makalesinde Zizek, çokkültürcülüğün göçmenlere dair vaatlerini eleştirerek, liberal çokkültürcülüğün insani maskesinin altında eskilerden kalan bir barbarlığı barındırdığına dikkat çekiyor.¹⁴⁸ Göç alan Batı Ülkelerinin tamamı aslında kendi kültürlerini göçmenlere dayatmaktan geri durmuyor ve ancak kendi şartlarını kabul etmeleri halinde birlikte yaşayabileceklerini dile getiriyorlar.¹⁴⁹

Spivak da benzer biçimde çokkültürcülüğün global kapitalizmle sıkı bir irtibatı olduğunu iddia etmektedir.¹⁵⁰ Spivak’a göre çokkültürcülük teorisi içindeki “kültür” kavramı tıpkı Foucault’daki “iktidar” (power) kavramı gibi belirli bir topluluktaki kompleks stratejik durumlara uygun kullanımı mevcuttur.¹⁵¹

Joann Kealiinohomoku, “An Anthropologist Looks at Ballet as a Form of Ethnic Dance” adlı makalesinde “Etnik Dans” kavramındaki “etnik” teriminin dans otoritelerince bambaşka bir yoruma tabi tutularak “etnik”in herkesin anladığı objektif manasından kopartılarak kullanıldığından bahseder. Fakat bu kullanım aynı zamanda diğer dansları yabani, barbar gibi göstererek netice itibariyle egzotikleştirmektedir.¹⁵² Spivak’a göre kültür kavramı da yukarıdaki “etnik”

¹⁴⁷ Zizek, **a.g.e.**, s.282

¹⁴⁸ Slavoj Zizek, Liberal Multiculturalism Masks An Old Barbarism With A Human Face, **The Guardian**, Comment, 03.10.2010, <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/oct/03/immigration-policy-roma-rightwing-europe> erişim tarihi 12.12.2010

¹⁴⁹ Zizek, **a.g.m.**

¹⁵⁰ Kalaycı, **a.g.e.**, s. 86

¹⁵¹ Gayatri Chakravorty Spivak, **A Critique of Postcolonial Reason**, Cambridge, Massachussets, London, Harvard University Press, s. 353

¹⁵² Joann Kealiinohomoku’dan aktaran, Spivak, **a.g.e.**, s. 353

kavramı gibi Avrupalı ve Amerikalı liberaller çokkültürcüler tarafından egzotikleştirilmektedir. Bu sayede kavrama yeni bir stratejik boyut katılmaktadır.¹⁵³

Çokuluslu kapitalizmin ulusal kültürleri kozmopolitlikleştirerek zayıflatırken çokkültürcülük de bu işleyişi desteklemektedir.¹⁵⁴

Tüm bu eleştirilerin haklılık payı vardır. Ancak unutmamak gerekir ki, kapitalizmi açıkça karşısına alan ideolojiler hariç (ki bu ideolojiler de destek olabilmektedir) tüm ideolojiler bir şekilde dünyadaki hâkim kapitalist sisteme destek olabilmektedir. Alt başlıkta tartışılan “egemenin kültürü”ne ve bu kültürün görmezden gelinemesine dair eleştirilerimiz de bu başlıktaki eleştirilerle paralellik arz etmektedir.

3. Egemenin Kültürüne Dair eleştiriler

Bu başlık genelde çoğunluğun kültürünün baskınlığı olarak tartışılmaktadır. Ancak kanaatimizce burada azınlık veya çoğunluk dikatomisi yerine egemen veya egemenin kültürü ile diğerleri (ötekiler) arasındaki dikatomi demek daha doğru olur. Zira çoğunluk veya çoğunluğun kültürü her zaman egemen olamayabilir. Yine aynı doğrultuda Wallerstein, azınlık olma durumunun aritmetik temelli bir kavram olmadığını, sayısal çoğunlukların toplumsal azınlık olabileceklerini ve bu durumun temelde toplumsal güç derecesiyle ilgili olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁵

¹⁵³ Spivak, **a.g.e.**, s. 354

¹⁵⁴ Eagleton, **a.g.e.**, III: bölüm s.65-103

¹⁵⁵ Immanuel Wallerstein ve Etienne Balibar, **İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler**, çev. Nazlı Ökten, İstanbul, Metis Yay, 3. Basım, 2000, s. 105

Çoğunlukçu da olsa demokrasinin varlığını kabul etmek tartışmayı yanlış yerlere götürebilir. Çünkü çoğunluk da pekâlâ azınlık gibi egemen karşısında bir takım kültürel haklardan yoksun bırakılabilmektedir. Bu ihtimal daha ziyade anlamlı devrim geçiren ülkelerde veya sömürgeleştirilen ülkelerde görülmektedir.

Feminizm başlığı altında incelediğimiz Hindistandaki Sati geleneğine İngilizlerin yasak getirmesi veyahut çoğunluğu Müslümanlardan oluşan Tunus'taki başörtüsü yasağı örnek gösterilebilir. Yine Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarındaki birtakım uygulamalar da buraya örnek olarak gösterilebilir. Çoğunluk egemen olmadığı için, çoğunluk da tıpkı çoğunlukçu demokrasilerdeki çoğunlukların azınlıklara uyguladığı kısıtlamalara maruz kalabilmektedir.

Şimdi de egemeninin, egemen olmayanlarla olan ilişkisini düzenleyen çokkültürcülük teorisine dönelim. Çokkültürcülüğe dair itirazlar burada hoş gören ile hoş görülen başka bir ifadeyle tahammül eden ile tahammül edilen arasındaki üstünlük ilişkisine yöneltilmektedir.¹⁵⁶ Zizek, çokkültürcülük taraftarının ötekinin özgüllüğüne duyduğu saygıyı, kendi üstünlüğünü beyan etme biçimi olarak yorumlamaktadır.¹⁵⁷ Terry Eagleton Batı'nın egemen kültürü ile olan ilişkisini şöyle anlatır;

“... Batı'nın farklı bir özdeşliği yoktur, çünkü buna ihtiyacı yoktur. Yönetici olmanın güzelliği, kim olduğunuza kafa yormayı gerektirmemesidir; çünkü zaten bildiğiniz şeylere inanarak kendinizi kandırırsınız. Farklı olan diğer kültürlerdir, kendi yaşam biçiminiz normdur ve bunun “kültür” olduğu kesinlikle söylenemez; daha çok yaşam

¹⁵⁶ Tariq Modood, **Multiculturalism**, Cambridge, Polity Press, 2008, s.63

¹⁵⁷ Slavoj Zizek, “Çokkültürcülük, ya da Çokuluslu Kapitalizmin Kültüre Mantığı”, s.282

tarzlarının tüm çekicilikleri ve korku veren eşsizlikleriyle onları kültür olarak ortaya çıkaran standartlardır.”¹⁵⁸

Çokkültürcülük teorisyenleri ilginç bir biçimde egemeni (iktidarı) görmezden gelebilmektedirler. Bir ülkenin çokkültürlü olduğuna, kültürlerin birbirinden farklı olduğuna ve hangi kültürlerin hangi uygulamalarına ne derecede müsaade edileceğine karar veren neticede egemen olmaktadır. Bu da açıkça egemenin açıkça üstünlüğü sonucuna bizi götürmektedir. Egemen bu örneklerde diğer kültürleri kendi kültürü ile yargılayarak üstünlüğü hayata geçirir.

Çokkültürcülük siyasetinin seküler değerler üzerine kurulu olmasının neticesinde, egemenin seküler değer yargılarıyla dini grupların inanç ve ibadet yaşamları hakkında değerlendirmede bulunabilmesi de devletin “nötr”lüğünü şüphe altında bırakmaktadır.¹⁵⁹

Çokkültürcülüğün bahsedilen nötrlüğü veya tarafsızlığı ciddi bir Avrupamerkezci içeriğe sahiptir. Zizek çağımızda her şeyin zararlı öğelerinden arındırılmış bir şekilde sunulduğunu kafeinsiz kahve, alkolsüz bira örnekleriyle ifade ettikten sonra çokkültürcülüğün de kültürsüz bir şekilde sunulduğunu, egemen tarafından kültürün istenilmeyen taraflarının atıldığını iddia etmektedir.¹⁶⁰

Liberal teorisyenler tarafından vurgulanan liberalizmin nötrlüğüne dair varsayıma verilmiş en güzel cevap kanaatimizce egemenin yani iktidarın kültürüne yöneltilen eleştirilerdir. Aslında liberalizmin nötr olmadığı bazı liberal teorisyenlerce de anlaşılmıştır. Kymlicka bu durumu şöyle izah etmektedir,

¹⁵⁸ Eagleton, **Kültür Yorumları**, s. 59

¹⁵⁹ Modood, **a.g.e.**, s.63-87

¹⁶⁰ Zizek, “Liberal Multiculturalism Masks An Old Barbarism With A Human Face”

“... Liberallerin amacı liberal olmayan ulusları çözmekten çok, onları liberalleştirmektir. ... bir kültürün liberalliği bir derece meselesidir. Tüm kültürlerin, liberallikten uzak özellikleri vardır, tıpkı hemen hemen hiçbir kültürün bireysel özgürlüğü tümünden bastırmadığı gibi. Aslında, sanki dünya bir yanda tamamıyla liberal toplumlar ve öte yanda tamamen liberal olmayan toplumlara ayrılmış gibi, “liberal” ve “liberallik karşıtı” kültürlerden söz etmek oldukça yanıltıcıdır. Liberal reform görevi her toplumda tamamlanmayı beklemektedir.

Demek ki, genel bir kural olarak, liberaller liberalizm karşıtı toplumsallık kültürlerinin varlıklarını sürdürmelerine engel olmayacak; ancak bu kültürlerin liberalleşmelerine destek olacaklardır.”¹⁶¹

Kanaatimizce Kymlicka tarafından öne sürülen bu görüşte haklılık payı yoktur. Tüm kültürel değerleri eşit sayan liberal öğretisi içerisinde, liberal olmayan kültürlerin liberalizm normuyla değerlendirildiğini görmekteyiz. Bu kendi içinde ciddi çelişkiler barındıran bir teoriye işaret etmektedir. Bir üst başlıkta bahsettiğimiz Zizek’in kültürsüz çokkültürcülük iddiasını haklı çıkarmakta, kültürlerin illiberal yönleri, liberalizmi baz alarak törpülenmektedir.

Hepsinden öte gerçekten teorik ve hukuksal bazda kültürlerin eşitliğine ve tüm yönleriyle kabulüne karar verilse dahi hukukun askıya alındığı ve hukuksal korumanın kalktığı fiili bir durumda başlayacak olan yine egemenin diktatörlüğü

¹⁶¹ Kymlicka, *Çokkültürlü Yurttaşlık*, s. 154-155

olacaktır ve bu eşitlik egemen lehine bozulacaktır.¹⁶² Bu açıdan kanaatimizce Kymlicka toplumları liberalleştirme görüşünde haklı olmasa da iktidarı liberal olarak koyduğu için gerçekçi bir bakış açısına sahiptir.

II. DEVLET GÜCÜNÜN SINIRLANDIRILMASI ve ANAYASAL VATANDAŞLIK

Egemenin kültürü toplumda yaşayan diğer kültürlerden her halükarda üstün olmakta, toplumda yaşayan diğer kültürler egemenin adalet anlayışıyla yargılanmaktadır. Egemenin iktidarı demokrasinin hakim olduğu yerde çoğunluğun iktidarıyla eş anlamlıdır. Bu da çoğunluğun azınlık üzerinde hegemonisine sebebiyet vermektedir. Demokrasinin egemen olduğu yerde de çoğunluğu azınlık lehine kısıtlayan çoğulcu demokrasiye ihtiyaç vardır. Başka bir ifadeyle hedef çoğunluğun sınırlı egemenliği olacaktır.¹⁶³

Çoğunluğun sınırlı egemenliği ideale, devletin gücünün sınırlandırılması ve vatandaşlığın bir takım anayasal güvencelere bağlanmasıyla varılabilir. Bu önlemler aynı zamanda çokkültürcülük siyasetinin dayandığı hukuksal güvenceleri oluşturmaktadır. Daha fazla hakla donatılmış vatandaşlık ve anayasal güvence altına alınmış azınlık hakları devletin azınlıklara dair keyfi uygulamalarının da önünü kesmektedir.

¹⁶² Giorgio Agamben, **İstisna Hali**, italyancadan çeviren Kemal Atakay, İstanbul, Otonom Yayıncılık, 2006, s. 43.

¹⁶³ Bülent Yavuz, “Çoğulcu Demokrasi Anlayışı ve İnsan Hakları”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XIII, Y. 2009, Sa. 1-2, s.283-303

A. Devlet Gücünün Sınırlandırılması

Çokkültürcülük siyasetinin hedefinde, azınlık kültürlerini mümkün olduğunca egemen kültürün baskılarından korumak vardır. Çokkültürcülük de bu korumayı ancak sınırlı devletin olduğu yerde etkin bir biçimde kullanabilecektir. Bu sebeple siyaset felsefesinde asırlardır tartışılan devlet gücünün sınırlandırılması fikri, çokkültürcülüğe azınlık kültürlerinin korunması anlamında hizmet etmektedir.

1. Anayasacılık Hareketleri

Anayasacılık onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda liberal düşünürler tarafından geliştirilmeye başlamıştır.¹⁶⁴ Arslan liberalizm ile anayasacılık arasındaki ilişkiyi şöyle anlatmaktadır;

“Anayasacılık, liberalizmin siyasal tasavvurunun gerçekleşmesine yönelik araçsal imkânlar sunmaktadır. Liberal siyaset teorisinin odağında yer alan “sınırlı devlet” ya da “iktidarın sınırlandırılması” kavramları, anayasacılığın da özünü teşkil etmektedir. Anayasacılık, teorik temellerini liberalizmin inşa ettiği, iktidarın yozlaştırıcı doğasına ilişkin kötümser varsayımlara dayanmaktadır. Lord Acton’un “iktidar yozlaştırır, mutlak iktidar mutlaka yozlaştırır” şeklindeki aforizması anayasacılığın çıkış noktasıdır.”¹⁶⁵

¹⁶⁴ Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996, s.15

¹⁶⁵ Zühtü Arslan, “Türkiye’de Anayasacılık Hareketleri ve Liberalizm”, içinde **“Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce”**, Cilt 7, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 272-306.

İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimleri bu gelişmeyi pekiştirmiştir. Batı Avrupa'daki anayasacılık hareketlerinin onsekizinci yüzyıl sonlarında başlaması ve ondokuzuncu yüzyılda yoğunlaşması ise Avrupa'daki egemen siyasal yapılanma olan feodalitenin çözülmeye başlaması ve burjuvazinin iktidardan pay istemesiyle açıklanabilir.¹⁶⁶

Soysal anayasacılık hareketlerinin etkilerini şöyle anlatmaktadır;

“Anayasacılık hareketleri, bütünüyle, elbette <ilerici> bir nitelik taşıyor: güçlenen burjuvazi, iktidara katılma mücadelesine başladığı zaman, bunu yalnız kendi adına yapmıyor, destek olarak halk yığınlarını da birlikte sürüklüyordu. Ortaya atılan evrensel özgürlük ve kardeşlik sloganları belki eninde sonunda burjuvaların işine yarayan yeni düzenlerin kurulmasına yol açtı ama, arada feodalitenin kalıntıları ile aristokrasi ve mutlak krallar yıkılmış, daha sonraki halkçı hareketler için yol açılmış oldu.”¹⁶⁷

Soysal'ın da belirttiği gibi anayasacılık hareketleri ortaya çıktığı yıllarda belki de en çok burjuvaların lehine sonuçlar doğurmuştur ancak yıktığı seçkinler sistemi, insan haklarının evrensel olarak kabul edilmesi fikrinin kabulünde çok kolaylık sağlamıştır. Devlet iktidarı üzerinde iç ve dış denetimler oluşturmak suretiyle bireysel özgürlükleri koruma arzusunu yansıtan ve sınırlı devleti (limited government) gerçekleştirme çabası içinde olan anayasacılık hareketleri,

¹⁶⁶ Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1969, s. 11-14

¹⁶⁷ Soysal, **a.g.e.**, s. 14

dönemin diğer önemli akımları olan “sosyal sözleşme” ve “doğal hukuk” teorileriyle beraber gelişmiştir.¹⁶⁸

Anayasacılık şöyle özetlenebilir;

“... devletin temel işlevlerinin farklı organ veya makamlar arasında paylaştırılmasını, temel hakların anayasal olarak tanınıp güvence altına alınmasını, devlet iktidarının belli hukuk kurallarına bağlanmasını ve bütün bu hususların nihai güvencesi olarak bağımsız mahkemelerin tesisini gerektirmektedir.”¹⁶⁹

Bu tanımdan yola çıkarak anayasacılık için olmazsa olmaz birkaç ilkeden bahsedebiliriz.

a. Anayasanın Üstünlüğü

Tanımda açıkça zikredilmese de tanımın anlamlı bir sonuç doğurması anayasanın üstünlüğü ilkesine bağlıdır. Aslında “temel hakların anayasal olarak tanınıp güvence altına alınması” ibaresinin içinde anayasanın üstünlüğü prensibi gizlidir. Anayasal hakkı anayasanın üstünlüğü prensibi anlamlı kılmaktadır.

Ancak burada belirtmemiz gerekir ki; anayasacılık açısından üstünlüğünü savunduğumuz anayasa devlet iktidarını sınırlama amacı gütmelidir. Hatta

¹⁶⁸ Andrew Heywood, **Siyaset**, s. 426

¹⁶⁹ Erdoğan, **a.g.e.**, s. 21

devlet iktidarını etkin bir biçimde sınırlandırmayan bir hukuki metin biçimsel anlamda anayasa olsa bile fonksiyonel anlamda anayasa olmayacaktır.¹⁷⁰

Neticede her devletin kendi işleyişini düzenleyen bir yazılı anayasaya sahip olduğu iddia edilebilir. Ancak devlet karşısında birey haklarını koruyan, devletin iktidarına anlamlı sınırlamalar getiren ve temel haklar bağlamında devlet iktidarını sınırlama amacı güden metinler anayasacılık açısından bizi ilgilendirmektedir.¹⁷¹ Zaten anayasanın üstünlüğü kurumunun ortaya çıkışı da birey haklarının anayasallaştırılması ile bağlantılıdır.¹⁷²

Anayasanın üstünlüğü, siyasal sürecin işleyişinde bütün ilgili aktörlerin anayasal ilke ve normlara uygun davranmalarının temini olarak özetlenebilir.¹⁷³ Anayasanın üstünlüğü hem esas hem de şekil bakımından kendini gösterir. Esas bakımından üstünlük, anayasa hükümlerinin diğer kanun hükümlerinden üstünlüğüne işaret ederken şekil bakımından üstünlük ise, sert anayasa rejimini benimsemiş olan ülkelerde görülen anayasal hükümlerin konulmasını ve değiştirilmesini kanunlardan daha ağır şartlara bağlamasına işaret eder.¹⁷⁴

Kelsen tarafından ortaya atılan normlar hiyerarşisi sisteminde anayasa en üstte yer almaktadır ve tüm normlar anayasaya uygun olmak zorundadır. Anayasa yargısı da bu hiyerarşiyi teminat altına almaktadır.¹⁷⁵ Anayasa yargısı *Parlamentonun Egemenliğini* kısıtladığı gerekçesiyle anti-demokratik bulunabilir

¹⁷⁰ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, 7. Baskı, 2003, s. 40

¹⁷¹ Keith E. Whittington, “Constitutionalism”, içinde; **The Oxford Handbook of Law and Politics**, derleyenler, Keith E. Whittington r. Daniel Kelemen ve Gregory A. Caldeira, Oxford ve New York, Oxford University Press, 2008, s. 281-300

¹⁷² Zafer Gören; **Anayasa Hukuku**, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2006, s.358

¹⁷³ Erdoğan, **a.g.e.**, s. 22

¹⁷⁴ Hasan Tunç, Faruk Bilir, Bülent Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2. Baskı, 2011, s.87 - 90

¹⁷⁵ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Bursa, Ekin Yayınevi, 5. Baskı, 2008, s. 550

fakat *çoğulcu demokrasi* anlayışını egemen kılmaktadır.¹⁷⁶ Parlamento ile Anayasa yargısı arasındaki ilişkiyi Özbudun anayasa yargısını gerektirecek ihtiyacı da gösteren tarihsel gelişim içerisinde şöyle anlatmaktadır;

“Fransız İhtilalinden gelen bölünmez, devredilemez, yanılmaz ve temsil edilmez genel irade anlayışının etkisiyle, millet temsilcilerinden oluşan yasama organının, kişi haklarına tecavüz edebileceği, dolayısıyla kişi haklarının sadece yürütme organı karşısında değil, yasama organı karşısında da korunması gerekeceği...”¹⁷⁷

Kişi hürriyetlerinin devlet karşısında korunması amacına özgülünmüş bir anayasanın, anayasanın üstünlüğü prensibine sahip olması tam da bu sebepten çoğulcu demokrasi için ve çokkültürcülük için vazgeçilmezdir.

b. Kuvvetler Ayrılığı

Kuvvetler ayrılığı ilkesi ile anayasacılık birbirlerinden beslenen iki kavramdır.¹⁷⁸ Aslında kuvvetler ayrılığı fikri Locke tarafından ortaya atılmıştır fakat Montesquieu çağdaşı yazarlardan daha fazla konuyla ilgilenmiş ve önemli bir kısmı erklere dair (özellikle yargı) olmak üzere çeşitli vurgulamalarda bulunmuştur.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Yavuz Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, Konya, Mimoza Yayınları, Güncelleştirilmiş 4. Baskı, 2007, s. 293 - 294

¹⁷⁷ Özbudun, **a.g.e.**, s.367

¹⁷⁸ Erdoğan, **a.g.e.**, s.19

¹⁷⁹ M.J.C. Vile, **Constitutionalism and The Separation of Powers**, Indianapolis, Liberty Fund, Second Edition, 1998, s.83

Amerika Birleşik Devletlerinde kuvvetler ayrılığına dayanan hükümet sisteminden bir <frenler ve dengeler sistemi> (system of checks and balances) olarak söz edilmektedir.¹⁸⁰ Bu frenler ve dengeler sistemi devletin üç hukuki iktidarı olan yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin ayrı devlet organlarına dağıtılmasıdır.

“Modern toplumlarda demokratik devlet organlarının yetki ihlallerini önleyebilmek ve çoğulcu demokrasi uygulamalarını gerçekleştirebilmek fren ve denge mekanizmalarının varlığını gerekli kılmaktadır. ... keyfi olmayan devlet iktidarının tesisi, ferdi ve sosyal hak-hürriyetler açısından hayati öneme sahiptir”¹⁸¹

Yukarıda da belirtildiği gibi kuvvetler ayrılığı sisteminin çokkültürcülük açısından belki de en önemli sonucu *“çoğulcu demokrasi uygulamalarını gerçekleştirebilmek”* tir. Her demokraside çoğunluk lehine karar alma temayülü olabilir. Kuvvetler ayrılığı sistemi çoğulcu demokrasiyi tesis etmede etkin bir araç olarak kullanılabilen, toplumda yaşayan egemen kültür haricindeki diğer kültürlerin yaşamasının güvencesi olabilmektedir.

c. İnsan Hakları

Devlet iktidarını birey lehine sınırlandırırken, insana yalnızca insan olduğu için verilen veyahut verilmesi gereken bir takım haklardan bahsedilmektedir. Bu haklar “sınırlı devlet” idealinin, sınırlarını çizen haklar olarak da düşünülebilir.

¹⁸⁰ Özbudun, a.g.e., s. 40-41

¹⁸¹ Hasan Tunç, Faruk Bilir, Bülent Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2. Baskı, 2011, s.297

İnsan hakları çok geniş bir konu olup sosyal bilimlerin hemen her alanında tartışılmaktadır. Aslında insana insan olduğu için verilmesi gereken haklar uygarlık tarihinin günümüze yakın kısmında ortaya çıkmıştır. Öyle ki; kişinin kendi bedeni üzerindeki mülkiyet hakkının bile varlığı 3 veya 4 asırdan daha geçmişlere götürülemez.

İnsan hakları savunucuları, insana yalnızca insan olduğu için verilen ve devredilemeyen temel hakların evrensel olduğunu iddia etmektedirler.¹⁸² Bu alan devletin de dokunamayacağı alan olarak da anayasacılığı ilgilendirmektedir.

Ancak insan hakları kavramı, karşıtları tarafından her topluma uyum sağlayamaması konusunda eleştiriye tabi tutulmaktadır. Nitekim çokkültürcülüğü resmi politika olarak uygulanan Kanada’da 1991 yılında yayınlanan bir bildiride, Kanada deneyimi yalnızca evrensel insan haklarını korumanın yeterli olmadığını göstermiştir denilerek bu durum ifade edilmiştir.¹⁸³ Bir kısım çokkültürcüler, kültürel hakları insan hakları içerisinde işlemeye çalışmaktaysa da ekserisi kültürel haklar ile evrensel hakların çatışacağını öne sürmektedirler. Yukarıda işlediğimiz çokkültürcülüğe feminist teorisyenler tarafından yöneltilen eleştiri de aynı minvaldedir. Parekh bu durumu şöyle anlatmaktadır;

“Evrensel değerler bir kültürel topluluğun özgür biçimde kabul ettiği temel değerleriyle de çatışabilir. Bazı yerli ve geleneksel toplulukların kadın üyeleri özgür iradeleriyle kendilerini yaşamları boyu erkeklerin sözünü dinlemeye ve onlara hizmet etmeye adar, eşitlik filan istemezler. Beyinleri yıkanmış olabilir o durumda bunu düzeltmemiz gerekir, ama bizim değerlerimizi paylaşmayı reddeden

¹⁸² Heywood, a.g.e., s. 434

¹⁸³ Celalettin Vatandaş, **Çok Kültürlülük**, s.31

*herkesin yanlış bilinç kurbanı olduğunu varsaymamalıyız.*¹⁸⁴

Will Kymlicka insan hakları anlayışında uluslararası bir değişikliğin yaşandığını, savaş sonrası evrensel insan haklarından, soğuk savaş sonrası azınlık haklarına doğru gidildiğini öne sürmüştür. Kymlicka, Orta ve Doğu Avrupa’da komünizmin çöküşü neticesi doğan etnik çatışmalara ve sömürge devletlerde ortaya çıkan karışıklıklara, liberal çokkültürcülükle cevap verilmesi gerektiğini savunmaktadır.¹⁸⁵ Liberalizm içerisindeki çokkültürcülüğe dair tartışmada ise Kymlicka bireysel özerklik (otonomi) merkezli görüşü savunarak, insan haklarına dair kültürlerin tartışmalı uygulamalarını kısıtlayarak çözüme kavuşturma eğilimdedir. Ancak bu durumda sorun Parekh’in belirttiği *“bizim değerlerimizi paylaşmayan insanları nasıl yargılayacağımız”* sorunudur.

Kültürel haklarla bir çatışma hali olsa da anayasacılık hareketleri açısından insan hakları vazgeçilmez bir konuma sahiptir. Hatta anayasacılığı anlamlı kılan insan haklarının aynı zamanda içerdiği “ideal”i gerçekleştirmeye yönelmesidir.¹⁸⁶ İnsan hakları idealinin hukuk düzeni tarafından kabul edilmiş yani gerçekleşmiş bölümünü Server Tanilli “Kamu Özgürlükleri” olarak adlandırmış ve “kamu”dan anlaşılması gerekenin belli bir zümreye değil herkese tanındığını belirtmiştir.¹⁸⁷

Anayasacılığın ilkeleri hiç şüphesiz bunlarla sınırlı değildir. Biz konumuz açısından önemli olan ilkelere burada yer vermeye çalıştık. Anayasacılığın

¹⁸⁴ Parekh, *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*, s. 174

¹⁸⁵ Will Kymlicka, *Multicultural Odysseys / Navigating the New International Politics of Diversity*, Oxford ve New York, Oxford University Press, 2007, s.27 - 61

¹⁸⁶ Münci Kapani; *Kamu Hürriyetleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 6. Baskı, 1981, s.14

¹⁸⁷ Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi*, İstanbul, Adam Yayıncılık ve Matbaacılık, 2002, s. 168

ilkeleri arasında hukuk devleti, federalizm, âdem-i merkeziyetçilik, demokrasi de sayılmaktadır. Konumuz açısından önemine binaen “hukuk devleti” ilkesini ayrı bir başlık altında tartışmak uygun olacaktır. Liberal anayasacılık hareketleri içerisinde incelenen diğer kavramlar olan Federalizm ve âdem-i merkeziyetçilik ilkelerine ise ulus-devlete dair tartışmalar kısmında yer verilecektir.

2. Hukuk Devleti

Hukuk devleti deyimi Alman kökenlidir: *Reschsstaat*. Devletin kurallarla bağlı sayılmadığı Polis devletin karşıtı olarak kullanılmaktadır.¹⁸⁸ Kısaca devletin bütün eylem ve işlemlerinin hukuk kurallarına dayandığı ve vatandaşların da hukuki güvenlik içinde bulunduğu sistem olarak tarif edilebilir.¹⁸⁹ Devletin hukuk kurallarını bağlılığını sağlayacak mekanizma ise devletin eylem ve işlemlerinin yargı denetimi altında bulunmasıdır.¹⁹⁰

Hukuk devletinin varlık şartlarına ilişkin doktrinde bir bütünlükten bahsedilemese de her görüş birbirine yakın unsurları barındırmaktadır. Gözler hukuk devletinin gereklerini genel ve özel olarak ikiye ayırdıktan sonra genel gerekler başlığı altında devletin her üç kuvvetinin yani yasama, yürütme ve yargı organlarının hukuka bağlı olmasını saymaktadır. Hukuk devletinin özel gereklerinde ise; İdarenin bütün eylem ve işlemlerinin yargı denetimine tabi olması, hâkimlerin bağımsız ve teminatlı olması, idarenin faaliyetlerinin önceden bilinebilir olması, hukuki güvenlik ilkesi ve geçmişe etki yasağının bulunması, idarenin mali sorumluluğunun olmasını saymıştır.

¹⁸⁸ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, İstanbul, Beta Basım, 7. Bası, 2005, s. 90

¹⁸⁹ Atar, **a.g.e.**, s. 86

¹⁹⁰ Tunç, Bilir, Yavuz, **a.g.e.**, s. 81

Hukuk devleti ilkesi liberal teori için devleti sınırlayıcı etkisinden ötürü ayrı bir önem arz eder.¹⁹¹ Liberal demokrasilerin ortak paydası paylaştıkları siyasal değerlerdir. Bu değerler arasında en önemlisi ise hukuk devleti ilkesidir.¹⁹² Hatta “Hukuk devleti” ilkesi liberalizm tacının en kıymetli mücevheri olarak tarif edilmektedir.¹⁹³

Hukuk devleti ile kanun devleti veya devletin hukukuna bağlılık eş anlamlı kavramlar değildirler. Hukuk devleti hukukun evrensel ilkelerine bağlılık idealini yansıtırken, kanun devleti bir zorbalık aracı olarak kullanılabilir.¹⁹⁴ Bir durumun kanuna uygun olması ile hukuka uygun olması bazen zıt anlamlara bile gelebilmektedir.¹⁹⁵ Hukuk devleti hukukun kültürel veya yerel referanslarından çok her yerde uygulanabilecek normatif evrensel referanslarına gönderme yapmaktadır.¹⁹⁶

Hukuk devletinin uygulamada temelde iki dayanağından bahsedebiliriz. Bunlardan ilki demokrasi ikincisi ise bağımsız yargıdır. Ancak bağımsız fakat nötr olmayan bir yargı mahkemeler ile demokrasi arasında bir çatışmaya yol açabilecek, yargının meşruluğunu sorgulatabilecek ve neticede çoğunlukçu demokrasi lehine azınlık aleyhine kararlar çıkabilecektir.¹⁹⁷ Hukuk devleti siyasi

¹⁹¹ Soysal, **a.g.e.**, s.86-88

¹⁹² Ayşe Kadioğlu, **Zaman Lekesi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s.62

¹⁹³ Zühtü Arslan, **Anayasa Teorisi**, Ankara, seçkin Yayıncılık, İkinci Baskı, 2008, s. 97

¹⁹⁴ Gianluigi Palombella, “The Rule Of Law As An Institutional Ideal” içinde, **Rule of Law and Democracy**, derleyenler Leonardo Morlino ve Gianluigi Palombella, Leiden ve Boston, Brill, 2010, s.3-39

¹⁹⁵ Gianluigi Palombella, aynı makalesinde Nazi Almanyası’ndan örnekler vererek yapılan pek çok zulmün yürürlükteki hukuka uygun olması durumunu ve diktatörlüğün hukuki meşruiyetini kanun devletiyle sağlandığını iddia etmektedir.

¹⁹⁶ Palombella, **a.g.m.**, s.17

¹⁹⁷ Jose Maria Maravall, “The Rule of Law as a Political Weapon”, içinde **Democracy and the Rule of Law**, Jose Maria Maravall ve Adam Przeworski editörlüğünde, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 261-302

bir silah olarak politikacılar tarafından kullanılırsa şüphesiz pek çok hukuk devleti ilkesinin altı oyulacaktır. Ancak politikacılar demokratik hesap verme mecburiyetini ve siyasi sorumluluğu alacaklardır.¹⁹⁸

Burada hukuk devleti çokkültürcülük için de teminat olarak görülebilir. Devletin tüm işlem ve eylemlerinde hukuka bağlı kalması fikri “çoğulcu demokrasi”nin egemen olduğu ve çokkültürcülüğün desteklendiği bir ortamda şüphesiz bireyler lehine sonuç doğuracaktır.

B. Vatandaşlık

Vatandaşlık siyaset felsefesinde her zaman ilgi gören kavramlardan biri olmuştur. Ancak özellikle son yirmi yılda kavram üzerine siyaset felsefesinde hararetli tartışmalar yeniden alevlenmiştir. Bunun iki nedeni olduğu söyleyebiliriz. Bunlardan ilki teorik tartışmalar diğeri ise sosyal olaylardır. Çokkültürcülüğü de yakından ilgilendiren liberalizm – cemaatçilik tartışması bir ölçüde de vatandaşlık kavramı üzerinden yürütülmüştür. Vatandaşlık birey olma fikriyle yakından alakalıyken aynı zamanda belli bir topluluğa üye olma fikrini de ilgilendirmektedir.¹⁹⁹ Vatandaş “birey” olarak haklarla donatılırken diğeri taraftan “üye” olarak bir takım yükümlülüklerin muhatabı olmaktadır. Vatandaşlık kavramını popüler hale getiren sosyal olayları ise şöyledir;

“... Birleşik Devletler’de seçmenlerin ilgisizliği ve sosyal yardımlara giderek artan bağımlılık, Doğu Avrupa’da milliyetçi hareketlerin dirilmesi, Batı Avrupa’da demografik

¹⁹⁸ Maravall, **a.g.m.**, s.298-299

¹⁹⁹ Will Kymlicka ve Wayne Norman, “Citizenship in Culturally Diverse Societies: Issues, Contexts, Concepts”, içinde **Citizenship in Diverse Societies**, derleyenler Will Kymlicka ve Wayne Norman, New York, Oxford University Press, 2003, s.1-45

*tablonun çok kültürlü ve çok ırklı bir hal almasının yarattığı sıkıntılar, Thatcher'ın İngilteresinde refah devletini hedef alan eleştiriler, yurttaşların gönüllü işbirliğine dayalı çevre politikalarının iflası, küreselleşme ve ulusal egemenliğin yitimi düşüncesinin getirdiği hoşnutsuzluklar gibi son dönemdeki bir dizi siyasi olay ve tüm dünyada etkili olan bazı eğilimler de bu ilgiyi beslemişti.*²⁰⁰

Yönetime dair müesseselerin iyi işlemesi halinde vatandaşlığa dair hiçbir erdeme ihtiyaç olmaksızın toplumun yönetileceği fikri giderek gücünü kaybetmiştir. Kant yönetim sorunun için *“İblis ruhlu bir ırk için dahi çözülebileceğini”* düşünürken teorik tartışmalar ve sosyal olaylar tekrar vatandaşlığın önem kazanmasına neden olmuştur.²⁰¹

1. Vatandaşlık Kavramının Serüveni

Vatandaşlık kavramına ilişkin tartışmalar Antik Yunan'da başlamış ve o günden bu güne siyaset felsefesi ve sosyal bilimlerde üzerine en çok tartışılan kavramlardan biri olmuştur. Vatandaşlığa dair tartışılan teorileri ve vatandaşlığın bugünkü halini iyi anlayabilmek için kavramın geçirdiği tarihsel serüvene göz atmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Derek Heater, *“Yurttaşlığın Kısa Tarihi”*²⁰² adlı eserinde vatandaşlığın MÖ 700'den MS 2000'e uzanan evrimini temelde beş tarihsel dönemde incelemektedir. Bunlar sırasıyla, Yunanistan, Roma, Ortaçağ ve Yeniçağ Baş, Devrimler Çağı ve Modern ve Çağdaş dönemlerdir.

²⁰⁰ Will Kymlicka, *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, s. 396

²⁰¹ Kymlicka, *a.g.e.*, s. 397

²⁰² Derek Heater, *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*, çev. Meral Delikara Üst, Ankara, İmge Yayınları, 2007

Aristoteles vatandaşlık ile “erdem”i birbiriyle alakalı iki olgu olarak düşünmüş ve vatandaş; özgeci, kendini fedaya hazır, itaatkâr, işbirliğine yatkın ve ahlaklı, iyi bir insan olarak tanımladıktan sonra vatandaşın zıttı olarak da toplumsal sorumluluklarını ihmal eden idiotu (budala) göstermiştir.²⁰³ Bu kadar erdemle donatılan vatandaşlık kavramı esirleri, eşcinselleri ve kadınları vatandaş olarak kabul etmiyor, vatandaş olarak kabul ettiklerine ise ağır ve devlet tekelinde bir eğitim verdikten sonra devletlerini o zamanki adıyla şehirlerini bulduklarından daha iyi bir halde bırakacaklarına dair ant içirdikten sonra sorumlulukları ve erdemli davranışlarıyla baş başa bırakıyordu.

Roma döneminde vatandaşlığın Yunandan ciddi anlamda farklılaştığını görmekteyiz. Roma Devleti, köleleri dahi yurttaşlığa kabul ederken vatandaşlık unvanını dünyanın diğer yerlerinde bireylere ve gruplara dağıtmaktan da çekinmemiştir.²⁰⁴ MÖ 300’lü yıllarda başlayan ve etkisi yaklaşık beş asır devam eden stoa felsefesi; Antik Yunanda egemen olan, vatandaşların *polise* bağlılık fikrine, vatandaşların aynı zamanda *kosmopolise* yani dünyaya bağlılığını eklemiştir ve bu sayede stoacıların akıl yürütebilen tüm insanların türdeşliğine yaptığı vurgu vatandaşlık tasavvurlarında da kendini göstermiştir.²⁰⁵ Dünya vatandaşlığı fikri de o zamanın dünya imparatorluğu olan Roma tarafından kabul edilmiş ve uygulanmıştır.

Ortaçağa gelindiğinde ise vatandaşlık kavramı Hristiyanlığın gölgesinde kalmaya başlar. Vatandaşlık müessesesinin kilise ile mücadelesi ve sivil

²⁰³ Kadioğlu, **Zaman Lekesi**, sunuş

²⁰⁴ Heater, **a.g.e.**, s.49

²⁰⁵ Heater, **a.g.e.**, s.60-66

özgürlükler bu döneme damgasını vurmuştur. Ancak Aristoteles'in vatandaşlık tasavvuru halen zihinlerdeki yerini korumaya devam etmiştir.²⁰⁶

Devrimler çağında Antik Yunanda başlayan sorumluluk merkezli vatandaşlık kavramına benzer vatandaşlık tahayyülü bu kez de Jean Jacques Rousseau tarafından Cumhuriyetçi yaklaşım içinde ortaya atılmıştır. Rousseau “insan hür doğar fakat kendini her yeri kuşatmış zincirler içinde bulur” sözleriyle vatandaşlık tasavvurunun sorumluluklarla donatılmış tabiatını anlatmaktadır.²⁰⁷ Rousseau’da birey genel iradeyi oluşturan “bir”ey olarak önemlidir. Fakat “birey”in (individual) olarak önemi yoktur. Vatandaşlığa dair yeni tasavvurlarda da cemaatçiler (communitarianist) Rousseau’dan esinlenerek yeni cumhuriyetçi yaklaşımı savunmakta ve bireye karşı toplumu/grubu ön plana çıkarmaktadır.²⁰⁸ Cumhuriyetçiler özgürlüğü de yurttaşlık olarak özgürlük şeklinde formüle etmektedirler.²⁰⁹

Rousseau’nun Cumhuriyetçi yaklaşımının karşısına Thomas Hobbes ve John Locke tarafından ortaya atılan ve bireyi merkeze alan Liberal vatandaşlık çıktı. Liberal vatandaşlık anlayışı ile Cumhuriyetçi vatandaşlık anlayışı temelde vatandaşlık tasavvurlarındaki “hak temelli” ve “sorumluluk temelli” olmaları bakımından ayrılırlar.

Adrian Oldfield liberal bireycilikte vatandaşlığı “statü”, cumhuriyetçilikte ise “pratik”e duyulan ortak bağlılık olarak yorumlamaktadır. Liberal bireycilikte statüye yapılan vurgu “ihtiyaç” ve “istihkak” dilinin ortaya çıkmasına neden

²⁰⁶ Heater, **a.g.e.**, s. 67-101

²⁰⁷ Greg Urban, “Citizenship as a Mode of Belonging by Choice”, içinde; **The Future of Citizenship**, editor Jose V. Cirput, Cambridge, Massachusetts, London, The MIT Press, 2009, s.311 - 335

²⁰⁸ Şeref Esendemir, **Türkiye’de ve Dünyada Vatandaşlık**, Ankara, Birleşik yay., 2008, s. 48-51

²⁰⁹ Philip Pettit, **Cumhuriyetçilik**, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 60

olurken bunlar vatandaş statüsünün “hakları”nı oluşturmaktadır. Cumhuriyetçilikte pratiğe yapılan vurgu ise “görev” dilinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Görev dili ise, bireyleri vatandaş kılan şeyin pratiğe olan ortak bağlılıklarına işaret etmektedir.²¹⁰

2. Haklar Temelinde Vatandaşlık

Haklar temelinde vatandaşlık, vatandaşlık çalışmalarına engin katkılarda bulunan T. H. Marshall tarafından 1949 yılında kaleme aldığı “*Citizenship and Social Class*” eseriyle ortaya atılmıştır.²¹¹ Vatandaşlığın İngiltere’de geçirdiği evrimden esinlenerek Marshall vatandaşlığın temel üç hak grubundan; sivil, siyasal ve sosyal müteşekkil olduğunu ortaya koymuştur.

Bu haklar İngiltere’de sırasıyla şöyle kazanılmıştır; 18. Yüzyılda Bireyin mutlakçı devlete karşı kazandığı hukuki haklar, 19. Yüzyılda parlamenter sistemin gelişmesiyle kazanılan siyasal haklar, 20. Yüzyılda ise refah devleti politikaları ile vatandaşların kazanmış oldukları sosyal haklar.²¹² Demokratik toplumlarda kişilere tanınan bu hürriyetleri Jellinek *negatif statü hakları*, *pozitif statü hakları* ve *aktif statü hakları* olarak ayırmış ve bu haliyle benimsenmiştir.²¹³ Türkiye Cumhuriyeti anayasası da dâhil olmak üzere haklar pek çok hukuki metinde ve teoride bu şekilde sınıflanmaktadır.

²¹⁰ Adrian Oldfield, “Vatandaşlık: Doğal Olmayan Bir Pratik mi?”, içinde **Vatandaşlığın Dönüşümü Üyelikten Haklara**, çev. Can Cemgil, Hazırlayan: Ayşe Kadioğlu, İstanbul, Metis Yayınları, 2008, s.92-107

²¹¹ Kymlicka, **a.g.e.**, s.400

²¹² Ayşe Kadioğlu, “Vatandaşlık: Kavramın Farklı Anlamları”, içinde **Vatandaşlığın Dönüşümü Üyelikten Haklara**, Hazırlayan: Ayşe Kadioğlu, İstanbul, Metis Yayınları, 2008, s.21-31

²¹³ Münici Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Yenilenmiş 7. Baskı, 1976, s. 6-7

Marshall; vatandaşların kazandığı hakların her yerde İngiltere ile aynı silsileyi izlemediği, bir istisna olan İngiltere'nin Marshall tarafından kaide olarak gösterildiği eleştirisine maruz kalmıştır.²¹⁴ Kanaatimizce bu eleştiri İngiltere tarihini vatandaşlığın genel gelişimini izlemek için yetersiz olacağı noktasında haklıdır ancak bu durum üç hak grubunun demokratik devletlerce tanınan hak grupları olması konusundaki gerçeği değiştirmez.

Temel haklar, siyasal haklar ve sosyal hakların tam anlamıyla bir devlette vücut bulabilmesi teoride o devletin Liberal-Demokratik-Refah devleti olması gerektiği sonucunu doğurmuştur. Vatandaşlığı haklar temelinde düşünme neticesinde de azınlık kültürlerinin hakları ve meşruluğu bu sefer tartışmaya açılmıştır. Aynı devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan ve fakat egemen kültüre mensup olmayan azınlık kültürü üyelerinin talepleri, haklar temelinde vatandaşlık fikriyle karşılanamamaktadır. Yine ulus-devlet yapısına yöneltilen eleştiriler ve çokkültürcü talepler haklar temelinde yurttaşlık ile karşılanamamakta, bu ise vatandaşlar arasında bir sınıf farkını ortaya çıkarmaktadır. Bu yalnızca temel haklar nezdinde değil siyasal haklar nezdinde de tartışılmakta, belirli bir yerde yoğunlaşmış olan azınlık grupları özyönetim veya asimetrik federalizm gibi haklar talep ederek “eşit” vatandaşlığın siyasal haklar bakımından getirilerini yetersiz görmektedir. Keza refah devletinin gelişmesiyle beraber sosyal devlet ilkesi de aynı ölçüde azınlık gruplarınca sorgulanmaktadır.

Ulusal bütünlüğe hizmet eden, vatandaşların tamamına aynı hakları sağlayan “haklar temelinde vatandaşlık” tasavvuru, içinde farklılıkları barındıran topluma aynı ölçüde cevap verememektedir. Iris Marion Young tarafından ortaya atılan “farklılaştırılmış yurttaşlık” (differentiated citizenship) fikri, toplumu oluşturan farklı gruplara özgü farklı haklar tanıyan bir modeli öngörüyordu.²¹⁵

²¹⁴ Esendemir, **a.g.e.**, s. 23-24

²¹⁵ Iris Marion Young, **Inclusion and Democracy**, New York, Oxford University Press, 2000, s. 196 - 228

Azınlıklar veya farklı kültürler farklı haklarıyla toplumsal bütünlük oluşturacak, farklı sosyal gruplara farklı şekillerde muamele edilecek ve farklılaştırılmış birliktelik meydana gelecektir. Young, daha azına sahip olan ile daha çoğuna sahip olana aynı şekilde muamele edilmesinin sosyal eşitsizliklerle mücadeleden çok onlara hizmet ettiğini iddia etmektedir.²¹⁶

Will Kymlicka, Marion'dan da hareketle, ulusal ve etnik farklılıkları düzenlemek için en az üç farklı hakkın gruplara tanınması gerektiğini iddia ederek farklılıkları barındıran toplumda öz yönetim, çok etniklilik ve özel temsil haklarını formüle etmiştir.²¹⁷

3. Anayasal Vatandaşlık

Anayasa ve anayasal güvencelere karşı ilgi üç asırdır artış göstermektedir. Küreselleşme, ulus-devletin dönüşümü, Avrupa Birliği vatandaşlığının inşası, devletlerin inkar etseler de çok kültürlü, çok etnikli, çok uluslu yapıya bürünmesi, göç ve dünyada artan göçmen nüfus gibi etkenler de anayasa özellikle de anayasal hak kavramlarına artan ilgiye ivme kazandırmıştır. Evrensel bir öz taşıyan anayasal devletin ilkeleri; nüfusun, etnik ve kültürel çeşitliliklerden meydana geldiği bir durumda dahi toplumu bir arada tutmaya yetebilecektir.²¹⁸ Bu noktadan hareket eden “Anayasal Vatandaşlık” da, vatandaşlığın hiçbir etnik, dini ve dile ilişkin yapıya referans vermeden anayasaya yine anayasal haklardan ötürü bağlılığı ifade etmektedir.

²¹⁶ Doytcheva, **Çokkültürlülük**, s.83

²¹⁷ Will Kymlicka, **Çokkültürlü Yurttaşlık**, s. 60 - 70

²¹⁸ Jürgen Habermas, “Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşı”, Almancadan İngilizceye çeviren: Shierry WeberNicholsen, İngilizceden çev: Mehmet H. Doğan, içinde **Çokkültürcülük : Tanınma Politikası**, Hazırlayan: Amy Gutmann, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, 2005, s.113-145

“Anayasal vatandaşlık” kavramı Almanya’da doğmuş bir kavramdır. Kavramın Almanya’da doğması tesadüf değildir. İngiltere ve Fransa’dan farklı olarak Almanya’daki vatandaşlık tasavvuru, içinde soy bağına çok fazla göndermeler barındıran “*volk*” kavramından esinlenerek gelişmiştir. Kan bağına yapılan aşırı vurgu Alman tarihinin lekesi olarak addedilen Nazi Almanya’sının da müsebbibi olarak görülmüştür. Nitekim “anayasal vatandaşlık” da ilk kez Almanya’da kendi geçmişleriyle hesaplaşma içine giren aydınların taraf oldukları bir “tarihçiler tartışması” içinde gündeme gelmiştir.²¹⁹ Frankfurt Okulu’nun yaşayan en büyük temsilcisi olan Jürgen Habermas o tartışmada Alman vatandaşlığının kan bağı olmaktan kurtarılıp anayasaya olan bağımlılık haline getirilmesini savunmuştur.²²⁰

Anayasal vatandaşlığın temelde iki özelliğinden bahsedebiliriz. Bunlardan ilki, *anayasal vatandaşlıkta, vatandaşlık herhangi bir etnik, dini veya kültürel kimliğe atıfla tanımlanmaz ve bunun doğal sonucu olarak da toplumun çoğulcu yapısında bulunan farklılıklar arasında birini/birilerini diğerine/diğerlerine karşı ayrıcalıklı kılan bir tercihte bulunulmaz.*²²¹ Anayasal vatandaşlığın ikinci özelliği ise, *kamu makamlarını farklılıkları törpülemeye ve onları asimile etmeye dönük gizli ya da açık- politikaları izlemekten men etmesidir.*²²²

Habermas, tartışmacı demokrasi ile hukuk devleti ilkesini eşzamanlı önererek toplumda çıkacak siyasal ihtilafların demokratik süreçler içerisinde

²¹⁹ Ayşe Kadioğlu, **Zaman Lekesi**, s.64

²²⁰ Kadioğlu, **a.g.e.**, s. 65

²²¹ Vahap Coşkun, **Anayasal Vatandaşlık**, Köprü Dergisi, sayı 105, 2009 kış,

<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=978> erişim tarihi, 01.05.2011

²²² Coşkun, **a.g.m.**

akılcı tartışmalarla aşılmasını sağlayan bir düzen önermektedir.²²³ Bu düzende, toplum farklı hayat tarzlarını barındırmasına rağmen, her vatandaşın ortak bir siyasal kültür içerisinde sosyalleşebilmesini de temin edebilmektedir.²²⁴ Habermas'ın bu fikirleri, aynı zamanda erken dönemlerinde tartıştığı *kamusallık* ve *iletişimsel eylem kuramından* ciddi izler taşımaktadır.²²⁵

Habermas, çokkültürlü toplumlarda “demokratik vatandaşlığın” zorunlu olarak ulusal kimliğe dayanması gerekmediğini öne sürmektedir.²²⁶ Hatta yurttaşlığın kavramsal olarak ulusal kimlikle hiçbir zaman bağı olmadığını iddia etmektedir.²²⁷ Ancak ulus-devletin, vatandaşların siyasi entegrasyonunu tesis etmedeki başarısını Habermas da kabul etmektedir.²²⁸ Farklılıklar ise ulus-devletin altını bir ölçüde oymaktadır. Farklılıkların aynı haklarla bir arada yaşaması amacını güden siyaset aynı zamanda milli-devlet geleneğine de meydan okumaktadır. Jürgen Habermas, milli kültürle aynı anlama gelen çoğunluk kültürü ile çoğunluk kültüründen ayrı bir anlam ifade etmeye başlayan genel siyasi kültürün arası açıldıkça vatandaşları bir arada tutan cevherin daha soyut bir kavram olan “anayasal vatandaşlık” olacağını iddia etmektedir.²²⁹

²²³ Murat Özbek, “Neden Demokrasi? Düşünsel ve Vicdani Çeşitlilik Koşulları Altında Normatif Gerekeçlendirme ve Siyasal İstikrar Sorunu”, içinde **Rawls – Habermas Tartışması : Neden demokrasi ? Nasıl İstikrar?**, sunan ve derleyen: Murat Özbek, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.37

²²⁴ Jürgen Habermas, **Between Facts and Norms**, ingilizceye çeviren: William Rehg, Cambridge ve Massachusetts, The MIT Press, 1996, s.500

²²⁵ Jürgen Habermas, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İstanbul, İletişim Yayınları, 7. Baskı, 2007, s. 365-382

²²⁶ Arslan, **Anayasa Teorisi**, s. 34

²²⁷ Derek Heate, **Yurttaşlığın Kısa Tarihi**, s. 133-134

²²⁸ Jürgen Habermas, **Küreselleşme ve Milli Devletin Akıbeti**, çev. Medeni Beyaztaş, İstanbul, Bakış Yayınları, 2002, s. 91

²²⁹ Jürgen Habermas, **a.g.e.**, s. 95

Fuat Keyman, Habermas'ın anayasa ve anayasallığa bakışını şöyle aktarmaktadır;

*“Anayasallık kavramının referans noktası, yalnızca ortak kimlik değil, farklılık taleplerini kamusal alana taşıyan özne konumlarıdır da. Bu bağlamda anayasanın kurucu ve düzenleyici işlevleri ortak kimlikten farklılığa doğru kaymakta, anayasal devletin anlamı da hem hukukun üstünlüğü ilkesi temelinde bireysel haklara saygılı, hem de farklılık taleplerinin demokratik platform taşınmasını olanaklı kılacak demokratik devlet olarak değişmektedir.”*²³⁰

Habermas “anayasal vatandaşlığı”, Avrupa Birliğine siyasal nitelikte sınırlandırılmış üst kimlik olarak önermiştir.²³¹ Bu sistemde Avrupa Birliği vatandaşlarının kendi ulus-devletlerinin vatandaşı olması hasebiyle kazandıkları haklar yine kalacak buna siyasal bir üst kimlik olarak AB vatandaşlığı statüsü eklenecektir.²³² AB anayasası başlangıcında ve 8. Maddesinde bunu çeşitlilik içinde birlik (birleşiklik) olarak birliğin sloganı haline getirmeye çalıştıysa da üye devletler bu formülasyonu çok da kabul etmemişlerdir.²³³

Pek çok teorisyen ulus-devletin ve ulus devlette tanımlanan vatandaşlığın çokkültürlü yapıya cevap veremeyeceğini iddia ederek yeni vatandaşlık

²³⁰ E.Fuat Keyman, “Türkiye’de Çokkültürlü Anayasal vatandaşlık ve Demokratikleşim”, içinde **“Vatandaşlığın Dönüşümü Üyelikten Haklara”**, Hazırlayan: Ayşe Kadioğlu, İstanbul, Metis Yayınları, 2008, s.218-244

²³¹ Vahap Coşkun, **Anayasal vatandaşlık**, Köprü Dergisi, sayı 105, 2009 kış, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=978> erişim tarihi, 01.05.2011

²³² Esendemir, **a.g.e.**, s.97-99

²³³ Zühtü Arslan, **Anayasalar, Demokrasi Açığı ve Anayasal Yurtseverlik**, Hukuk ve Adalet Dergisi, yıl:2 sayı:8 Nisan 2006, s. 114-126

tasavvurları arayışına girmiştir. Küreselleşme de şüphesiz bu vatandaşlık krizini tetiklemektedir.

Vatandaşlık kavramının genel gelişimi, haklar temelinde vatandaşlık ve son yıllarda hem ulusal hem de ulusüstü kuruluşlara vatandaşlık modeli olarak sıklıkla tavsiye edilen anayasal vatandaşlık çokkültürlü yapılara verilen vatandaşlık temelli yanıtlar olarak günümüz siyaset teorisyenlerini meşgul etmektedir. Alt başlıkta inceleyeceğimiz ulus-devletin tartışılır bir hal alması da bu gelişmelerde ciddi bir rol oynamaktadır.

III. ÇOKKÜLTÜRLÜ ULUS-DEVLETİN ANAYASAL SORUNLARI

A. Ulus-Devletin Genel Teorisi

Ulus-devletin genel teorisine ve tarihçesine geçmeden evvel “ulus”a dair açıklama yapmak gerekmektedir. İlk olarak etimolojik kökenine baktığımızda “nation” kelimesinin doğum ve doğmak anlamına gelen Latince “*nātiō*” kelimesinden türediğini görmekteyiz. İngilizce başta olmak üzere Latince kökenli dillerde günlük yaşamda da kullanılan “native, nature, natal, national, nationalism, nationalize” kelimeleri de aynı kökten türemişlerdir.²³⁴ Kanaatimizce ulus, millet ve bir ideoloji olarak milliyetçiliğin her ne kadar dönüştüğü iddia edilse de kavramsal olarak “soy” a bir gönderme yaptığı açıktır. Başka bir ifadeyle etimolojisi kavramı ele vermektedir.

²³⁴ Eric Partridge, **Origins, A Short Etymological Dictionary of Modern English**, native maddesi s. 2099 - 2101

Buradan hareketle “ulus”un oluşumuna dair iki temel tezden bahsedebiliriz. Bunlardan ilki ulusu doğal bir veri olarak kabul ederken ikincisi ulusu moderniteyle beraber inşa edilmiş bir yapı olarak görmektedir.²³⁵ Ulus konusunda en radikal tespitlerden biri Benedict Anderson’a aittir. Anderson milliyetçiliğin kökenleri ve yayılmasını özellikle basının bu minvaldeki etkisini analiz ettiği “Hayali Cemaatler” adlı eserinde ulusu hayal edilmiş (imagined) bir siyasal topluluk olarak tanımlamaktadır.²³⁶ Anderson benzer konularda çalışmış Renan ve Gellner gibi tanınmış düşünürlerin de, ulus ve milliyetçiliğin icat edilmiş olduğunu ima ettiklerini iddia etmiştir.²³⁷

Eric Hobsbawm da ulusların modernite ile ortaya çıkan milliyetçilikle beraber icat edildiğini savunmaktadır. Hobsbawm futboldan, dansa; ulusal marşlardan, ulusal bayramlara ve hatta eğitim ve dil politikalarına kadar ulusal olan her şeyin yeni geleneğin icadı için kullanıldığını ve toplumu manüpile etmeye devam ettiğini savunmuştur.²³⁸ Hobsbawm’a göre uluslar da aynı şekilde milliyetçilik tarafından icat edilmekte ve hâlihazırda bu durum sürekli devam etmektedir.

Ernest Gellner, kesinlikten yoksun bir kavram olmasına rağmen kimse tarafından sorgulanmayan bir “milliyetçiliğin toplumsal metafiziği” olduğunu öne sürmektedir. Bu metafizik kısaca “*milletin politik düzenin en temel ve doğal zeminini oluşturduğu fikridir*”.²³⁹ Gellner milliyetçilik sorununun kutsalın (etnik

²³⁵ Ulusun niteliğine dair ayrıntılı bir çalışma için Vahap Coşkun; **Ulus-Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu** özellikle ikinci bölüm.

²³⁶ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler**, s.20

²³⁷ Anderson, “a.g.e.”, s.21

²³⁸ Eric Hobsbawm “Mass-Producing Traditions: Europe 1870-1914” içinde **The Invention of Tradition** derleyenler: Eric Hobsbawm ve Terence Ranger, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, s. 263 - 307

²³⁹ Ernest Gellner, **Milliyetçiliğe Bakmak**, çevirenler: Simten Coşar ve Saltuk Özertürk – Nalan Soyarak, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s.89

olduğu varsayılan) siyasala nüfuzuyla değil, modern dünyada ulusların kutsallaştırılmaya açık ve önemli olmalarıyla ilgili olduğu sonucuna varıyor.²⁴⁰

Fransız ihtilalinin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımı ulus-devleti hayata geçirmek için gereken ruhu oluşturmaya yetmişti. Bu ruh asırlarca sorgulanmayacak olan bir metafiziğe sahipti. Milliyetçiliğin ulusal birlik ve bağımsızlık açısından özgürleştirici tarafları olmasına rağmen, ulus adına savaşları meşrulaştırabilecek akıl dışı yönleri de mevcuttur.²⁴¹ İşte bu akıl dışı yön Hobsbawm tarafından “aşırılıklar çağı” olarak adlandırılan bir asrın yaşanmasına sebebiyet vermiştir.²⁴² Yine 20. Yüzyılda yaşananlar Fred Halliday tarafından milliyetçiliğin haddini bilmemesi olarak yorumlanmış ve milliyetçilik yine sanık sandalyesine oturtulmuştur.²⁴³

Tabi burada atlamamamız gereken bir nokta var ki o da milliyetçiliğin çeşitleridir. İlk olarak etnik milliyetçilik ile sivil milliyetçilik arasında çizilmeye çalışılan bir farktan bahsedebiliriz. Etnik milliyetçilik milletin özünü veya aslını neyin teşkil ettiği üzerine temel savlar ileri sürerken, milli kimliği nüfusun benzeşliği ve etnik saflığı üzerine inşa eder.²⁴⁴ Sivil milliyetçilik ise milletin belirli bir etnik öz etrafında değil, ortak siyasi idealler ve fikirler etrafında birleşmesini öngörmektedir. Sivil milliyetçilikte bireyler bu ortak ideallerini etkin ve eşitlikçi bir şekilde siyasete katılmalarını sağlayan parlamento vasıtasıyla

²⁴⁰ Ernest Gellner, **Milliyetçiliğe Bakmak**, s.103

²⁴¹ Heywood, **Siyaset**, s.159-160

²⁴² Eric Hobsbawm, **The Age of Extremes: The Short Twentieth Century 1914-1991**, London, Abacus, 1995

²⁴³ Fred Halliday, “Evrensellik ve Haklar: Milliyetçiliğin Karşısındaki Tehditler”, içinde, **21. Yüzyılda Milliyetçilik**, der. Umut Özkırımlı, çev. Yetkin Başkavak, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 63-77

²⁴⁴ Ayhan Akman, “Milliyetçilik Kuramında Etnik/Sivil Milliyetçilik Karşıtlığı”, içinde **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik** cilt 4, editor: Tanıl Bora, İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2008, s.81-91, s.84

kullanacaklardır.²⁴⁵ Heywood da farklı ideolojilerin milliyetçilikle ilişkilerinden bahisle milliyetçiliğin ideolojik olarak temelde liberal, muhafazakâr, yayılmacı ve antikolonyal olmak üzere dört görünümü olduğundan bahsetmiştir.²⁴⁶

Milliyetçiliğe dair sınıflandırmaları çoğaltabiliriz. Her halükarda milliyetçiliğin çok fazla çeşidinden başka bir ifadeyle ideolojilere göre iyisi / kötüsü olmasından bahsedebiliriz, ancak bu durum milliyetçiliğin çıkış noktası ve etimolojik kökeni itibarıyla ırka dair göndermeleri barındırdığı gerçeğini değiştirmez. Bu gerçeği değiştirmedeği gibi, günün birinde yeniden bu göndermelere atıfta bulunulabileceği ihtimalini de görmezden gelmemiz için ikna edici olmaz.

Çokkültürcülüğün, milliyetçilik ve ulus-devlete yönelttiği eleştiri de burada kendini göstermektedir. Tüm kültürlerin eşit bir şekilde yaşayabileceği ve temsil edileceği bir yapı için kökeninde milliyetçilikle olan bağları barındıran ulus-devletin iyi bir zemin hazırlamadığını iddia edebiliriz.

B. Ulus-Devletin Farklılıklara Yaklaşımı

Fransız İhtilalinden bu güne milliyetçilikle beraber ulus-devlet modeli yayılmış ve günümüzde hâkim devlet modeli haline gelmiştir. Ancak ulus-devlet modelinde öngörülen tekçi yaklaşım ile genel olarak toplumların barındırdıkları farklılıklar arasında uyumsuzluk vardır. Toplumda yaşayan farklılıklar, hem bireysel haklar bakımından hem de grup hakları olarak geçmişe nazaran çok daha fazla hak elde etmişlerdir. Bu durum da ulus-devlet modelinin tahayyül

²⁴⁵ Akman, **a.g.m.**, s. 81

²⁴⁶ Heywood, **Siyaset**, s.159-172

ettiği toplum ile farklılıkları barındıran toplum arasındaki uçurumu derinleştirmektedir.

1. Ulus-Devletin Türdeşlik İdeali

Ulus-devletin farklılıklara yaklaşımına dair birinci bölümde devletlerin çokkültürlü topluma yaklaşım modellerini incelerken giriş yapmıştık. Bu ve bundan sonraki başlık altında ulus-devletin idealize ettiği “ulus” kavramını inceleyeceğiz. Ulus-devlet kuruluşundan sonra radikal bir değişime uğramadıysa veyahut radikal değişimlere açık bir şekilde doğmadıysa dünün “öteki”lerinin bugün de yerlerini muhafaza ettikleri sonucunu çıkarabiliriz. Bu da inşa sürecinin aynı şekilde devam ettiği anlamına gelir.

Emmanuel Sieyès²⁴⁷, devleti üç evrede tamamlamaktadır. İlk evrede toplumu oluşturan bireylere topluma ilişkin tüm erklerin kaynağı olarak bakılırken, ikinci evreye geçildiğinde bireysel iradelerin bu kıymetine rağmen ayrı ayrı ele alındığında bir anlam ifade etmeyeceklerinden bahisle kamusal düzeyde ortak çıkar ve genel yarara önem verilmekte, üçüncü ve son evrede ise ulusu oluşturan ortakların kalabalıklığı ve geniş bir alana yayılması sonucu iradenin temsil edilememesi sorununu aşmak için bugünkü anlamıyla “temsili demokrasi” benimsenmektedir.²⁴⁸

Sieyès burada bir üst başlıkta tartıştığımız etnik milliyetçilikten ziyade sivil milliyetçiliği benimseyerek devleti inşa etmektedir. Hatta ulusu aynı hukuk

²⁴⁷ Birçok tarihçi tarafından “États Généraux”nun 17 Haziran 1789 oturumunda Ulusal Meclis Önerisiyle Devrim’i başlatan ve 1799’da Bonaparte’ın 18 Brumaire Darbesi’ni hazırlamasıyla Devrim’i sona erdiren adam” olarak değerlendirilmektedir. Sieyès kendisi de siyaset biliminde kendinden önce pek bir şey söylenmediğini iddia etmekte ve hatta siyaseti kendi tamamlamış olduğuna inandığı bir bilim olarak tarif etmektedir.

²⁴⁸ Mehmet Ali Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2006, s. 195 - 204

kurallarına tabi ve aynı parlamento tarafından temsil edilenler olarak tarif etmektedir.²⁴⁹ Buraya kadarki devlet ve temsile dair tasavvurlar hem farklılıklar ve azınlıklar hem de çoğulcu demokrasi açısından kabul edilebilir görünmektedir.

Ancak Siey s'te ulus-devletin yurttaşları arasında bir eşitlik yoktur. şöyle ki; Siey s yurttaşları aktif ve pasif olarak ikiye ayırmakta, başkalarına bağımlı insanları yani kadınları, çocukları, dilencileri ve parasız erkekleri²⁵⁰ pasif yurttaş olarak adlandırarak seçme ve seçilme hakkı tanımamaktadır. Siey s'in bu  nerisi 1791 anayasasında da yer almıştır.²⁵¹ Bu formülasyonda rahatlıkla söyleyebiliriz ki toplumun yaklaşık 3/4'l k kısmının seçme ve seçilme hakkı yoktur. Bu düzenleme de bize göstermektedir ki egemenliğin kaynağını ulus olarak göstermek demokrasi için yetmemektedir.

Egemenliğin ulusa ait olduğunu tespit ettikten hemen sonra hangi ulus veya ulusun hangi  yeleri (yurttaşları) sorusunu sormamız gerekmektedir. Azınlık hakları, feminist teori, vatandaşlık teorisi,  okk lt rc l k ve daha pek çok siyaset felsefesi ve bilimindeki tartışmaları burada aranılan makbul yurttaş prototipine ilişkin itirazlardan ve alternatiflerden ibarettir.

1990'ların sonuna doğru Balkanlarda, Somali'de yaşanan gelişmeler ile 21. Yüzyılın başında Afganistan'da ve Irak'ta yaşanan gelişmeler ulus inşasına dair akademik çalışmalarda da bir artışa sebep olmuştur.²⁵² Bu ilgi artışına yalnızca akademide değil ulusal ve uluslar arası siyasette de rastlanır. Örneğin

²⁴⁹ Derek Heater, **Yurttaşlığın Kısa Tarihi**,  ev. Meral Delikara, s.146

²⁵⁰ Siey s parasız erkekleri burjuva iktidarını pekiştirmek amacıyla pasif yurttaşlar statüsüne sokmaktadır.

²⁵¹ Ağaoğulları, **a.g.e.**, s. 247 120. dipnot

²⁵² Jochen Hippler, "Violent Conflicts, Conflict Prevention and Nation-Building – Terminology and Political Concepts" içinde **Nation Building, A Key Concept for Peaceful Conflict Transformation?**, editor: Jochen Hippler, ingilizceye  eviren: Barry Stone, London, Pluto Press, 2005, s. 3-14

Irak'ın işgalinde Amerika Birleşik Devletleri başkanı olan George W. Bush Amerikan Birliklerinin Irak'a ulus inşası için değil fakat savaşmak ve savaşı kazanmak için girdiklerini söylemiştir. Ancak işgalin ardından Irak'ta ciddi bir toplum mühendisliği olduğuna dair eleştiriler yükselmiştir. İşgalin üçüncü yılında Avrupalı siyaset bilimcilerin yoğun eleştirilerini de bastırmak amacıyla kendilerinin misyonunun Irak halkını Amerikanlaştırmaktan ziyade özgürleştirmek olduğunu belirtmiş ve amaçlarının ulus inşası değil fakat devlet inşası olduğunu vurgulamıştır.²⁵³ Amerikan siyasetine yön veren akıl babalarından biri olan Fukuyama da Irak işgalinde izlenilen yolu devletin yeniden inşası ve ekonomik büyümeye yönelik girişimlerin ağırlıklı olduğunu iddia etmektedir.²⁵⁴

Her ulus inşa süreci içinde yeni bir siyasi ve sosyal kurum ve mekanizmaları barındırdığı gibi eskilerinin üstesinden gelecek ve onları yıkacak olan mekanizmaları da barındırır. Bu aynı zamanda her ulus inşa sürecinin kaybedeni ve kazananı olduğu anlamına da gelmektedir. Yani kazananlar kendilerine ait siyasi ve sosyal grup lehine bir ulus inşa edeceklerdir.²⁵⁵ Burada yine yukarıda tartıştığımız egemenin kültürüne atıfta bulunacağız. Azınlık/Çoğunluk dikatomisi ulus inşasında bize yeterince cevap vermekten yoksundur. Kazananların yani egemenin tasavvuru ve diğerleri arasındaki çatışma demek daha doğru olacaktır

Demokratikleşme adına 18. Yüzyıldan günümüze ciddi adımlar atılmıştır. Ancak kabul etmek gerekir ki; Sieyès'ten günümüze geçen yaklaşık iki asırlık

²⁵³ Francis Fukuyama, "Nation-Building and the Failure of Institutional Memory" içinde, **Nation-Building Beyond Afghanistan and Iraq** editor: Francis Fukuyama, Baltimore, The John Hopkins University Press, 2006, s. 1-19

²⁵⁴ Fukuyama, **a.g.m.**, 4-6

²⁵⁵ Jochen Hippler, "Violent Conflicts, Conflict Prevention and Nation-Building – Terminology and Political Concepts" içinde **Nation Building, A Key Concept for Peaceful Conflict Transformation?**, editor: Jochen Hippler, İngilizceye çeviren: Barry Stone, London, Pluto Press, 2005, s. 3-14

süreç ulusa ve ulus-devlete dair pek çok şeyi değiştirdiyse de ulusların makbul yurttaş arama serüveni halen devam etmektedir. Bu süreç makbul olmayanları eğitmek başta olmak üzere istenilen kalıba sokmak şeklinde devam etmektedir. Çokkültürcülük de ulus-devletlerin makbul vatandaş tasavvuruna ve ulus-devletin yurttaşını istediği kalıba sokma arzusuna itiraz etmektedir. Ancak çokkültürcülük de ulus-devlete alternatif bir model üretmediği ve çözümünü ulus-devlet içerisinde aradığı için itirazı anlamsız kalabilmektedir.

2. Ulus İnşa Sürecinde Ulusal Kimlik Oluşturma Metotları

Ulus-devlet, milliyetçi aidiyet siyasetlerinin hegemonik söylemleri altında insanların, toprakların ve devletlerin mutlak olarak birbirine bağlı kurgulandığı ve milletin, insan için gerektiğinde uğruna kendisini feda etmesi gereken ailesinin doğal bir uzantısı olduğu bir cemaate dönüşmüştür.²⁵⁶ Ulus-devlet, bireylerin nezdinde bu hale gelmesini büyük ölçüde ulusal kimlik oluşturma sürecine borçludur. Ulusal kimlik oluştururken kullanılan metotlar devletler arasından genel olarak benzerlik arz etmektedir. Biz burada, bu metotları çarpıcı bir şekilde ortaya koyan Wayne Norman'ın sınıflandırmasını takip edeceğiz.

Norman hem liberal hem de illiberal (liberal olmayan) devletlerde ulus inşasında kullanılan toplum mühendisliği araçları olarak uygulanan teknikleri asli ve tali olmak üzere ikiye ayırmıştır.

“Asli olan 4 tanesi şöyledir:

²⁵⁶ Nira Yuval-Davis, “Aidiyetler: Yerlilik ile Diaspora Arasında”, içinde **21. Yüzyılda Milliyetçilik**, der. Umut Özkırımlı, çev. Yetkin Başkavak, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s.139-159, s. 139

1. Resmi dil politikaları: bir taraftan azınlık dilleri yasaklanırken diğer taraftan zorunlu dil politikalarıyla azınlık grup çoğunluk tarafından asimile edilir.
2. Göç ve yerleştirme politikaları: ulus inşasında etnik olarak saflığı sağlamaya çabalar.
3. Okullarda öğretilen müfredat: ulusal önyargılar, ulusal sıkıntılar ve milliyetçi mitolojiler ağırlıklıdır.
4. Zorunlu askerlik: bu bir tür vatanseverlik okuludur. Resmi ulusal ideolojinin sorgulanması ve bu ideolojiden ayrılığa tolerans tanınmaz.

Asli olan bu dört adımdan sonra tali olan beş adım gelir. Onlar da:

5. Muharebelerin ve vatanperver savaşların mitleştirilmesi
6. Ulusal sembol ve tatillerin yaygınlaştırılması
7. Sokakların, şehirlerin, yapıların ve coğrafi şekillerin yeniden adlandırılması
8. Ulusal medyanın kontrol altına alınması ve yeniden düzenlenmesi
9. Sporun teşviki, özellikle uluslar arası müsabakalar açısından²⁵⁷

Yukarıda belirtilen dokuz tekniği, Norman ulus (aynı zamanda ulusal kimlik) oluşturmada dünyada en sık rastlanılan yöntemler olarak sıralamıştır. Ulus inşa sürecinde başvuru alan araçlar, yazardan yazara sırası ve önemi değişmekle beraber üç aşağı beş yukarı bu şekildedir. Örneğin Coşkun, ulus

²⁵⁷ Wayne Norman, **Negotiating Nationalism: Nation-Building, Federalism and Secession in The Multinational State**, New York, Oxford University Press, 2006, s. 43-39

inşa mekanizmalarını 4 temel ve 3 diğer mekanizmalar olmak üzere yedi kalemde saymıştır. 4 temel mekanizma sırasıyla “Eşitliğe Bağlı Kurallar Koymak”, “Dil Birliği”, “Zorunlu Eğitim ve Zorunlu Askerlik” ve “İrkçilik”tır. Diğer mekanizmalar olarak da: “Din”, “Medya” ve “Spor”u saymıştır.²⁵⁸

Ancak Norman’ın ilk sıraya dili ikinci sıraya da etnik saflığı sağlamaya yönelik girişimleri koyması ve Coşkun’un da yine dilden başlaması tesadüf değildir. Dil ve etnik köken ulus-devlet açısından ulusun ruhunu ve özünü oluşturur. Balibar’a göre ulus oluşturmada dil ve ırk tarihten gelen bir önemi haizdir ve yalnızca bu ikisinin birbirini tamamlaması halinin “halk”ı mutlak biçimde özerk bir birlik haline getirir.²⁵⁹

Dil ve soya dair birliğin sağlanması ulus-devletin kutsalının oluşmasında da ilk adımdır. Diğer uygulamalar bu birliktelik ve kutsallık üzerine inşa edilir ve her daim kutsallığı pekiştirir. Ulus-inşa sürecinde unutmamamız gereken önemli bir nokta da bu sürecin devamlılığıdır. Ulus inşası ulus-devlette bitmeyen bir süreçtir ve her üye (yurttaş) için yeniden başlamaktadır. Başka bir ifadeyle ulus-devlet her daim politikalarıyla bu inşaya devam etmektedir. Ancak özellikle azınlık haklarına artan ilgi ve buna paralel olarak çokkültürcülüğün ortaya çıkması bu inşayı sorgulamaktadır.

Ulus inşa sürecinin konumuz açısından en önemli sonucu da vatandaşlarında arzuladığı tekliktir. Erözden bu ideali şöyle anlatmaktadır:

“Ulus-devlet kurgusu açısından mükemmellik kusursuz bir türdeşlikle eş anlamlıdır. bu türdeşlik düşüncesinin ayrıntılarına inildiğinde, ulusun aynı dili konuşan, aynı

²⁵⁸ Vahap Coşkun **Ulus-Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu**, s.213 - 232

²⁵⁹ Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein , **İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler**, s. 122

soydan gelen, aynı dine mensup, aynı kültür ve tarih mirasını paylaşan, ortak bir düşmanları bulunan bir insan topluluğu olarak kurgulandığı görülür.”²⁶⁰

Ulus-devlet idealindeki bu aynılıklarda birleşme arzusu genelde oluşum aşamasında çeşitliliğin herhangi bir türüne müsamaha göstermemesine ve farklılıklara iyi gözle bakmamasına sebep olmuştur. Ulus içindeki farklılıklar başka bir ifadeyle halen farklı kalmayı başaranların eli son yirmi yılda eskiye göre çok daha güçlüdür. Bu durum farklılıkların başta çokkültürcülük olmak üzere yeni arayışlara girmelerini sağlamıştır.

3. Çokkültürcülüğün Meydan Okuyuşu

Ulus-devletin farklılıklara yaklaşımını üç aşamada inceleyebiliriz. Bunlardan ilki ulus inşa süreci (devam eden değil, kurulum aşamasında hedeflenen ve gerçekleştirilen), ikincisi asimile etme çabaları üçüncüsü ise asimile olmayanlara / edilemeyenlere yaklaşım tarzı. İlk iki adım şayet başarıya ulaşırsa konumuz dışında kalmıştır diyebiliriz. Çokkültürcülük bu anlamda her nasılsa azınlık hallerini muhafaza edebilmişlerin haklarını savunmada bir araç olarak görülebilir. Başka bir ifadeyle çokkültürcülük; ulus-devletin vaktiyle başarısız olduğu kesimin ulus-devlet içerisinde kültürel haklarıyla beraber yaşamasını savunan ve bunu belirli kaidelere bağlamaya çalışan siyaset olarak yorumlanabilir.

Çokkültürcülük ulus-devlet modeline bir alternatif olmaktan ziyade ulus-devletin çokkültürlü toplum yapısına verebileceği reaksiyonlardan biri olarak yorumlanabilir. Nitekim azınlık kültürleri ve onların haklarına dair çalışmalar da

²⁶⁰ Ozan Erözden, **Ulus-Devlet**, s. 125

genelde ulus-devlet modeli içerisindeki çözüm önerilerinden ibarettir. Bu durum elbette ulus-devlet modeli açısından bir tehdit oluşturabilmektedir ancak bu tehdit bir alternatif arayışı olarak yorumlanmamalıdır. Habermas çokkültürcülüğün ulus-devlet ile olan ilişkisini şöyle yorumlamaktadır:

“Farklı etnik cemaatlere, dil gruplarına mezheplere ait hayat tarzlarının aynı haklara sahip olarak bir arada yaşamasını gaye edinen bir siyaset, tarihi bir geleneğe sahip olan milli-devlet bünyesinde çözümü zor ve sıkıntılı bir süreç başlatmaktadır”²⁶¹

Habermas bu yorumuyla, çokkültürcülük siyasetinin ulus-devlet içinde tartışılan ve hatta ulus-devlet içerisinde çözümü zor olan bir siyaset olarak görmektedir. Kymlicka da çokkültürcülüğün ulus-devlete alternatif olmadığını ve fakat ulus-devlet modelinin yeni idealini oluşturacağını başka bir ifadeyle onu dönüştüreceğini söylemektedir.²⁶²

Çokkültürcülüğe dair yaptığımız okumalar bize göstermiştir ki; çokkültürcülüğün hedefi yeni bir devlet modeli değil kültürel hakların ulus-devlet içerisinde kendilerine yer bulabilmesini sağlamaktır. Bu da ulus-devlet modelinde ciddi değişiklikler yaratmaktadır. Rahatlıkla söyleyebiliriz ki çokkültürcülük, ulus-devlet modeline bir alternatif devlet modeli getirmemektedir. Açıkçası böyle bir iddiası da yoktur. Her ne kadar bazı yazarlar yeni bir model öngördüğü için bu ihtimalden hareketle heyecanlanmışlarsa da çokkültürcülük daha ziyade ulus-devlete tavsiyeler veya ulus-devlet olarak okunmalıdır.

²⁶¹ Jürgen Habermas, *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, s. 94-95

²⁶² Will Kymlicka, *Multicultural Odysseys; Navigating the New International Politics of Diversity*, New York, Oxford university Press, 2007, s. 62

Gerd Bauman ulus- devleti şöyle tarif etmektedir:

*“Batılı ulus-devlet görünürde uzlaşmaz iki felsefenin alışılmadık bir birleşimidir: Akılcılık, yani amaç ve verimliliğe başvurma ile romantizm, yani eylemin temeli olarak duygulara başvurma.”*²⁶³

Çokkültürcülük burada ulus-devletin bu romantik tarafını bırakıp akılcı tarafının ele alınması gerektiğini söylemektedir. Akılcı tarafta da, çokkültürcülük devletin tüm vatandaşlara eşit davranma mükellefiyetine ulusal türdeşliği bırakıp farklılıklara saygı ekseninde eşitliği önermektedir. Ancak kabul etmek gerekir ki ulus-devletin bir kenara bıraktığımız bu romantik tarafı ulusun ruhunu oluşturmaktadır yani terk etmek çok da kolay değildir. Çokkültürcü ulus-devlet, bu romantik tarafı da diğer kültürler gibi bir kültür olarak algılayıp diğer kültürlerle eşit haklar tanıyarak ona da toplumu oluşturan diğer kültürler gibi bir kültür muamelesi yapacaktır. Bunu ne ölçüde başarabileceği şüphelidir.

Kalaycı, çokkültürcülüğü ve çokkültürcülüğün ulus-devletle olan ilişkisini şöyle özetlemektedir:

“... çokkültürcülük, kimileri için kültürel kimliklere saygıya, hak ve fırsat eşitliklerine denk düşerek, demokrasinin temelini oluşturur. Kimileri içinse “kabileciliğe” yaklaşır ve bu nedenle, bugüne kadar devlet tarafından sağlanan ulusal birlik ve bütünlüğü tehlikeye atar. Kimileri için ulusal hislerin ifadesi iken, aksine bazıları içinse milliyetçi hareketleri bastırmaya yarayan bir araçtır. Hiç şüphesiz

²⁶³ Gerd Baumann, **Çokkültürlülük Bilmecesi**, s. 25

*çokkültürcü demokrasi anlayışının önündeki en önemli engel Fransız Devrimi'nden beri çoğu liberal demokraside meşruiyetin kaynağı olan ulus-devlet modelidir ve çokkültürcülüğü resmî politika olarak benimseyen ülkeler bile bu ulus-devlet anlayışından kopamamıştır.*²⁶⁴

Çokkültürcülük ulus-devlet modeline alternatif getirmemektedir. Çokkültürcülük ulus-devlet modelini dönüştürme çabalarıyla birlikte halen bu modelin içinde yer almaktadır. Azınlık sorununun temelinde de sorunun “ulusal”lıkla sınırlı olarak düşünülmesi yatmaktadır. Azınlık haklarının ulusal egemenlik çerçevesine eklenmesi felsefi tutarsızlığı gidermekten çok derinleştirme sonucu vermektedir.²⁶⁵

Çokkültürcülüğe ulus-devlet modeli içerisinde fazla yer olmadığı gibi ulus-devletin çokkültürcülüğe mani olduğu ve sonuç olarak çokkültürcülüğün farklı bir model ortaya atması gerektiği kanaatindeyiz. Bu model içinde kaldıkça çokkültürcülük kültürlerin zararlı yanlarını törpülemekten öteye geçemeyecektir.²⁶⁶

C. Farklılıkların Hukuki Talepleri

Bir üst başlıkta belirttiğimiz gibi, ulus-devlet, kurgusu gereği türdeş üyelerden meydana gelmek zorundadır. Bu forma uymayan üyeleri ise türdeş hale sokmak için çabalamaktadır. Bu çaba bir dizi araçlar marifetiyle

²⁶⁴ Hüseyin Kalaycı, **Ulus Devletin Başağrısı : Ayrılıkçılık , Kanada Quebec Örneği**, Ankara, Liberte Yayınları, 2010, s. 83

²⁶⁵ Erözden, **a.g.e.**, s.144

²⁶⁶ Slavoj Zizek, “Liberal Multiculturalism masks an old barbarism with a human face”

gerçekleştirilmektedir. İşte bu araçlar modern devlette hukukidir veya hukuk tarafından meşrulaştırılmıştır. Philip Pettit, bu durumu şöyle özetlemektedir;

“Çokkültürcülüğün temel şikâyeti modern devletin genel olarak bir hâkim kültürle birlikte akla gelen önkabuller etrafında örgütlenmesidir: Devlet bu kültürün diliyle işlerini yürütür; bu kültürün dininin adetlerini geçerli kılar; yalnızca bu kültürden çıkarılan bir normal hayat imgesi tasarlar; yalnızca bu kültüre göre anlamlı olan yasalar yoluyla çalışır vb.”²⁶⁷

Pettit tarafından da belirtilen, modern devlette hâkim olan egemen kültür, hukuk vasıtasıyla egemenliğini meşrulaştırmaktadır. Tersinden okuma yaptığımızda da çokkültürcülüğün modern devletten beklentilerini ancak hukukla gerçekleştirebileceği sonucuna varırız.

Çokkültürcülük ulus-devlet modelinin merkezinde yer alan makbul vatandaş kalıbının artık çöktüğü iddiasındadır.²⁶⁸ Artık farklılıklara cevap verebilen bir vatandaşlık modeli gerekmektedir. Azınlık gruplarının egemen kültürden beklentileri ise değişiklik göstermektedir. Örneğin, dini azınlıklar ibadet hürriyeti isterken, ulusal azınlıklar bölgesel özerklik veya üniter yapıdan federal yapıya dönüşmeyi talep edebilir. Biz burada farklılıkların taleplerini temelde üç başlık altında inceleyeceğiz. Kültürel talepler, tanı(n)ma talepleri ve özyönetim talepleri.

²⁶⁷ Philip Pettit; **Cumhuriyetçilik**, s.194

²⁶⁸ Darren J.O’Byrne, **The Dimension of Global Citizenship, Political Identity Beyond the Nation-State**, Londra, Frank Cass, 2003, s.219

1. Farklılıkların “Kültür” Eksenli Talepleri

Burada “kültür” kavramını tezin başından bu yana kullandığımız geniş anlamından yani “toplumsallık kültürü” anlamından biraz daha daraltarak kullanıyoruz. Kültür eksenli taleplerden kastımız, yönetim, özerklik, temsil vb. gibi hakların haricinde kalan dini talepler, kültürel örf ve adete, geleneklere yönelik taleplerdir.

Kültür eksenli talepler de siyasidir ancak tanı(n)maya veya özyönetime ilişkin taleplere nazaran daha kültür ağırlıklı ve devletin genel yapısından daha az beklenti içinde olan taleplerdir. Will Kymlicka bu tür talepleri “çoketniklilik hakları” olarak adlandırırken Nafiz Tok “Muafiyet politikaları (siyasal nitelik taşımayan ayırım politikaları)” olarak adlandırmaktadır.²⁶⁹

Kültür eksenli talepleri, etnik grupların ve dinsel azınlıkların talepleri oluşturmaktadır. Bunlar genelde etnik grupların kültürel adetleri ile dini grupların adetlerini yansıtır. Gelgelelim bu talepler de içlerinde radikal birtakım öğeleri barındırabilmektedir. Somutlaştıracak olursak; Yahudi ve Müslümanların Pazar günleri işyeri kapatma ve genel hayvan kesim kurallarından muafiyet talepleri; Kanada’da yaşayan Sihlerin yalnızca kendi türbanlarını giyebildikleri için, motosiklet kaskı ve polisler ait resmi kıyafetlerden muafiyet talepleri; Amerika’da yaşayan Ortodoks Yahudilerin askeri hizmetleri süresince kipa giyme talepleri; Fransa’daki Müslüman kız çocuklarının başlarını örtmek zorunda oldukları için okul kıyafetleri yönetmeliğinden muafiyet talepleri tartışılan mevzular arasındadır.²⁷⁰

²⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kymlicka, **Çokkültürlü Yurttaşlık** Bölüm II., Tok **Kültür, Kimlik ve Siyaset**, bölüm IV.

²⁷⁰ Kymlicka, **a.g.e.**, s. 66-68

Bu taleplerin kabulü azınlıkların büyük toplumla örtüşebilmeleri imkânı sağlamaktadır. Bu talepler karşılandığı ölçüde azınlıklar kendilerini toplumun egemen kültüre ait bireyleri ile eşit haklara sahip olarak hissedebileceklerdir. Çokkültürlü yurttaşlık veya Marion Young'un ifadesiyle "farklılaştırılmış yurttaşlık" da bu ideali hayata geçirmeye yönelik vatandaşlık arayışlarıdır.²⁷¹

Yukarıda saydığımız dört örnek Batı'da en çok tartışılan örneklerdir ve aşağıda tartıştığımız taleplere göre çözümü daha kolay olabilmektedir. Çok ideolojik yaklaşılmadığı müddetçe görülecektir ki; bu sayılan taleplere devlet ve toplum tarafından olumlu yanıt verilmesi devletin temel organizasyonunu ve toplumu bir arada tutan bağları çok da sarsmayacaktır.

Şimdi toplumun genel adalet değerleriyle çatışması kuvvetle muhtemel olan diğer kültürel adetlere ve taleplere değinelim. Sati geleneği²⁷²; kadın sünneti; çokeşlilik; vücut organlarının para karşılığı satılması; çocukların ebeveynleri tarafından rızalarına başvurulmaksızın evlendirilebilmesi; kadınların eğitim, çalışma ve seçme/seçilme haklarından mahrum bırakılması vb. Burada sayılanlar kültürel adetlerin Batı'da siyaset felsefesi, kültürel çalışmalar vs. gibi sosyal bilim dallarında en çok tartışılanlarıdır.

Buradaki felsefi tartışmanın bir tarafında evrensel insan hakları, diğer tarafında da hiçbir adalet anlayışının ve ahlaki kuramın diğerinden üstün olmadığına görüşler yer almaktadır. Çokkültürcülük Siyaseti başlığı altında tartıştığımız gibi liberal kuram içerisinde bile bir birliktelikten söz etmek mümkün değildir.

²⁷¹ Young, **Inclusion and Democracy**, s. 196 - 228

²⁷² Çokkültürcülüğe itirazlar kısmının feminist eleştirisi altbaşlığında değinilmiştir

Parekh'i takip ederek modern toplumun ve devletin evrensel değerlerden hareketle yukarıdaki adetleri talep eden kültürel azınlıklara verdikleri birkaç cevaba göz atalım;

“Çocuklara geri dönülmez zararlar verilmemelidir ve kadınlara erkeklerle eşit muamele edilmelidir. Satiye izin veremeyiz çünkü bunlar merkezi ya da yapısal değerlerimizi ihlal etmektedir. Çokeşliliği hoş göremeyiz çünkü bu savunduğumuz her şeye aykırıdır veya yıllar süren mücadelenin sonuçlarını yok etmektedir.”²⁷³

Kanaatimizce taleplere verilen yanıtlar taleplerden daha temelsizdir veya en azından kendi içinde tutarsızdır. Nitekim verilen çeşitli talepleri Parekh de benzer bir biçimde eleştirmiştir;

“Kısaca, tartışmaya katılan tüm taraflar kendilerine kolay gelen ve arzuladığı sonucu vermesi en muhtemel olan savunma türünü kullanır.”²⁷⁴

Parekh'in de isabetle belirttiği gibi şayet egemen bir talebi reddetmek istiyorsa muhakkak onu kendi toplumsal normlarıyla uygun bir dille yapabilmektedir. Burada egemenin kültür eksenli bir talep ile karşılaştığında izlemesi gereken yolu çizmekte fayda vardır. Kültürel taleplere dair ilk ve en büyük adım kanaatimizce talebin egemen tarafından dinlenmesi olacaktır. Bu talep sati geleneğine meşruluk arayışı olsa dahi kanaatimizce dinlenilmeyi hak etmektedir. Talep, yalnızca talep edenler ona değer verdiği için bile değerli sayılmalıdır. Bu aşamadan sonra değerlendirme safhasına geçilir.

²⁷³ Parekh, *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*, s. 374

²⁷⁴ Parekh, *a.g.e.*, s. 374

Değerlendirme aşamasında egemen talebin kabulü gerektiğini düşünerek başlayıp şayet reddederse de ret kararını delillendirmelidir. Bir talebi reddine dair bir önyargıyla tartışmaya başlayıp, kabulü için neden aramaktansa kabulü ile işe başlamak ahlaki açıdan daha savunulabilir. Son olarak da, egemenin değerlendirme aşamasında mümkün olduğunca kendi kutsalından uzaklaşarak değerlendirme yapmasıdır. Tüm bunların fazla soyut olduğunun farkındayız ancak genel geçer somut bir sonuca varmak da mümkün değildir.

2. Tanı(n)ma Talepleri

Tanı(n)ma politikasına dair en ses getiren eser şüphesiz Charles Taylor'un 1992 yılında yayınladığı *Çokkültürcülük ve Tanınma Politikası* adlı makalesidir. İçinde pek çok cemaatçi (communitarian) öge barındıran bu eser Rousseau'cu tanınma politikasının farklılıklara şüpheyile bakan homojenleştirici etkisine karşı çıkarak işe başlar. Tanınma politikası geniş anlamıyla, bireylerin insan olarak temel haklarının korunmasını ve bireylerin özel kültürel gruplara üye olmaktan doğan özgül gereksinimlerinin tanınmasını gerektirmektedir.²⁷⁵ Demokrasiyle beraber *ancien régime*de kullanılan şeref unvanları yerini "insan olma haysiyeti" ya da "vatandaşlık haysiyetine" bırakmıştır. Şimdilerdeyse bu kültürlerin eşit konumda tanınması talebine dönüşmüştür.²⁷⁶

Taylor makalesinde çokkültürcülüğün tamamını tanınma politikası şeklinde yorumlamaktadır. Bu yorum yanlış değildir, bakış açısındaki farklılığı yanıstır fakat biz burada tanınmayı, azınlık gruplarının kurumsal olarak tanınması ve özel temsil hakları olarak sınırlayıp inceleyeceğiz. Kymlicka'yı takip ederek tanınma politikalarından kastımızın sınırını çizelim;

²⁷⁵ Amy Gutmann, *Çokkültürcülük; Tanınma Politikası*, çev. Özcan Kabakçıoğlu, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2005, s.26-27

²⁷⁶ Charles Taylor, "Tanınma Politikası", s.43-45

“Etnik grupların kültürel miras ve kimliklerinin belli yönlerini tanıyıp onlara yer verecek düzenlemeler yaparak ve bu suretle onlara bütünün bir parçası oldukları, sadece formel olarak değil, gerçek anlamda da siyasal toplumun bir parçası oldukları hissini vererek, etnik grupların üyelerinin ortak kamusal kurumlara girişlerini kolaylaştırmayı ve girdiklerinde de onların bu kurumlar içerisinde rahat etmelerini sağlamayı amaçlar.”²⁷⁷

Burada karşımıza ilk çıkan tanınma talebi “temsil”e dairdir. Demokratik ülkelerde azınlık gruplarının şikâyeti genelde toplumdaki farklılıkların temsil edilemediği yönündedir. Aynı şikâyet kadınlar içinde geçerlidir. Siyasi tablo da genelde bu şikâyetlerin haklılığını ispatlar. Temsilciler genelde orta sınıf erkeklerden oluşmaktadır. Temsildeki bu sorunu çözmek için önerilen model ise “ayna temsildir”. Ayna temsiline göre temsilciler toplumdaki farklılıkları benzer oranlarda yansıttığı kadar toplumu temsil etmektedir. Başka bir ifadeyle herkes, kendi farklılığını barındıran kişiler tarafından temsil edilecektir.²⁷⁸

Ayna temsil birkaç açıdan imkânsızdır. Bunların ilki kişilerin değişik kimlik kategorilerinden oluştuğu gerçeğidir. Örneğin erkekleri kadınların temsil edemeyeceğini söyledikten sonra siyah bir kadının beyaz bir kadın tarafından temsil edilip edilemeyeceğini sorarız. Veya orta sınıftan heteroseksüel, sağlıklı Asyalı kadınlar yoksul, sakat ya da lezbiyen kadınlar tarafından temsil edilebilir mi?²⁷⁹ Başka bir itiraz da işsiz ve yoksul kesimin temsili konusundadır. Seçilen temsilci seçildiği andan itibaren işsiz kategorisinden çıkar ve geliriyle yoksul

²⁷⁷ Kymlicka’dan aktaran Nafiz Tok, **Kültür, Kimlik ve Siyaset**, s. 287

²⁷⁸ Anne Phillips, **The Politics of Presence**, New York, Oxford University Press, 1995, s.88

²⁷⁹ Kymlicka, **Çokkültürlü Yurttaşlık**, s.218

kategorisinden de çıkmaktadır.²⁸⁰ Görülüyor ki tam anlamıyla ayna temsili imkânsızdır. Ancak temsilde ayna kadar olmasa da toplumdaki sosyolojik açıdan anlamlı farklılık gösteren grupların mümkün olabildiğince temsil edilmesi önemlidir. Bu da garantili temsil vb. yöntemlerle sağlanmaya çalışılmaktadır.

Tanınma taleplerinde diğer talep grubunu Tok'un sembolik-tanı(n)ma politikaları olarak adlandırdığı talepler oluşturmaktadır. Bu talepler; ülkenin ismi, ulusal gün ve tatilleri, bir kültürel grubun tanınacağı isim veya bir grubun tarih ve kültürünün okul müfredatında sunuluş biçimi gibi konuları içermektedir.²⁸¹ Azınlıkların kendilerini egemen kültürün mensuplarıyla eşit hissetmeleri ve toplumun bir parçası olduklarını hissetmeleri bu taleplere ilişkin bir takım düzenlemeleri gerektirebilmektedir.

Tanınma taleplerinde en çok tartışılan taleplerden biri de “dil”e ilişkin taleplerdir. Gilbert dilin önemine binaen çokkültürcülükle ilgili problemleri dil ve kültürel değerler olmak üzere başta ikiye ayırmaktadır.²⁸² Dil gerçekten bu tartışmanın en önemli öğelerinden biridir ve çok fazla alana yayılmıştır. Anayasada tanımlanan resmi dilden, medyaya, eğitime, kamu kurumlarında kullanılan dillere, çalışma hayatında kullanılan dillere kadar çok fazla alanda dile ilişkin çalışmaları görebiliriz.

Dile ilişkin bu talepler modern siyasi hayatın en yaygın ve baskın anayasal problemini oluşturmaktadır. Ulus-inşa sürecinde dile ilişkin yapılan bir takım hatalar ve milliyetçiliğin tek bir dil üzerinden yürümesi yanlış resmi dil politikalarını doğurmuş bunların ise bedeli dünyanın pek çok yerinde çok ağır

²⁸⁰ Phillips, **a.g.e.**, s.171-172

²⁸¹ Tok, **a.g.e.**, s.288

²⁸² Paul Gilbert, **Peoples, Nations and Cultures in Political Philosophy**, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2000, s167

olmuştur.²⁸³ Resmi dil politikaları egemen kültür tarafından bütünleştirici ve birleştirici birer politika olarak yorumlanmaktadır. Tek resmi dilin altında yatan da bu temennidir. Ancak azınlıklar açısından durum farklıdır. Azınlık dillerinin resmi statü kazanamaması ve çoğunluğun dilini öğrenmeye mecbur bırakılmaları bazılarının azınlıkları devletin üyesi olarak görmek istemedikleri şeklinde yorumlanmaktadır.²⁸⁴ Dünyada halen devam eden etnik çatışmaların ve azınlık problemlerinin temelinde yine dile ilişkin uygulanan bu politikalar yatmaktadır.

Çokkültürlü toplumlarda dile ilişkin genel bir kaideden bahsetmek neredeyse imkânsızdır. Her ülkedeki dil çeşitliliği farklılık arz etmektedir. Örneğin Nepal’de 90’dan fazla dil konuşulmaktadır. Halkın %48’i Nepali, %12.3’ü Maithili, %7.53’ü Bhojpuri kalanı ise sayıları 90’ı bulan diğer dilleri konuşmaktadır.²⁸⁵ Toplumun bu dil yapısına uygun çözümü bulmak pek çok ülkeden daha zordur. Genel bir sonuç olarak soyut bir şekilde mümkün olduğunca bu dillerin kamu kurularınca kabul edilmesi, eğitimde, medyada yaygınlaştırılması devletin de bu politikaları desteklemesi gerektiğini söyleyebiliriz.

Farklılıklara saygının pratikte ve aynı zamanda hukuk dünyasında karşılığı olan tanınma politikaları sayesinde egemen kültürün mensubu olmayan azınlık yurttaşları da kendilerini gerçek anlamda vatandaş ve bütünün bir parçası olarak görebilirler.

²⁸³ Sujit Choudhry, “Managing Linguistic Nationalism Through Constitutional Design : Lessons from South Asia”, içinde **International Journal of Constitutional Law**, Oxford University Press ve New York University School of Law, 2009, cilt 7, sayı 4, s.577-618

²⁸⁴ Jacob T. Levy, **The Multiculturalism of Fear**, s. 155,

²⁸⁵ Sujit Choudhry, “Drafting Nepal’s Language Policy”, içinde **Nepal Special Issue**, yıl 2009, s. 26-28

3. Özyönetim Talepleri

Bu talepler, kültürel azınlıklardan ziyade ulusal-azınlıklar tarafından istenilmektedir. Bu anlamıyla ulusal azınlıklar, farklı bir dil ve halk kültürü paylaşan ve yaşadıkları bölgeyi tarihi anavatanları olarak gören, belli bir bölgede yoğunlaşmış tarihi cemaatlerdir.²⁸⁶ Ulusal-azınlıkların bu talebinin dayanağı bazen de birinci bölümde değindiğimiz kendi kaderini tayin hakkı olmaktadır ve hatta bu hakkın varlığına dayanarak pazarlık edebilmektedirler.

Özyönetim talepleri ülkenin genellikle federal sistem marifetiyle bölgesel alt birimlere ayrılmasıyla gerçekleştirilir. Federal devlet sisteminde, federal devlet ve federe devletler olmak üzere iki tür devlet vardır.²⁸⁷ Federal anayasa ve federal organların (yasama, yürütme, yargı) yanı sıra, federe anayasa ve federe organlar da varlıklarını devam ettirmektedirler. Federal ve federe devletlerarası yetki dağılımları genellikle federal anayasaca belirlenir ve bu anayasal birlikten üye devletlerin dilediklerinde çıkması da mümkün değildir.²⁸⁸ Quebec'te 1996 yılında yapılan ayrılma referandumuna ilişkin akademik görüşlerle yüksek mahkeme kararı da devletlerin dilediklerinde ayrılamamaları konusunda benzer bir sonuca varmaktadır.²⁸⁹

Federalizm ile devletin eyalet, kanton ve bölgelere ayrılarak ulusal azınlığın kendi sahasında çoğunluk oluşturması sağlanır. Böyle bir çoğunluk oluşturmayı gaye edinmeye bir federalizm ise çokkültürcülük içerisinde bir özyönetim politikası olarak düşünülemez. Amerika Birleşik Devletlerinde bulunun

²⁸⁶ Tok, **a.g.e.**, s. 293

²⁸⁷ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, s. 60

²⁸⁸ Tunç, Bilir, Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 67

²⁸⁹ Kalaycı, **a.g.e.**, 160-161

50 eyaletten hiçbirisi Kanada'nın Quebec eyaletinin Quebecilere sağladığı özyönetim gibi, ulusal bir azınlığa özyönetim sağlamamaktadır.²⁹⁰

Federalizmin bu hali bizi iki farklı federalizm olduğu sonucuna götürür. Bunlardan ilki Klasik Federalizmdir. Avusturalya, Kanada, İsviçre ve Amerika Birleşik Devletleri buna örnek olarak gösterilebilir. Klasik federalizmde devlet kendi yönetim tarzı olarak federalizme karar vermiştir ve yönetimin bu şekilde daha etkili olacağını düşünmektedir. Diğer federalizm ise Çatışma Sonrası Federalizmidir. Bu ise dilsel, etnik, kültürel ve bölgesel çeşitlilik barındıran devletlerde ulusal azınlıkların arasındaki yetki paylaşımı olarak özetlenebilir. Klasik federalizmden farklı olarak burada federalizmin etnik çatışmalar başta olmak üzere toplumdaki çokulusluluğa bağlı bir takım çatışmaları sonlandırması hedefi mevcuttur. Güney Asya'da Nepal, Pakistan ve Sri Lanka'da, Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından oluşan bazı devletlerde çatışma sonrası federalizmin benimsendiği görülebilir.²⁹¹

Federalizme çoğu teorisyen ayrılıkçı hareketlere destek olarak bölünmeyi hızlandıracağı ihtimalinden dolayı mesafeli durmaktadır. Federalizm gerçekten bu ihtimali belki de en çok barındıran modeldir. Choudhry ile Hume tarafından geliştirile federalizmin bu iki haline dair yoruma biz de katılıyoruz. Bazı ülkelerde uygulanan klasik federalizmden esinlenerek federalizmin toplumdaki çatışmaları çözme amacına yönelik bir araç olarak görülmesin genelde ayrılık ihtimalini kuvvetlendireceği için karşı çıkmaktadır.²⁹² Rainer Bauböck çoğulcu federalizmin korkulanın aksine demokratik birlikteliğe hizmet edeceğini,

²⁹⁰ Kymlicka, **Çokkültürlü Yurttaşlık**, s. 66

²⁹¹ Sujit Choudhry ve Nathan Hume, "Federalism, Secession & Devolution: From Classical to Post-Conflict Federalism" içinde **Research Handbook on Comparative Constitutional Law**, Williston ABD., Edward Elgar Publishing, 2011

²⁹² Tok, **a.g.e.**, s.295

azınlıkların bunun kendi kaderini tayin hakkıyla çoğunluktan ayrılmadan ve çoğunluğun da asimilasyondan daha iyi görebileceğini belirtmiştir.²⁹³

. Kanaatimizce özyönetim taleplerine verilecek yanıt için de genel bir kuraldan bahsetmemiz mümkün değildir. Kanadalı bir düşünür için Quebec örneğinden hareketle dünyaya federalizm fikrini ihraç etmek kolay olsa da Kanada'nın güneydoğu komşusunun Fransa olması ihtimalinde bu federalizmi ne ölçüde uygulayabilecekleri ve tavsiye edebilecekleri merak konusudur.

Federalizm konusunda her ülkenin barındırdığı özel şartlar ön plana çıkmaktadır. Federalizm bir devlet modeli olarak klasik federalizmi benimsemiş ülkelerce bir alışkanlık olarak ve çoğu örnekte ulusal azınlıkların özyönetim hakkı olmaksızın kullanılmaktadır. Bu modelin bu haliyle ihracı pek mümkün görünmemektedir. Federalizmi çatışma sonrası ve klasik federalizm olarak ikiye ayırmak federalizme ilişkin tartışmalarda kanaatimizce yapılması gereken ilk ayrımdır. Çünkü çatışmayı ortadan kaldırma amaçlı başvurulanan federalizmin, toplumdaki farklılıkları derinleştirme ihtimali onları uzlaştırma ihtimalinden çok daha yüksektir.

Anayasacılık hareketleri açısından federalizm bugün çok fazla üstünde durulmasa da bir ideal olarak yerini muhafaza etmektedir. Ancak burada geçen federalizmi bir yoruma tabi tutmak, onu klasik anlamdaki federalizmle eşdeğer kabul edip uygulamamak gerekir. Bir anayasacılık ideali olan federalizmin bugün nasıl anlaşılması gerektiğini Mustafa Erdoğan şöyle ifade etmektedir:

²⁹³ Rainer Bauböck, "Why Stay Together? A Pluralist Approach to Secession and Federation" içinde, **Citizenship in Diverse Societies**, der. Will Kymlicka ve Wayne Norman, New York, Oxford university Press, 2003, s.366-395

“... ‘federalizm’den bugün anlaşılması gereken, üniter devletlerin behemehâl federasyona dönüştürülmeleri olmayıp, ilkesel bir yöneliştir; yani siyasal ve idari bakımdan merkezileştirmeyi giderek azaltmak ve adem-i merkeziyetçi örgütlenmelere gitmek idealidir. Uygulamada bunu gerçekleştirmenin yöntemleri değişik olabilir, ama bu ihtiyacın kendisi görmezlikten gelinemez.”²⁹⁴

Erdoğan tarafından varılan bu sonuç belki biraz aceleci olarak yorumlanabilir fakat dünyada farklılıklara giderek daha fazla özerklik verme gerektiğine dair giderek daha fazla kabul gören görüş gerçekten bu konularda ciddi formüller üretme çabası içine girilmesini gerektirmektedir. Başka bir ifadeyle dünya kültürel farklılıkların ve ulusal azınlıkların daha fazla haklarla donatıldığı bir hale doğru evrilmektedir. Bu süreçte Dünyadaki hakim devlet modeli olan ulus-devleti en çok tehdit eden şüphesiz ulusal azınlıkların özyönetim talepleri olmaktadır.

Geçtiğimiz yüzyıla nispeten ulusal azınlıklara verilmesi gerektiğine inanılan haklar gözle görünür biçimde artmıştır. Devletler bu aşamada ulusal azınlıklarına daha fazla hak vererek kendi egemenlik sahaları içinde onları mutlu etmenin yollarını aramaktadır. Tabi bu süreçte ulus-üstü kurumların ve uluslar arası arenada güçlü devletlerin de payları çoktur. Avrupa Birliği tarafından 1998 yılında imzaya açılan Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşme ve Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı ulusal azınlıkların ulus-üstü kurumlarca desteklenmesine örnek olarak verilebilir.

²⁹⁴ Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, s. 24

Sonuç olarak, ulusal azınlıkların özyönetim talepleri federalizm modelini benimseyip benimsememe olarak yorumlanmamalıdır. Federalizmin toplumsal olarak geri dönüşü olmayan olumsuz sonuçlar doğurma olasılığı yüksektir. Ancak, dünyadaki azınlık ulusları lehine daha fazla hak tanınması yönündeki temayül ciddiye alınmalı, farklı yöntemler tartışılmalı ve ulusal-azınlıkların egemen kültürle birarada yaşamasının formülü üretilmelidir. Erdoğan'ın önerdiği merkezileşmekten uzaklaşıp adem-i merkeziyetçiliğe yönelmek veya merkeziyetçilik muhafaza edilerek bölgesel yönetimlerin biraz daha güçlendirilmesi burada yaygın kullanılan iki yöntem olarak uygulanabilir.

SONUÇ

Dünyadaki ulus-devletlerin çoğu, kabul etmeseler de, çokkültürlü bir topluma sahiptirler. Bu çokkültürlü yapının sebepleri farklı olabilir ancak sonuç olarak bu çokkültürlü yapı ulus-devletin idealize ettiği türdeşlikle açıkça çatışmaktadır. Geçtiğimiz iki asırdaki ulus-devletlerin farklılıklara muamele tarzı ile günümüzdeki muamele tarzı tanınmayacak kadar değişmiştir. 21. yüzyılın ulus-devletleri, istemeseler de farklılıkları kabul ederek yönetmeye zorlanmaktadır.

Çokkültürcülük de bu aşamada, azınlık kültürlerinin ulus-devletin egemen kültürüyle birlikte eşit haklara sahip olarak, ahlaki açıdan savunulabilir bir şekilde yaşayabilmesinin formülünü üretmeye çalışmaktadır. Bu çaba pek çok yerde liberal çoğulculukla örtüşmektedir. Ancak çokkültürcülük farklı ideolojiler tarafından başka şekillerde inşa edilerek daha ufuk açıcı çözümler getirebilmektedir.

Dünya akademisini fazlasıyla meşgul eden çokkültürcülük kimileri tarafından çok iddialı ve teferruatlı bir teori olarak görülürken kimiler tarafından da hiçbir yenilik getirmeyen, pek çok ezberi tekrar eden bir kuram olarak değerlendirilmektedir. Kanaatimizce her iki görüşte de abartılı taraflar vardır. Çokkültürcülük çok fazla şey ortaya koymamış gibi görünse de aslında pek çok birlikte yaşamaya dair problemi formülize etmeye çalışmakta, kültürel problemlere dair ufuk açıcı öneriler sunmaktadır.

Ancak belirtmemiz gerekir ki; çokkültürcülüğün tek bir modelinden bahsetmemiz yanıltıcı olabilir. Çokkültürcülük akla hep liberal çokkültürcülükle

eş anlamlı olarak gelmektedir. Bu çağrışım yanlış değildir fakat başına “liberal” sıfatını eklediğimizde daha anlamlı olmaktadır. Liberal çokkültürcülük kendi nötrlüğü iddiasında barındırdığı liberal iktidarı, aynı şekilde seküler ve egemen merkezci çokkültürcülükte de barındırmaktadır. Yaygın biçimde kabul edilen haliyle liberal çokkültürcülük, toplumda yaşayan farklı kültürlerin radikal öğelerini egemen kültürün kıstaslarıyla törpüleyerek beraber yaşamayı sağlamaya çalışmaktadır. Bu anlamda çokkültürcülüğün de ulus-devletin türdeşlik ideali gibi türdeş kültürler üretme gayesinden söz edilebilir. Çünkü çokkültürcülük de getirdiği sınırlar vasıtasıyla benzer türdeşlikler doğurmaktadır.

Bir egemenlik sahası içinde kullanılan adalet anlayışı doğal olarak oradaki azınlık kültürlerini de uygulanacaktır. Bunun böyle olmaması gerektiği savunulabilirse de bu kaçınılmazdır. Tüm hukuki güvenceleri cari kılarak azınlık kültürlerine maksimum hakları tanısak bile hukukun askıya alındığı ilk halde egemenin kültürü o toplum için adaletin tecelli ettiği norm olarak tecessüm edecektir.

O halde çokkültürcülüğün önünde iki seçenek vardır. Bunlardan ilki, çokkültürcülüğün egemene nasihat etmekten başka bir fonksiyonu olmadığını kabulüdür. Ulus-devlet modeli içinde, çokkültürcülük ulus-devlete türdeşlik idealinden ve kimi kutsallarından vazgeçmesini vazetmektedir. Bugün de çokkültürcülükten anlaşılan budur. Ulus-devlet egemenlik sahası içinde yaşayan kültürlerle verebileceği en fazla özerkliği verecek ve azınlık kültürlerinden gelen talepleri mümkün olduğunca geri çevirmemeye çalışacaktır.

Çokkültürcülüğün önünde duran ikinci seçenek ise birinciye göre daha ütöpik ve karmaşıktır. Bu seçenekte çokkültürcülüğe ulus-devlet modeline alternatif bir model üretme performansı yüklenmektedir. Çokkültürcülük ideali her halükarda ulus-devlet modeli içerisinde tıkanacak, bahsettiği ideallere

varamayacaktır. O halde çokkültürcülük kendi devlet modelini üreterek ütöpik kalmayı göze alacak ve gerçekten kültürlerin eşit olarak yaşadığı bir dünya idealize edecektir. Bu seçenek kesinlikle ulus-devlete nasihatten daha zordur. Çünkü burada bahsedilen belki de Fransız İhtilalinde ortaya çıkanlar gibi çokkültürcülüğe yönelik fikir akımlarının ortaya çıkmasını ve bir devrin, ulus-devletler devrinin kapanmasını gerektirecektir.

KAYNAKÇA

ABBEY, Ruth (ed.), **Charles Taylor**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004

AGAMBEN, Giorgio; **İstisna Hali**, italyancadan çeviren Kemal Atakay, İstanbul, Otonom Yayıncılık, 2006

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali; **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2006

AKMAN, Ayhan; “Milliyetçilik Kuramında Etnik/Sivil Milliyetçilik Karşıtlığı”, içinde **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik** cilt 4, Ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2008

ALMQVIST, Jessica; **Human Rights, Culture and the Rule of Law**, Portland, Oregon, Hart Publishing, 2005

ARSLAN, Zühtü; **Anayasa Teorisi**, Ankara, seçkin Yayıncılık, İkinci Baskı, 2008

ARSLAN, Zühtü; “Anayasalar, Demokrasi Açığı ve Anayasal Yurtseverlik”, **Hukuk ve Adalet Dergisi**, yıl:2 sayı:8 Nisan 2006, s. 114-126

ARSLAN, Zühtü; “Türkiye’de Anayasacılık Hareketleri ve Liberalizm”, içinde **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 7, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 272-306.

ATAR, Yavuz; **Türk Anayasa Hukuku**, Konya, Mimoza Yayınları, Güncelleştirilmiş 4. Baskı, 2007

BALI, Ali Şafak; **Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet**, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2001

BALIBAR, Etienne, WALLERSTEIN, Immanuel; **İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler** çev. Nazlı Ökten, İstanbul, Metis Yay, 3. Basım, 2000

BALKIN, J. M.; **Cultural Software, A Theory of Ideology**, New Haven ve London, Yale University Press, 1998

BAUBÖCK, Rainer; "Why Stay Together? A Pluralist Approach to Secession and Federation" içinde, "**Citizenship in Diverse Societies**", Ed. Will Kymlicka, Wayne Norman, New York, Oxford University Press, 2003

BAUMANN, Gerd; **Çokkültürlülük Bilmecesi : Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek**, çev. Işıl Demirakın, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2006

BARRY, Brian; **Culture and Equality : An Egalitarian Critique of Multiculturalism**, Cambridge, Polity Press, 2001

BENHABİB, Şeyla; **The Rights of Others, Aliens, residents and Citizens**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004

BRANCATI, Dawn, **Peace by Design, Managing Intrastate Conflict through Decentralization**, Oxford ve New York, Oxford University Press, 2009

BUTLER, Judith, SPIVAK Gayatri Chakravorty, **Who Sings The Nation-State? language, politics, belonging**, Oxford, Seagul Books, 2007

CALLAN, Eamonn; **Creating Citizens**, New York, Oxford University Press, 1997

CALHOUN, Craig; Social Solidarity as a Problem for Cosmopolitan Democracy, Ed; Seyla Benhabib, Ian Shapiro ve Danilo Petranovic, **“Identities, Affiliations and Allegiances”** içinde s. 285-302

CASALS, Neus Torbisco (ed); **Group Rights as Human Rights, A Liberal Approach to Multiculturalism**, Hollanda, Springer, 2009

CHOUDHRY, Sujit; “Managing Linguistic Nationalism Through Constitutional Design : Lessons from South Asia”, içinde **International Journal of Constitutional Law**, Oxford University Press ve New York University School of Law, 2009, cilt 7, sayı 4,

CHOUDHRY, Sujit; “Drafting Nepal’s Language Policy”, içinde **Nepal Special Issue** 2009

CHOUDHRY, Sujit; Does the World Need More Canada? The politics of the Canadian Model in Constitutional Politics and Political Theory, Ed. Sujit Choudhry, **Constitutional Design for Divided Societies”** New York, Oxford University Press, 2008

CHOUDHRY, Sujit, HUME, Nathan; “Federalism, Secession & Devolution: From Classical to Post-Conflict Federalism” içinde **Research Handbook on Comparative Constitutional Law**, Williston ABD., Edward Elgar Publishing, 2011

CIRPUT, Jose V. (ed.), **The Future of Citizenship**, Cambridge, Massachusetts, London, The MIT Press, 2008

CİN , Halil, AKYILMAZ, Gül; **Türk Hukuk Tarihi**, Konya, Sayram Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, 2008

COŞKUN, Vahap; **Ulus-Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu**, Ankara, Liberte Yayınları, 2009

COŞKUN, Vahap “Anayasal vatandaşlık”, **Köprü Dergisi**, sayı 105, 2009 kış

DAVUDOĞLU, Ahmet, “Fukuyama’dan Huntington’a Bir bunalımı Örtme Çabası ve Siyasi Teorinin Pragmatik Kullanımı” **Medeniyetler Çatışması**, Ed. Murat Yılmaz, Ankara, Vadi Yayınları

DOYTCHEVA ,Milena; **Çokkültürlülük**, çev. Tuba Akıncılar Onmuş, İstanbul, İletişim yayınları, 2009

EAGLETON, Terry; **Kültür Yorumları**, çev. Özge Çelik, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005

ERDOĞAN, Mustafa; **Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm**, Ankara, Orion Yayınları, 2006

ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasal Demokrasi**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996

ESENDEMİR, Şeref; **Türkiye’de ve Dünyada Vatandaşlık**, Ankara, Birleşik Yayınları, 2008

FARRELLY, Colin (ed.2); **Introduction to Contemporary Political Theory**, London, New Delhi, Sage Publications, 2004

FAVELL, Adrian; **Philosophies of Integration Immigration and the Idea of Citizenship in France and Britain**, İkinci Baskı, New York, Palgrave, 2001

FUKUYAMA, Francis; "Nation-Building and the Failure of Institutional Memory" içinde, **Nation-Building Beyond Afghanistan and Iraq** Ed. Francis Fukuyama, Baltimore, The John Hopkins University Press, 2006

GELLNER, Ernest; **Milliyetçiliğe Bakmak**, çevirenler: Simten Coşar ve Saltuk Özertürk – Nalan Soyarık, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994

GILBERT, Paul; **Peoples, Cultures, and Nations in Political Philosophy**, Edinburgh University Press, Cambridge, 2000

GILBERT, Paul; **Philosophy of Nationalism**, Colorado, Westview Press, 1998

GOTTFRIED, Paul Edward; **Multiculturalism and the Politics of Guilt: Toward a Secular Theocracy**, Colombia ve Londra, University of Missouri Press, 2002

HOBSBAWM, Eric J.; **1870'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik / Program, Mit, Gerçeklik**, Çeviri: Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995

HOPKINS, Peter, GALE, Ricard (ed.); **Muslims in Britain, Race Place and Identities**, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2009

GÖKALP, Ziya; **Türkçülüğün Esasları**, sadeleştiren Cengiz Han, İstanbul, Kamer Yayınları, 1996

GÖKALP, Ziya; **Türkçülüğün Esasları**, Ankara, Serdengeçti Neşriyat, 1961

GÖREN, Zafer; **Anayasa Hukuku**, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2006

GÖZLER, Kemal; **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Bursa, Ekin Yayınevi, 5. Baskı, 2008

GUTMANN, Amy; “Çokkültürcülük”, içinde Ed. Amy Gutmann, **Çokkültürcülük; tanınma politikası**, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2005

HABERMAS, Jürgen; “Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı”, Almancadan İngilizceye çeviren: Shierry WeberNicholsen, İngilizceden çeviren: Mehmet H. Doğan, içinde **“Çokkültürcülük : tanınma politikası”**, Ed. Amy Gutmann, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, 2005

HABERMAS, Jürgen; **Between Facts and Norms**, İngilizceye çeviren: William Rehg, Cambridge ve Massachusetts, The MIT Press, 1996

HABERMAS, Jürgen, **Kamusalılığın Yapısal Dönüşümü**, çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İstanbul, İletişim Yayınları, 7. Baskı, 2007

HABERMAS, Jürgen; **“Küreselleşme ve Milli Devletin Akıbeti”**, çev. Medeni Beyaztaş, İstanbul, Bakış Yayınları, 2002

HALLIDAY, Fred; “Evrensellik ve Haklar: Milliyetçiliğin Karşısındaki Tehditler”, içinde, **21. Yüzyılda Milliyetçilik**, Ed. Umut Özkırımlı, çev. Yetkin Başkavak, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008

HEATER, Derek; **Yurttaşlığın Kısa Tarihi**, çev. Meral Delikara Üst, Ankara, İmge Yayınları, 2007

HEYWOOD, Andrew; **Siyaset**”, çev. Bican Şahin vd., Ankara, Liberte Yayınları, 2006

HIPPLER, Jochen; “Violent Conflicts, Conflict Prevention and Nation-Building – Terminology and Political Concepts” içinde **Nation Building, A Key Concept for Peaceful Conflict Transformation?**, Ed. Jochen Hippler, ingilizceye çeviren: Barry Stone, London, Pluto Press, 2005

HOBSBAWM, Eric; **The Age of Extremes: The Short Twentieth Century 1914-1991**, London, Abacus, 1995

HOBSBAWM, Eric; “Mass-Producing Traditions: Europe 1870-1914” içinde **The Invention of Tradition** Ed. Eric Hobsbawm ve Terence Ranger, Cambridge, Cambridge University Press, 2000

HORTON, John; “Liberalism, Multiculturalism and Toleration”, içinde **Liberalism, Multiculturalism and Toleration**, Ed. John Horton, New York, Palgrave Macmillan, 1993

HUNTINGTON, Samuel P.; “Medeniyetler Çatışması Mı?” **Medeniyetler Çatışması**, Ed. Murat Yılmaz, Ankara, Vadi Yayınları

JENKS, Chris; **Culture**, New York, Routledge, İkinci Baskı, 2005

KADIOĞLU, Ayşe; “Vatandaşlık: Kavramın Farklı Anlamları”, içinde **“Vatandaşlığın Dönüşümü Üyelikten Haklara”**, Ed. Ayşe Kadioğlu, İstanbul, Metis Yayınları, 2008

KADIOĞLU, Ayşe; **Zaman Lekesi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006

KALAYCI, Hüseyin; **Ulus Devletin Başağrısı : Ayrılıkçılık , Kanada Quebec Örneği**, Ankara, Liberte Yayınları, 2010

KAPANI, Münci; **Kamu Hürriyetleri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Yenilenmiş 7. Baskı, 1976

KAPANI, Münci; **Kamu Hürriyetleri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 6. Baskı, 1981

KEYMAN, Fuat Keyman; “Türkiye’de Çokkültürlü Anayasal vatandaşlık ve Demokratikleşme”, içinde **Vatandaşlığın Dönüşümü Üyelikten Haklara**, Hazırlayan: Ayşe Kadioğlu, İstanbul, Metis Yayınları, 2008

KNOP, Karen; **Diversity and Self-Determination in International Law**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004

KUKATHAS, Chandran; “Ahlaki Evrenselcilik ve Kültürel Farklılık”, çev. Mustafa Erdoğan, içinde; **Liberal Düşünce**, Din Özgürlüğü, Ankara, yıl:14, sayı:55, Yaz 2009

KUKATHAS, Chandran; "Nationalism and Multiculturalism", içinde, **Handbook of Political Theory**, Ed. Gerald F. Gaus ve Vhandran Kukathas, London, Sage Publications, 2008

KUKATHAS, Chandran, **The Liberal Archipelago: A Theory of Diversity and Freedom**, New York, Oxford university Press, 2003

KUYURTAR, Erol; "iki Liberal Görüş ve Kültürel Çeşitliliğin Sınırları", **Liberal Düşünce**, yıl:7, sayı:29, kış 2003, s.97-113, s.98

KYMLICKA, Will, NORMAN, Wayne; "Citizenship in Culturally Diverse Societies: Issues, Contexts, Concepts", içinde **Citizenship in Diverse Societies**, Ed. Will Kymlicka ve Wayne Norman, New York, Oxford University Press, 2003

KYMLICKA, Will; **Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity**, Oxford ve New York, Oxford University Press, 2007

KYMLICKA, Will; "The Rights of Minority Cultures : Reply to Kukathas", **Political Theory**, Cilt 20, Sayı 1, Şubat, 1992, s.140

KYMLICKA, Will; **Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights**, New York, Oxford Publications, 1995

KYMLICKA, Will; **Contemporary Political Philosophy: An Introduction**, Oxford Publications, New York, 2. Baskı, 2002

KYMLICKA, Will; **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2. Baskı

KYMLICKA, Will; **Politics in the Vernacular**, New York, Oxford University Press, 2001

KYMLICKA, Will; **Çokkültürlü Yurttaşlık**, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998

LEVY, Jacob T.; **The Multiculturalism of Fear**, New York, Oxford University Press, 2000

MANN, Michael; **The Dark Side of Democracy, Explaining Ethnic Cleansing**, Cambridge, Cambridge University Press, 2005

McGARRY, John, O'LEARY, Brendan, SIMEON, Richard; "Integration or accomodation? The enduring debate in conflict regulation" Ed. Sujit Choudhry, **Constitutional Design for Divided Societies** New York, Oxford University Press, 2008

MARAVALL, Jose Maria; "The Rule of Law as a Political Weapon", içinde **Democracy and the Rule of Law**, Ed. Jose Maria Maravall ve Adam Przeworski Cambridge, Cambridge University Press, 2003

MILL, John Stuart; **On Liberty**, Ed. David Bromwich ve George Kateb, New York ve New Haven, Yale University Press, 2003

MILLER, David; **On Nationality**, New York, Oxford University Press, 1995

MODOOD, Tariq; **Multiculturalism**, Cambridge, Polity Press, 2008

NORMAN, Wayne; **Negotiating Nationalism: Nation-Building, Federalism and Secession in The Multinational State**, New York, Oxford University Press, 2006

OLDFIELD, Adrian; “Vatandaşlık: Doğal Olmayan Bir Pratik mi?”, içinde **Vatandaşlığın Dönüşümü Üyelikten Haklara**, çev. Can Cemgil, Ed. Ayşe Kadioğlu, İstanbul, Metis Yayınları, 2008

OKIN, Susan Moller; **Justice, Gender and the Family**, New York, Basic Books Inc., 1989

OKIN, Susan Moller; “Is Multiculturalism Bad for Women?” içinde **Boston Review**, sayı.22, Ekim-Kasım 1997 , s. 25–28.

O’BYRNE, Darren J; **The Dimension of Global Citizenship, Political Identity Beyond the Nation-State**, Londra, Frank Cass, 2003

ORTAYLI, İlber; **Avrupa ve Biz**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 5. Baskı, 2008

ÖZBANK, Murat; “Neden Demokrasi? Düşünsel ve Vicdani Çeşitlilik Koşulları Altında Normatif Gerekçelendirme ve Siyasal İstikrar Sorunu”, içinde “**Rawls – Habermas Tartışması : Neden demokrasi ? Nasıl İstikrar?**”, sunan ve derleyen: Murat Özbank, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009

ÖZBUDUN, Ergun; **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, 7. Baskı, 2003

PALOMBELLA, Gianluigi; “The Rule Of Law As An Institutional Ideal” içinde, **Rule of Law and Democracy**, Ed. Leonardo Morlino ve Gianluigi Palombella, Leiden ve Boston, Brill, 2010

PAREKH, Bhikhu; **Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek**, çev. Bilge Tanrıseven, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2002

PARTRIDGE Eric; **Origins, A Short Etymological Dictionary of Modern English**, London, Routledge, 2006

PETTIT, Philip; **Cumhuriyetçilik**, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998

PHILLIPS, Anne; **The Politics of Presence**, New York, Oxford University Press, 1995

PHILLIPS, Anne; **“Multiculturalism without Culture”**, Princeton ve Oxford, Princeton University Press, 2007

PITCHER, Ben, **The Politics of Multiculturalism**, New York, Palgrave Macmillan, 2009

RAWLS, John; **A Theory of Justice**, London, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1971

RAWLS, John; **Political Liberalism**, New York, Columbia University Press, 1996

SAMBANIS, Sambanis; Globalization, Decentralization and Secession ; A review of the literature and some conjectures içinde, Ed. David R. Cameron, Gustav Ranis ve Annalisa **Globalization and Self-Determination, Is the nation-state under siege?** New York, Routledge, 2006

SCHACHAR, Ayelet; **Multicultural Jurisdictions – Cultural Differences and Women’s Rights**, Cambridge, Cambridge University Press, 2001

SOYSAL, Mümtaz; **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1969

SPINNER-HALEV, Jeff; “Autonomy, association and pluralism” içinde, **Minorities Within Minorities**, Ed. Avigail Eisenberg ve Jeff Spinner-Halev, Cambridge University Press, Cambridge, 2005

SPINNER-HALEV, Jeff; “Multiculturalism and Its Critics”, içinde, **“The Oxford Handbook of Political Theory”**, Ed. John S. Dryzek, Bonnie Honig ve Anne Phillips, Oxford, 2006

SPIVAK, Gayatri Chakravorty, A Critique of Postcolonial Reason, Cambridge, Massachussets, London, Harvard University Press

TANÖR, Bülent ve YÜZBAŞIOĞLU Necmi; **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, İstanbul, Beta Basım, 7. Bası, 2005

TANİLLİ, Server; **Devlet ve Demokrasi**, İstanbul, Adam Yayıncılık ve Matbaacılık, 2002

TAYLOR, Charles; **Multiculturalism: examining the politics of recognition**, Ed. Amy Gutman, New Jersey, Princeton University Press, 1994

TAYLOR, Charles; “Tanınma Politikası”, Ed. Amy Gutman, “**Çokkültürcülük; tanınma politikası**”, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2005, s.72

TOK, Nafiz; “İki Liberal Kültürel Çoğulculuk Modeli: Müdahale Etmeme ve Ayrımcılık Yapmama”, **Liberal Düşünce**, No: 38-39, Cilt: 10, Bahar-Yaz 2005, s. 29–44.

TOK, Nafiz; **Kültür, Kimlik ve Siyaset**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2003

TULLY, James; **Strange Multiplicity / Constitutionalism in an Age of Diversity**, Cambridge, Cambridge University Press, 1995

TUNÇ, Hasan, BİLİR, Faruk, YAVUZ, Bülent; “**Türk Anayasa Hukuku**”, Ankara, Berikan Yayınevi, 2. Baskı, 2011

URBAN, Greg; “Citizenship as a Mode of Belonging by Choice”, içinde; **The Future of Citizenship**, Ed. Jose V. Cirput, Cambridge, Massachusetts, London, The MIT Press, 2009

YAVUZ, Bülent; “Çoğulcu Demokrasi Anlayışı ve İnsan Hakları” içinde **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XIII, Y. 2009, Sa. 1-2, s.283-303

YILDIZ, Ahmet; “**Ne Mutlu Türküm Diyebilene**” **Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001

YÜRÜŞEN, Melih; **Çeşitlilikten Özgürlüğe Çokkültürlülük ve Liberaliz**", Ankara, LDT Yayınları, 1998

YOUNG, Iris Marion; **Inclusion and Democracy**, New York, Oxford University Press, 2000

VILE, M.J.C.; **Constitutionalism and The Separation of Powers**, Indianapolis, Liberty Fund, İkinci Baskı, 1998

ZIZEK, Slavoj; "Çokkültürlülük, ya da Çokuluslu Kapitalizmin Kültüre Mantiğı", içinde **"Kırılğan Temas, Slavoj Zizek'ten Seçme Yazılar"**, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2.basım, 2006

ZIZEK, Slavoj; "Çokkültürlülük, ya da Çokuluslu Kapitalizmin Kültüre Mantiğı", içinde **Kırılğan Temas, Slavoj Zizek'ten Seçme Yazılar**, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2.Basım, 2006

ZIZEK, Slavoj; **Liberal Multiculturalism masks an old barbarism with a human face**", Guardi, Comment, 03.10.2010

WALLERSTEIN Immanuel ve BALIBAR Etienne, **İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler**, çev. Nazlı Ökten, İstanbul, Metis Yay, 3. Basım, 2000

WALZER, Michael; **Thick and Thin / Moral Argument at Home and Abroad**, London, University of Notre Dame Press, 1994 WALZER Michael; **On Toleration**, New Haven ve London, Yale University Press, 1997

WHITTINGTON, Keith E.; “Constitutionalism”, içinde; **The Oxford Handbook of Law and Politics**, Ed., Keith E. Whittington, Daniel Kelemen ve Gregory A. Caldeira, Oxford ve New York, Oxford University Press, 2008

WILLIAMS, Raymond; **Keywords : A Vocabulary of Culture and Society**, London, Fontana, Gözden Geçirilmiş Baskı, 1988

İnternet Kaynakları :

¹ TDK Güncel Türkçe Sözlük, “kültür” maddesi <http://www.tdkterim.gov.tr/bts/> erişim tarihi 27.10.2010

¹ <http://www.un.org/en/members/index.shtml#text> erişim tarihi 21.12.2010

¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Southern_Sudan erişim tarihi: 03. ¹ Serhat Orakçı, **Güney Sudan’da İslam DünyasıToptan Kaybetti**, Dünya Bülteni, 22.01.2011, <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=144135> erişim tarihi: 03.03.2011

¹ Elizabeth Dickinson, **Sudan’s Bashir Vows to Accept an Independent South**, 7 Şubat 2011, Foreign Policy, http://blog.foreignpolicy.com/posts/2011/02/07/sudans_bashir_vows_to_accept_an_independent_south erişim tarihi: 03.03.2011¹ Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Genel Kurulunun 16 Aralık 1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı Kararıyla kabul edilmiş ve imzaya, onaya ve katılmaya açılmıştır. Yürürlüğü giriş: 23 Mart 1976. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf erişim tarihi : 08.01.2011

<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/oct/03/immigration-policy-roma-rightwing-europe> erişim tarihi 12.12.2010

<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=978> erişim tarihi, 01.05.2011

ÖZET

BARIN, Taylan; **Çokkültürcülük Teorisi ve Ulus-Devlet Anlayışına Etkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011

Bu çalışmanın amacı çokkültürcülüğün teorik altyapısını ve çokkültürcülük ile ulus-devlet arasındaki ilişkiyi göstermektir. Ulus-devlet dünyadaki en yaygın siyasi örgütlenme biçimi haline gelmiştir. Ulus-devletin öngördüğü ideal formun aksine dünyadaki neredeyse bütün ülkeler kültürel çeşitlilik barındırmaktadır. Ulus-devletler içindeki bu çeşitlilik bir dizi sorunu da beraberinde getirmektedir. Azınlıkların kültürü ile egemenin kültürü; bölgesel özerklik, dil hakları, siyasi temsil, eğitimde uygulanan müfredat, göç ve vatandaşlığa kabul siyaseti gibi konularda giderek daha fazla fikir ayrılığına düşmektedir. Bu sorunlara ahlaki olarak savunulabilir ve siyasi olarak uygulanabilir çareler bulmak günümüz modern ulus-devletlerinin karşısına dikilen en büyük meydan okumadır. Çokkültürcülük ise burada bahsedilen sorunlara yeni bir yaklaşım getirmektedir.

Bu tez iki bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümüm ilk kısmında kültür kavramı açıklanmış, ikinci kısmında da çokkültürlü toplum incelenmiştir. İkinci üç kısımdan oluşuyor. İlk kısımda çokkültürcülük politikası ve eleştirileri incelenmiştir. İkinci kısımda anayasal devlet ve anayasal vatandaşlık tartışılmıştır. Üçüncü ve son kısımda da çokkültürlü ulus-devletin anayasal problemleri incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler

1. Çokkültürcülük
2. Ulus-Devlet
3. Kültürel Çeşitlilik
4. Grup Hakları
5. Azınlık Hakları

ABSTRACT

BARIN, Taylan; **Multiculturalism Theory and its Impacts on the Nation-State Concept**, Postgraduate Thesis, Ankara, 2011

The aim of this study is to indicate multiculturalism theory basis and the relationship between multiculturalism and the nation-state. The nation-state becomes the most widespread political organization in the world. On the contrary of the ideal form of nation-state, almost whole countries are culturally diverse. This diversity in the nation-states gives rise to a series of important questions. Minority cultures and the sovereign culture increasingly clash over such issues as regional autonomy, language rights, political representation, education curriculum, and immigration and naturalization policy. Finding morally defensible and politically viable answers to these issues is the greatest challenge facing modern nation-states today. Multiculturalism outlines a new approach to these problems.

This thesis consist of two chapters: In the first chapter, the concept of culture is clarified first section and multicultural society is examined in the second section. Second chapter consists of three sections. In the first section, multiculturalism politics and its critiques are explored. In the second section constitutional state and constitutional citizenship are discussed. The third, the last chapter, constitutional problems of multicultural nation-state is examined.

Key Words

1. Multiculturalism
2. Nation-State
3. Cultural Diversity
4. Group Rights
5. Minority Rights